

**ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!
ВОЛЯ НАРОДАМ!
ВОЛЯ ЛЮДИНІ!**

З М І С Т

ПОЛЯГЛИ НА ПОЛІ СЛАВИ

С. Глід

**»СТАРШИЙ БРАТ« І НЕПРИКАЯНІ
»МАЛОРОСИ«**

Є. О.

**НЕЗМІННА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ
ІМПЕРІЯЛІСТІВ**

Петро Кізко

**ІНСТРУМЕНТ НЕ ЗАХИСТУ, А ГНО-
БЛЕННЯ**

П. Карий

**ЖІНКА-МОСКОВКА — ЗНАРЯДЛЯ
МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІЯЛІЗМУ**

Проф. Г. Ващенко

**СОЦІЯЛІЗМ І ІНДИВІДУАЛІЗМ У
СВІТЛІ ХРИСТІЯНСТВА**

І. Л.

МОЯ БАТЬКІВЩИНА

Доц. д-р Володимир Янів

**ПРОТИСТАВЛЕННЯ СХОДУ Й ЗА-
ХОДУ З ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОГ-
ЛЯДУ**

М.

**З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮС-
ТІНА**

Кн. Токаржевський-Карашевич

**ГЕТЬМАН МАЗЕПА — КНЯЗЬ СВЯ-
ЩЕННОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

Інж. Я. Гаврилів

**МОЇ МІРКУВАННЯ ПРО ПОВОРОТ-
НІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА
ЗЕМЛІ**

Петро Марунчак

**У МОСКОВСЬКО - КОМУНІСТИЧНО-
МУ »РАЮ«**

Меланія Кравців

ПРОКУРОР НАЙДА

**З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІО-
НАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

ПОЖЕРТВИ

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ LIBERATION PATH

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Ч. 7 (70)

ЛИПЕНЬ 1953

РІК VI

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний місячник

Видає:

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

LIBERATION PATH

Published by the

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ: 237 LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.1., Tel. NORTH 1828

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 28 MINSTER ROAD, LONDON, N.W.2., Tel. HAMpstead 1771

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

АВСТРАЛІЯ:

Fockhan Library & Book Supply
17 Acacia Str. Glenroy, W. 9., Vic.

АРГЕНТИНА:

Olexa Buniij
Colle Gutenberg 3813. Buenos-Aires

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Koval
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА:

Wasyi Kuc
P. Box 391, Hutingdon, P. Quebec

НІМЕЧЧИНА:

Wolodymyr Jaworskyj
Erlingen, Hertleinstrasse 39.

ПАРАГВАЙ:

A. Kutchynskyj
Casilla de Correo, 1.,
Carmen del Parana.

США:

Olexander Kobasa
936, W. 7-th St. Chester. Pa.

ТУНІС:

Dr. Wolodymyr Sawtshak
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15. Ain Draham

ФРАНЦІЯ:

Osyp Kozak
64, rue Rabelais, Lyon, 3, (Rhône)

ШВЕЦІЯ:

Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Всіх наших Кольпортерів, Передплатників і Читачів поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Представниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

ПОЖЕРТВИ

НА »ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД«

З нагоди хрищення Ксені, донечки П-ва М. і О. Мазурів в Гласгов, Шотляндія, з ініціативи п. Д. С., присутні гості склали на »В.Ф.« 2 ф. 15 ш.

З нагоди вінчання П-ва М. і І. Равлюк в Единбургі, Шотляндія, з ініціативи п. П. Панчака, присутні гості склали на »В.Ф.« — 7 ф. 6 ш.

На христинах сина Зоряна у П-ва Савки Осипа і Еви, в м. Бадфорд, з ініціативи хресного батька А. Б., гості склали на »В.Ф.« — 3 ф. 10 ш. 3 п.

На христинах сина Петра у П-ва Куртяників, у Рочдейл, п. Д. Литвин і п-ні Катерина Цісарюк зібрали на »В.Ф.« — 4 ф. 0 ш. 9 п.

З нагоди весілля П-ва Григорія і Ярослави Підлиських, у Бедфордї, з ініціативи п. Мороза, присутні гості склали на »В.Ф.«: Л. Коваль — 4 ш., Процак — 1 ш., І. Походай — 1 ф., А. Михайлів — 10 ш., З. Костенків — 2 ш. 6 п., І. Яворський — 2 ш., Р. Чернеп'явський — 1 ш., Махновський — 1 ф., І. Джиджора — 2 ш., В. Сверлюк — 1 ш., М. Прихідний — 5 ш., М. Слободян — 2 ш. 6 п., М. Прокіпчук — 2 ш., Д. Кузик — 2 ш. 6 п., Р. Кулинич — 2 ш. 6 п., І. Шевчук — 2 ш. 6 п., Е. Стричко — 2 ш., М. Синюта — 10 ш., В. Грам'як — 2 ш. 6 п., В. Мороз — 5 ш., Д. Павлишин — 2 ш., М. Калим — 10 ш., М. Баран — 5 ш., Г. Підлиський — 10 ш., Я. Підлиська — 10 ш., А. Луцишин — 2 ш. 6 п., О. Вамбуряк — 2 ш., В. Петришин — 10 ш., З. Мисько — 10 ш., В. Яцюк — 10 ш., В. Гуменюк — 5 ш.

На христинах доньки Стефки у П-ва В. і Ю. Триш, з ініціативи п-ні Васида Ішкорути, гості склали на »В.Ф.«: В. Ішкорута — 10 ш., О. Ішкорута — 10 ш., Йосип Капаціла — 1 ф., Василь Триш — 10 ш., Теодор Коцур — 10 ш., А. Коцур — 4 ш.

Пан Т. Ткач з Единбурга склав на »В.Ф.« — 6 ф. 6 ш.

Пан О. Галатин з Галіфаксу склав на »В.Ф.« 4 ф. 4 ш.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД »В.Ш.«

На »Пресовий Фонд В. Ш.« склали пп.: А. Когут з Мідлборо — 2 ф., А. Дорожинський з Канади — 1 ф. 1 ш. 6 п. та С. Крупка з США — 9 ш. 9 п.

Всім Шановним Жертводавцям складаємо щире подяку.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Річна передплата 1 ф. 1 ш.

Піврічна передплата 10 ш. 6 п.

Тримісячна передплата 5 ш. 3 п.

Ціна одного примірника 1 ш. 9 п.

В інших країнах - у переліченні на валюту даної держави.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

LIBERATION PATH

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Рік вид. VI. Ч. 7 (70)

ЛОНДОН, ЛИПЕНЬ (JULY), 1953

Ціна — 1 ш. 9 п.

ПОЛЯГЛИ НА ПОЛІ СЛАВИ

У боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу,
проти московських наїздників,
Націоналісти Революціонери:

БАЙРАК	— Крайовий Провідник ОУН КК, впав осінню 1951 р.,	МИРОН	— Зв'язковий ОУН на Українських Землях, впав осінню 1952 р.,
НЕЧУЙ-НЕЧУЄНКО	— Відпоручник Проводу ЗЧ ОУН, впав літом 1951 р., в Україні,	БОГДАН	— Зв'язковий ОУН на Українських Землях, впав осінню 1952 р.,
ПОМСТА-ТЕРНИК	— старший вістун УПА, Провідник Групи Служби Зв'язку ОУН, відзначений Срібним Хрестом Бойової Заслуги 1-ої класи. впав у червні 1951 р. в Україні,	ІГОР	— Провідний член Служби Зв'язку ЗЧ ОУН, впав осінню 1952 р., в Україні,
БОЙКО	— Районовий Провідник ОУН, впав весною 1949 року,	МОРОЗ	— Стрілець та зв'язковий Районової Бойвки ОУН, застрітився, окружений ворогом, 11. грудня 1951 р.,
РУДИЙ	— Районовий Провідник ОУН, впав осінню 1949 р.,	КЛЕН	— Стрілець Надрайонової Бойвки Служби Безпеки, впав осінню 1952 р.,
НЕСТОР	— Районовий Провідник ОУН, впав 17. лютого 1950 р.,	СКОРИЙ	— Стрілець Районової Бойвки ОУН, впав зимою 1950 р.,
БОГДАН	— Районовий Провідник ОУН, впав весною 1950 р.,	ЛАСТІВКА	— Стрілець Районової Бойвки ОУН, впав зимою 1950 р.,
КОБЗАР	— Референт Служби Безпеки. впав осінню 1952 р.,	ГАЙДУК	— Стрілець Районової Бойвки ОУН. впав весною 1950 р.,
ВЕРЕС	— Старший Вістун УПА, впав у вересні 1951 р.,	ОРЕСТ	— Стрілець Районової Бойвки Служби Безпеки, впав в червні 1951 р.,
БЕРКУТ	— Вістун УПА, впав літом 1951 р.,	БЕРЕЗА	— Старший Стрілець УПА, член Служби Зв'язку ОУН, впав літом 1951 р.,
СОКІЛ	— Вістун УПА, впав осінню 1952 р.,		

Клонимо голови перед Їх Світлими Тінями!

Їх Пам'ять вічно житиме в Українському Народі, а Їхні героїчні чини і найбільша жертва на вітварі Батьківщини поривають нових воїнів до боротьби за волю України!
Вічна Слава Героям Української Національної Революції!

В червні 1953 р.

Провід Закордонних Частин
Організації Українських Націоналістів

С. Глід

” СТАРШИЙ БРАТ ” І НЕПРИКАЯНІ ” МАЛОРОСИ ”

Останнім часом московська преса, в Росії й на еміграції, спільним фронтом, розпочала скажений і неперемінливий у своїх засобах наступ на «буржуазний націоналізм» і «подлих сепаратистів».

Москалів до цього змушують вже наявні й історичнонеминучі національно-визвольні рухи всіх поневолених народів в середині московської імперії, що вже не просять у своїх гнобителів «федерації» чи «культурної автономії», а рішучо і дружно, спільними силами, прямують до свого остаточного національного й соціального визволення, тобто — до розвалення російської тюрми поневолених народів й побудови своїх власних суверенних і ні від кого незалежних національних держав.

Одним із методів і засобів боротьби московських імперіалістів усіх фарб з «буржуазним націоналізмом» чи «сепаратизмом» та тримання в рабській покорі сотні мільйонів уярмлених ними народів, є їх традиційне й тенденційне фальшування своєї і чужої, а особливо поневолених народів, історії.

Найбільший наступ вони спрямовують проти українського національно-визвольного руху, з одного боку — винищують фізично весь національно свідомий український елемент, а з другого — усіма силами намагаються переконати «темних малоросів», що їх з «великим і братнім московським народом» тісно в'яже кров їхніх предків, та що вони спільно з ними пройшли великий і тяжкий історичний шлях. Ми, мовляв, тісно з вами пов'язані нашою спільною державністю, однією слов'янської раси, спільною культурою й цивілізацією, пройшли разом довгий шлях — від скитів, боярських бород і аж до Донбасу, Магнітогорська і потужної індустрії, створеної руками цих народів, під керівництвом «наших російських учених, народжених у Києві, Москві, Ростові» і т. д. Ну і, нарешті, що нас найбільше єднають всі ті спільні страждання, які ми разом пережили і далі переживаємо під советським гнітом.

Як бачите, логіка цілком московська: нас, мовляв, тісно в'яже кров ваших предків, яких ми винищили; ми вже протягом трста років гнобимо й нищимо вас, нищимо вашу державність, релігію, науку й культуру, а тому і ви з нами пройшли великий і тяжкий історичний шлях. Ви зв'язані з нами спільною державністю, культурою й цивілізацією, потужною індустрією, яка привела нас до вашого Донбасу, створеної вашими руками, але під нашим керівництвом; а також ми всі — один слов'янський народ, а щоб вас всіх тісніше пов'язати, то центр слов'янського світу мусить бути тільки в Москві й під керівництвом «великого московського народу»; ну і, нарешті, хіба ми теж не страждали, коли тільки за один раз висилали по двадцять п'ять тисяч своїх відпущників, щоб вас грабували, викидали з рідних хат і осель, вивозили на Сибір, силою гнали до рабських колхозів, душили голодом і розстрілювали. Хіба не спільні в нас переживання і страждання під совстами, які нас найсильніше «єднують у найбільшій взаємній любові»?

А щоб було більше впливово та підкреслювало ту взаємну «велику любов», москалі під своїми брехливими й провокативними статтями не тільки ставлять підпису типу Диких, Дніпрових, і Феденюків, а й обов'язково зазначають, що це пише «справжній «малорос», якого мати родила десь у Полтавщині, а батько в Київщині або навіть у Волині, але не в Галичині, щоб бачте дописувач був обов'язково православний, а не якийсь там «авантюрист галичанин».

Москалі мусять уже йти і на такий шлях, бо вже ніхто не хоче вірити москалеві на слово, навіть чужинці, а «єдину й неділиму (чорну чи червону) імперію потрібно зберегти за всяку ціну».

Про те, що для москалів збереження єдиної неділимої, хоч би й большевицької, московської імпе-

рії, є найвищою ціллю, свідчить хоч би й таке ствердження в газеті «Наша Страна» (ч. 174, від 16. 5. 1953 року), одного з тих «істинних малоросів» Феденюка, який пише так: «Якщо американці збираються ділити Росію, то нехай краще большевики прийдуть в Австралію і відвезуть мене в Сибір будувати дороги».

Думасмо, що зовсім не потрібно большевикам їхати за цим «малоросом» аж у Австралію, бо він і сам добровільно зголоситься до виїзду «на родину», бо добре знає, що він і в Сибірі буде наглядачем над каторжниками тих поневолених народів, яких ще й сьогодні тут намагається обдурити своєю провокативною писаниною, а також і те, що советський «автомат» доглядача більш конкретно і сильніше діє на збереження єдиної неділимої тюрми народів, аніж перо фальшивого малороса на еміграції, та ще аж в Австралії чи Аргентині. Тому то й хоче їхати до Сибіру будувати дороги, тобто «спільно страждати з усіма ув'язненими й катованими».

Москалі найбільше бояться того, щоб віками гноблені й тероризовані ними народи не прозріли й не довідались, — хто вони, ким і за що закуті, не взнали своєї правдивої історії й не впізнали свого вікового лютого ворога, а тому вони, протягом всієї своєї історії, фальшували й далі стараються фальшувати різні історичні події, документи і пам'ятники.

Коли, напр., 23-го квітня 1734 року Російська Академія Наук у Петербурзі вперше хотіла видати історичний літопис, ідучи за прикладом Києва і взагалі Заходу, то від Сенату в цій справі одержали таку резолюцію, що коштів на те не видають, «пониже. . . там не існуючі гравди, що від них можуть піти спокуси серед людей». І лише через 112 років, в 1846 році, ці літописи «з поправками» змогли вийти в світ.

Ну і почалися ті «поправки», які навіть не минули історії — московської рідної дитини — большевицької партії.

На сьогодні все джерелознавство й аналіза історичних джерел, Московське так уже вкладені, що треба б їх уважати за звичайне фальшування. Тенденційна робота московських істориків, основана на імперіалістичних цілях, дуже багато принесла для нас шкоди. Вона затруїла душу не одному українцеві. І це все для того, щоб «не пішли від них спокуси серед людей».

Але крім небезпеки від історичних документів і сумлінної правдивої історичної аналізи й синтези, для Москви існували й інші, більш наглядніші небезпеки, яких уже ніяк не можна було зфальшувати чи так легко знищити, напр. — різні пам'ятники, будівлі, храми, музеї, бібліотеки чи цілі міста, які завжди були живими свідками державности, культури і слави даного народу.

І тут на допомогу москалям стає традиція московських воєн. Ще від початку московської історії ми знаємо, що московськими ордами було стерто з лиця землі такі величезні міста, столиці, розкішних культурних держав, як Новгород Великий, Пери, Вятка, а їх населення геть було вимордоване.

Руйнувала вже декілька разів московська орда й наш старовинний Київ з його історичними будовами, пам'ятниками, храмами і музеями. Під час другої світової війни москалі теж не пропустили нагоди, щоб підмінувати й зрівати частину Печерської Лаври, всі будинки на Хрещатику і спалили будинки Українського Університету й Українського Музею з усіма, що там ще були залишилися, історичними національними скарбами.

Тепер Хрещатик відбудовується москалями вже на свій смак, щоб потім і наші продавці малороси теж повторювали за своїми панями, що Київ і був, ще з самого початку, побудований «великим мос-

ковським народом». Вони ж уже все «відкрили» й «побудували», а чому ж би і Київ не був ними побудований.

Але москалі інакше й не могли, з їх точки погляду, поступати. Адже ж століття й тисячоліття з тих старовинних пам'яток нашої культури, нашого Богом благословенного Києва, дивилися на них з найбільшим призи́рством і, поневолений ними український народ, завжди знаходив би в них віру в себе, в свою давню велич і славу, і передусім у свою індивідуальність і красу власного органічного життя. І це завжди було і є дуже небезпечно для московських імперіялістів, а тому вони з найбільшою люттю й жорстокістю все руйнують, що тільки могло нагадувати поневолений ними народом про їх минуле, а потім, з такою ж самою жорстокістю, беруться до руйнування їхніх душ і перелоблення їх теж на московський лад, на душі малоросів.

Про ті жорстокі руйнування історичних пам'яток московськими загарбниками, хочу тут навести тільки кілька прикладів, про які описує (не українця, а чужинець) подорожний очевидець Е. Д. Клерк, професор із Кембріджу, про те, як здобувалася московською армією (Мініхом, Долгоруковим і др.) одна з найбільших перлин античної цивілізації — Таврида (Крим) у 18-му столітті.

Він детально описує про те, як москалі підійшли до Херсонесу, що був повний тисячолітніх гелленських і римських будівель, статуй і храмів. Не торкнутих досі ані татарами, ані навіть гуннами.

«Руїни Херсонесу, — пише Клерк, — це були міцні і скрізь були ще навіть двері. Як лише прийшли москалі, все сразу було зруйноване. Ці варвари зайнялися своїм улюбленим заняттям — пљондруванням. Перекидали, розбивали, закопували і нищили все, чого лише досягнули і що послужило б до висвітлення старовинної історії цієї країни».

Потім він описує, що зробили москалі з Бахчисарая, де були не тільки арабсько-татарські, але й готські, гелленські й руські (старокиївські) будівлі: «Москалі задовольнили свою варварську насотоду руйнування, знищивши цілковито цю столицю. Місто було колись поділене на багато частин; грецька колонія сама займала цілу широку долину. Нові завойовники знищили її цілковито, не зівставивши каменя на камені».

А в Керчі, в місті Митрадата Великого, Картагені Евксинського моря, повного пам'яток з трьохтисячолітньої історії, москалі поведились найжорстокіше. Там, зустрівши стрункий мармур слави й величчя, вони вповні себе показали. Про це Клерк так пише: «В Керчі, зрівнявши з землею п'ятьсот будівель, вони дозволили збудувати серед руїн біля тридцяти вбогих бараків».

Ось так виглядала й виглядає «спільна побудова, московського народу разом із добровільно об'єднаними з ним іншими народами, спільної великої культури і цивілізації».

Московські варвари-вандали навіть і не старалися запозичити чужої високої культури. бо вони відчували, що вона для них дуже далека, незрозуміла й неосяжна, а тому вони її з такою ненавистю й нищили, а носіїв цієї культури намагалися звести ще до нижчого стану, як самі були, — до стану московського покiрного раба-малороса, якому вони тепер намагалися всіма силами довести, що вся наука, культура й цивілізація пішли тільки з Москви, тільки від «великого московського народу» і не тільки до «менших братніх народів», а й по всьому світі.

Те, що зробили москалі з старокримською культурою, сталося і з українською культурою і з українським Києвом, Батурином, Запорізькою Січчю і другими нашими славними історичними містами. А замість усього знищеного й зруйнованого, тепер скрізь по Україні будуються московські баракки, в яких москалі, в «общему кателку» хочуть виварити й українську душу й перетворити всіх українців на скрипників, коцюбинських, хвилювих, любченків, багати́рчуків, гуляїв чи феде-

нюків, але в цьому вони такі є безси́льні, хоч і стараються вже триста років, бо

«Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога».

Щоб показати, яку культуру й цивілізацію мали й несли нам москалі, я ще хочу зупинитися на замітках ще одного чужинця — Юрія Крижанича про Московію, який в 1659 році в Москву був приїхав не просто спостерігати, а теж проповідувати, пропагувати всеслов'янську ідею і звати всіх на боротьбу за неї. Приїхав до Росії з метою знайти в ній другу батьківщину. І, як один із перших панславістів, теж мріяв об'єднати всіх слов'ян навколо Москви і «старшого брата».

Про нього проф. В. Ключевський в «Курсі російської історії», частина III, так пише: «Хорват, католик і патер Юрій Крижанич був чоловік із досить різнобічною освітою, трохи філософ і богослов, трохи політико-економ, великий філолог і більше всього патріот, точніше гарячий панславіст...»

В Москві він був прийнятий, — далі пише проф. Ключевський, — просто як «виходець-сербенин Юрій Іванович» на рівні з другими чужоземцями, що прибули на «государеву службу», а сам Ю. Крижанич про свій приїзд до Москви так пише: «Мене називають скитальцем, бродягою; це неправда: я прийшов до царя мого племені, прийшов до свого народу, в свою батьківщину, в країну, де однією мої праці можуть мати ціну і мій крам збут — розумію словарі, граматики, переклади».

Але мрії і надії Юрія Крижанича були даремні, бо десь через рік (хоч і писав він до царя Олексія: «Тобі, пречесний царю, припала честь дбати про весь народ слов'янський») він вже був засланий в Тобольськ де й пробував аж 15 років. Цар Фіодор повернув Ю. Крижанича в Москву, але в 1677 році він уже покинув свою «нову батьківщину» і виїхав таки у свою рідну землю. (За 15 років таки зрозумів).

Юрій Крижанич в своїй великій сибірській праці «Політичні думи», що складалася з трьох частин: про економічні й військові засоби держави та про мудрість, тобто про духові засоби, порівнюючи стан західноєвропейських держав з порядками московської держави, щиро і з огірченням писав, що і нам (москалям) потрібно вчитись, щоб під владою московського царя стерти із себе ціль застарілої дикости, потрібно вивчати науки, щоб почати жити більш пристійним загальним життям і добитися кращих засобів для життя.

«Але коли Крижанич придивився в Росію до життя всеслов'янських спасителів, — пише проф. Ключевський, — його поразила велика кількість неполадок і хиб, якими вони самі недомагають. Сильніше всього він повстає проти зарозумілості москалів і надмірної пристрасти до своїх обичаїв, а особливо проти їх хамства, це головна причина економічної убогости російського народу. Росія — бідна країна, порівнюючи з західними країнами, тому що непорівняно менше за них освічена. Там на Заході, — пише Крижанич, — розуми у народів ширі, здогадливі, багато книжок про хліборобство і другі промисли, є порти, цвітуть: широка морська торгівля, хліборобство і різне ремесло. Цього нічого немає в Росії. Для торгівлі вона замкнута з усіх боків або незручним морем, пустелями, або дикими народами; в ній мало торгових міст, немає цінних і необхідних товарів. Тут розум народу тупий і хибний, немає уміння ні в торгівлі, ні в хліборобстві, ні в домашньому господарстві; тут люди самі нічого не вивчають, якщо їм не покажуть, лінійні, несприємчіві, самі для себе не хочуть добра зробити, якщо їх силою не заставлять до того; книжок у їх немає ніяких ні про хліборобство, ні про інші виробниц-

тва; торгівці не вчать навіть арифметики і чужинці завжди немилосердно їх обманюють.

Історії старовини ми не знаємо і ніяких політичних розмов вести не можемо, за що чужинці нами посорджують. Та ж сама розумова лінивість помітна в поганім покрію одягу, в зовнішнім вигляді і в домашньому житті, в усьому нашому побуті: нечесані голови і бороди роблять росіянина гідким, смішним, якимсь то лісовиком. Чужинці осуджують нас за неохайність: ми гроші ховаємо в рот, посуду не миемо; чоловік подає гостеві повну миску і «обадва пальця в ней окунул». В чужоземних газетах писали: коли російські торгівці зайдуть у крамницю, то після них увесь час не можна зайти до неї через сморід. Мешкання наші незручні: вікна низькі, в хатах немає коминів, люди спінуть від диму. Дуже велику кількість і моральних недоліків відмічає Крижанич у російським суспільстві: п'янство, відсутність тверезості, шляхетної гордості, одушевлення, почуття особистої і народної гідності. На війні турки і татари хоч і втікають, але не дадуть себе даром убивати, бороняться до останнього віддиху, а наші вояки, коли ж почнуть втікати, так уже втікають не оглядаючись — бий їх, як мертвих.

Велике наше народне лихо — непоміркованість у владі: не вміємо ми ні в чому міри тримати, середнім шляхом ходити, а все стараємось до самих краях і прірвах блукати. Керівництво в нас в одній країні до кінця розпущене, свосвільне, неповажне, а в другій занадто тверде, строге і жорстоке; в усьому світі немає такої неповажної і розпущеної держави, як польська, і такого крутого правління, як у славній державі російській.

Огірчений усіма тими недоліками, Крижанич готовий віддати перевагу перед росіянами навіть туркам і татарам, у яких він радить росіянам учитися тверезості, справедливості і навіть сором'язливості.

Розглядаючи праці й оцінку Крижанича про московський нарід, в заключенні В. Ключевський пише: «Крижаничові можна відвести особливе, але видне місце серед наших історичних джерел: більше ста років не знаходимо в нашої літературі нічого подібного його спостереженням і ним висказаним міркуванням. Спостереження Крижанича дають вивчаючому нові фарби для зображення російського життя ХУІІ віку, а його міркування служать перевіркою вражіння, що виносяться із її вивчення».

Ось такою була московська культура в той час, як у нас вона досягала великого розвитку.

Професор Морозов про ті часи так пише: «Петро бачив, що московське духовництво в своїй освіті стоїть невимірно нижче киян, що в Великоросії видно тільки «заматорелое грубості чудо, всех ужасных видов ужаснее» і немає людей, які могли б керувати навчанням духовництва, турбуватися школами, слідкувати за процесом і наслідками викладання; ось чому, бажаючи підняти рівень освіти, він обов'язково повинен був звернутися до київських учених».

А також академік А. Пипін про це ж саме пише так: «Тим новим елементом, який з кінця 16-го віку і особливо на протязі 17-го вмішався в московську книжність і вквітці запанував над нею, була освіта і література, що розвинулася в Західній Русі і в Києві. . . Але чим далі, тим більш необхідними ставали, всетаки, зв'язки Москви із південним Заходом; власних сил явно невисладало, а тому з Москви кличуть киян для наукової роботи. . . До половини 17-го віку в Москві, нарешті, було зрозуміло, що для книжного діла потрібні дійсні вчені люди, але в себе в дома таких людей не було; їх стали запрошувати з Києва». . .

В пробудженні цієї простодушної віри в науку, — пише проф. Ключевський, — і цієї довірливої надії з її допомогою все справити, на мою думку, і криється головний моральний успіх у справі підготовки реформи Петра Великого. Цією вірою й надією керувався в своїй діяльності і «преобразователь». Та ж віра підтримувала нас і після «преобразователя» всякий час, коли ми, змагаючись в погоні за успіхами західної Європи, готові були впасти з думкою, що ми не народжені для цивілізації, і з жорстокістю кидались у самознищення».

Погоня за успіхами західної Європи й Америки та самознищення відбувається в Москві й сьогодні тільки більш рафінованими методами. Ті чужі успіхи, як і раніше, не запозичаються, а крадуться чи прямо грабуються, а потім все приписується «великому» московському народові. Хто це погано й неважко виконує, — того знищується. А сьогоднішні «преобразователи» теж в усьому перевищили свого «великого» учителя і стали «корифеями усіх наук». «Найбільшими гуманістами» світу та провідниками всесвітнього комунізму, і наших призначених малоросів.

НЕЗМІННА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ ІМПЕРІЯЛІСТІВ

Поляки за новий Ризький Договір

Як відомо, польські політичні угруповання в останньому часі ведуть посилені намагання об'єднатися в один політичний центр. Це мала б бути т. зв. «Рада Національної Єдності», яку ініціює ген. Сосновський, як кандидат на президента, підтримуваний усіма політичними угрупованнями. Ген. Сосновський, що перебував постійно в Америці, недавно приїхав на короткий побут до Лондону і пред'явив польським політичним середовищем свій проєкт створення одного політичного центру. Цей проєкт був друкований у лондонському «Дзенніку Польському» від 24 червня ц. р.

Ця внутрішньо-польська консолідаційна справа могла б нас взагалі не цікавити, коли б не те, що проєктowana консолідація польських політичних сил в одному політичному центрі відбувається саме на базі так добре нам відомої польської імперіалістичної політики, спрямованої передусім проти суверенної і соборної української держави. В проєкті декларації майбутньої польської «Ради Національної Єдності» на самому початку знаходимо таке багатомовне ствердження: «Ми, уповноважені представники тих партій і угруповань, які діяли в незалежній Польщі, та тих, що постали на чужині, змагаючи до привернення свободи і незалежності польської держави в границях ризького трактату — на Сході, вздовж лінії Одри-Ніси — на Заході, заключаємо порозуміння в сьогоднішньому акті об'єднання» (під-

креслення наше). Цей акт мають підписати: група «А» — «Польська Соціалістична Партія» (має мати 10 місць у Раді), «Стронніцтво Народове» (10 місць), ППР «НД» (10 місць), «Стронніцтво Людове» «ОЙН» (5 місць), «Стронніцтво Праці» (5 місць); група «Б» — «Ліга Незалежності Польщі» (10 місць), «Незалежна група суспільства» (7 місць), «Стронніцтво Людове» «Вольносьць» (5 місць), «Союз Польських Соціалістів» (2 місця) і т. п. Крім представників чисто-політичних груп, мати б ще бути покликани: «З'єднане Поляків в В. Британії» (15 представників), «З'єднанек Зсм Выходних» і «З'єднанек Зсм Заходних» (3 пред.). Далі: Представників, покликаних президентом у порозумінні з правними репрезентаціями віровизнань, 10 представників покликаних ад персонам президентом, 6 представників покликаних ад персонам у рівній кількості від комплексів партій, згаданих під «А» і «Б», голови «Світового Союзу Поляків» і «Союзу Польської Восної Еміграції».

Таким чином, як бачимо, «Рада Національної Єдності» має охоплювати весь польський політичний і громадський світ. Це ствердження є важливе з огляду на політичне зобов'язання організованих польських чинників на чужині визнавати надалі Ризький договір, яким поділено українську територію поміж Росією і Польщею. Отже, це черговий доказ, що польський політичний світ згідний погодитися з Росією на базі нової Риги чи Андрусова.

Українська соборність, а мабуть і самостійність, мали б бути предметом польсько-московського взаємоторгу. З декларації виходить, що «Польська Рада Національної Єдності» стоїть незмінно за Ризький договір. І хоч би поляки старалися пояснювати, що вони лише за приналежність ЗУЗ до Польщі, а питання самостійності інших українських земель вони не негують, то це буде звичайним викрутом і обманом. Уточнення польських кордонів на базі Ризького договору виявляє виразно тенденцію поляків заперечувати не лише соборність, але й самостійність України, не зважаючи на цю обставину, що суверенність України нерозривно поєднана з її соборністю.

Ризький договір був заключений поміж Росією і Польщею після зради Пилсудським Головного Отамана С. Петлюри, при виразному знехтуванні українського чинника, тобто коштом його і проти нього. Тоді поляки поставили себе черговий раз на бік ворогів України. Тому факт, що сьогодні поляки нав'язуються до Ризького договору — є незвичайно вивманий. Це є прямо оферта зроблена москалям, щоб коштом українських, білоруських і литовських територій знайти з білою Росією порозуміння. Тиск польської шовіністичної й імперіалістичної думки Дмовського перемагає навіть, як бачимо, серед підсудчиків, соціалістів і леводівців.

Формула про польську державу «в границях Ризького трактату» не може бути інтерпретована в той спосіб, що поляки стоять за самостійність України, а мають лише претенсії пограничного порядку. Вона сугерує в ситуації проросійської політики США (КЦАБ-АКВНР) американцям і москалям новий Андрусів і Ригу, в яких Росія з Польщею мали б ділитися українськими землями. Це вперше від довгого часу польські офіційні чинники відгребують Ригу бо ще до недавня вони інакше формулювали свої імперіалістичні претенсії. Сьогодні вони базують свої імперіалістичні зазіхання на насильницьких міжнародних актах, наслідках Версалів, щоб тим чином стверджувати статус кво 1939 р., створений загарбниками. Поляки відкривають собі низку нових фронтів призабувши, що головний і сдичий ворог польської незалежності насьогодні є Росія, без огляду на її режим. «Привіслянський край» був створений білою Росією.

Офіційна декларація польських чинників поширює фронти на українців, білорусів, литовців і німців. Чи на всіх цих фронтах малий і знесилений війною польський нарід буде всмі втриматися, дуже сумніваємося. Це є безвідповідальна політика «стягнених голів». Було б уповні вистачаюче якщо б польський нарід разом з усіми поневоленими Росією народами спільними зусиллями здобув свою незалежність від Росії і врятував свій людський потенціал від дальшого винищування. Є безглуздям прагнути поневолювати мільйони людей інших національностей, коли сам польський нарід стікає кров'ю. Тому декларація Сосновського — це угроблювання польської самостійності, проти якої самі поляки наставляють інші народи.

Згадані в декларації цілі поляки закладають досягнути за поміччю західних потуг, а теж білої Росії, бо ж ніхто розумний не повірить, щоб невеличка Польща видержала фронт проти стільки натворених нею ворогів. Польська політика, визначена декларацією Сосновського, стає виключно на шлях орієнтації на інтервенційні сили, на ласку західних великодержав, які мають Польщі подарувати чужі землі. Поляки підтримувані США (в одному таборі з білими росіянами) проти поневолених Росією народів, в тому числі й українців, сподіваються таким чином добитися неприродних кордонів своєї держави, що мала б бути пародією «великодержави» національностей в Європі з панівним становищем непридатних для втримання власної держави польських фантастів. Декларація Сосновського викликає враження, що відбувається перестанова польської політичної орієнтації на єдинонеділимські рейки, яка веде до повної затрати суверенності польської політики та покладається виключно на чужі сили,

які допомагають творити в Європі нові багатонаціональні держави для поневолювання волелюбних народів. А це ж найбільший абсурд мріяти про можливість існування в Європі, в другій половині XX-го століття, поневолених націй, коли вся Азія і Африка пробуджується і змагає до свого власного національно-державного життя.

Сучасні польські політики за кордоном пхають польський державний віз у провалля п'ятифронтової війни. Але чи Польща, спираючись на ласку чужих сил, при ворожому до неї наставленні її сусідів, не лопне між російським молотом і німецьким ковадлом так, як це було уже 1939 р. покаже майбутність.

ЗУЗ були і остануться українськими, а цього роду польські декларації українська суспільність добре затамить. Був Андрусів, була Рига, була зрада поляків УНР і Петлюри, але була теж Ялта і зрада союзників польських аспірацій, а навіть самостійності Польщі. Історія справедлива і мстить слухно й повчально. За Ригу отримала Польща Ялту.

На Західній Землях України, під Льва городом, у Вілюгорці, стоїть — хай лише символічна — могила Чупринки, там полялася його кров. Невже можна полякам бодай на мент подумати, що там, де поляг Чупринка, може панувати інша, як українська сила і влада!?

Українські націоналісти підтримують ідею польської державності в її етнографічних межах і прагнуть визволення польського народу, не приховують цього й не мають ніяких зазіхань на землі других народів. Вони раді співпрацювати з тими польськими кругами, які такі самі права українського народу визнають та захищають аналогічні по відношенні до польського народу. Доки польський нарід не виловить із себе таких елементів, які говоритимуть йому правду про його права, польська держава буде вічним осередком неспокою і причиною все нових провокаційних воєн на Сході Європи, а її суверенність буде тільки сповідною. Польща імперіалістична не може втриматися власними силами так, як не спроможна Югославія, що потребує помічі Заходу для гноблення поневолених нею націй. Імперіалістична Польща — це міжнародний базар, як це й було до 1939 р., що лопнув як мильяна баняка продовж двох тижнів. Великодержавні імперіалісти прагнуть заразити менші країни загарбницькими ідеями, щоб тим чином стримувати розвоєвий процес національно-визвольної ідеї. ЧСР, Югославія, Польща, Румунія, які мали чужі національності під своєю окупацією, силою цієї обставини мусіли бути рупорами імперіалізму великодержав й не протиставлялися йому. Це були реакційні сили на шляху визволення з неволі. Польща прагне себе тепер поставити в таку саму роллю, значить, уже деградує свою власнопідметність і стає сателітом чужих сил. У такій обстановці Польща випадає з бльоку націй, які, спираючись на власні сили, борються проти більшевизму за свою національну волю. Вона вже сьогодні у визвольній боротьбі стає тільки сателітом великодержав Заходу так, як червона Польща є сателітом СССР.

Дивно, що польські політики з Сосновським на чолі не вгають нічого з корейської трагедії, коли покинуті союзниками корейці самі рішені воювати. А вже дивно й трагічно що забути про своє рідне Варшавське повстання, залишене усіма на поталу Москві...

Ані США, ані Англія за Польщу воювати не будуть, ані для Польщі чужих територій здобувати не стануть. Ялта чогось таки повинна навчити тих, що хочуть вчитися. А Катинь також... У Катині більшевики — союзники Заходу — мордували старшин свого союзника Польщі, а в той час і ще довго пістия того, західні великодержави промовчували катинський злочин...

Навіть тих фактів вистачить, щоб кожний розумний нарід витягнув відповідні висновки у своїй дальшій боротьбі за волю і державу. Чи зроблять це поляки — побачимо?!

Є. О.

Петро Кізко

Інструмент не захисту, а гноблення

(До питання ролі й завдання професійних спілок у ССРСР)

Питання советських профспілок у нашій закордонній публіцистиці порушувало надзвичайно мало. Тим часом це питання має колосальне значення для ведення української національно-визвольної політики, для успіху ідеологічної боротьби проти московсько-комуністичного окупанта України. Треба якомога більше і ширше викривати перед чужими робітничими масами справжню роль і завдання советських профспілок, не давати чужинцям робітникам чи службовцям ловитися на гачок большевицької закордонної агітації й пропаганди про «прогресивні» цілі профспілок у ССРСР і тих профспілок поза його кордонами, які перебувають під впливом або прямим керівництвом комуністів різних країн світу. Зокрема ведеться шалена пропаганда про «передову» роль в захисті інтересів трудящих всесвіту так званої Всесвітньої Федерації Профспілок (ВФП), яка суттю, є інструментом Москви, точнісінько так само, як інструментом московсько-большевицької диктатури є й самі советські профспілки.

Якщо говорити про роль советських профспілок, то її можна звести до чотирьох основних пунктів. а саме:

1. Роль державно-економічного характеру;
2. Державно-політичного;
3. Імперіо-колоніального;
4. Інтернаціонально-агентурного.

Може декому здаватися парадоксальним факт, що серед усіх чотирьох зазначених пунктів немає властивого для кожної профспілки першої-ліпшої «нормальної» держави пункту про захист прав і інтересів працюючих мас. Але в цьому немає нічого дивного, бо, як побачимо далі, питання захисту прав і інтересів працюючих у Советському Союзі взагалі не існує, тож не існує воно й для професійних спілок.

Але розгляньмо за чергою визначені нами чотири пункти.

Державно-економічний характер ролі советських профспілок

Вдамося, насамперед, до джерел самих советських матеріалів та документів. У профспілковому статуті, схваленому в квітні-травні 1949 року на Х-му всесоюзному з'їзді профспілок, завдання советських профспілок визначено так:

«Професійні спілки борються за всебічне зміцнення соціалістичного, суспільного і державного ладу, морально-політичної єдності советського народу, братньої співпраці і дружби між народами Советського Союзу; активно беруть участь у виборах установ державної влади; організують робітників і службовців на боротьбу за неухильний розвиток народного (тобто, державного, — прим. наша) господарства; дбають за більше піднесення матеріального добробуту і всебічного задоволення культурних потреб трудящих».

Оце головні, програмові, сказати б, завдання советських профспілок. Якщо об'єднати оте зпопулярне «дбають за більше піднесення матеріального добробуту», що є дуже абстрактним і туманним, наведена цитата з советського профспілкового статуту абсолютно нічого не каже про властиві завдання профспілки, тобто, про її боротьбу за поліпшення соціально-матеріальних і культурно-побутових умов робітника і службовця, про вимоги підвищення платні, можливість зміни місця праці, про оборону члена профспілки перед несправедливістю підприємця, нехай не приватного, але державного, а все таки підприємця. Бо ж директор советського підприємства є ніщо інше, як державний підприємець. Те, що його самого держава може викинути з посади кожнораз, нічого ще не каже, якщо говорити про його права супроти робітника чи службовця підприємства. Советський директор

діє з доручення і в інтересах держави, тому все робить для того, щоб робітники (і службовці) якнайбільше видали з себе для держави, а від держави одержали якомога менше. Природно, що завданням усякої профспілки є виборювати більше прав для робітника (і службовця) супроти приватних чи державних підприємств, — усе одно. В системі ж советських профспілок, як бачимо, питання поставлено цілком протилежно: профспілка має служити не робітничим масам, а державі. На перше місце в існуванні й діяльності профспілки ставиться питання боротьби за «зміцнення соціалістичного, суспільного і державного ладу», за піднесення «морально-політичної єдності советського народу», за «активну участь у виборах установ державної влади», за «неухильний розвиток народного», тобто, державного, «господарства» і т. д. і т. д. Коротше кажучи, всі завдання державно-економічного та державно-політичного характеру, але в жодному випадку — не професійного!

Фраза статуту щодо дбання профспілок про «дальше піднесення матеріального добробуту» і задоволення «культурних потреб» трудящих — то тільки порожня фраза, як порожньою, анекдотичною фразою став славнозвісний вислів Сталіна: «Життя стало краще, життя стало веселіше». Тепер уже навіть звичайному західному обивателю стало очевидним, що ніякого «краще» і «веселіше» в ССРСР не стало, що то лише сталінсько-большевицьке бахвальство — не більше.

А, зрештою, як профспілки мають дбати за піднесення добробуту працюючих, коли вони позбавлені найелементарніших прав бути речниками тих працюючих мас, а нести службу виключно державним інтересам, бути рупором виключно держави?

На тому ж Х-му всесоюзному з'їзді профспілок голова Української республіканської ради профспілок, москаль А. Г. Колибанов, у своїй промові заявив, що на час 1949 року в Україні існувало понад 75 тисяч фабричних, заводських, копальняних, будівельних і місцевих професійних комітетів; 430 — обласних, дорожніх і басейнових; 27 — республіканських і два центральних комітети. До того ж створені були професійні ради. Число комітетів, як бачимо, величезне. Що ж робили, чим займалися ті профспілкові комітети і ради?

У тому ж своєму виступі А. Колибанов підкреслював недоліки роботи профспілок і зазначив, що «на багатьох зборах і конференціях члени профспілок звертали особливу увагу на недоліки роботи профорганів у розповсюдженні стахановського досвіду новаторів виробництва»; «ми ще погано допомагаємо профорганізаціям тих підприємств, які не виконують встановлених планів, де немалий відсоток робітників не виконують норм виробітку»; «наші ради профспілок ще мало розповсюджують досвід будівельних організацій, який варто б застосувати на інших будівництвах»; «ми ще не добилися, щоб усі працюючі були втягнені до соціалістичного змагання»; «необхідно звернути увагу міністра вугільної промисловості тов. Засядька на те, що його наказ по будівництву... виконується погано» і т. д. і т. д.

А на пленумі українського республіканського комітету профспілки робітників вугільної промисловості, який відбувся в Києві незадовго після Х-го всесоюзного з'їзду профспілок, звітну доповідь президії комітету профспілки критиковано за те, що в звіті «ні слова не зашилось про підготовку профспілкових кадрів»; «доповідач скинув з рахунку відсталі трести, підприємства і будови, забув про те, що їх відстання — свідомство багатьох пропусків у господарському і профспілковому керівництві»; «на вуглерозрізах екскаватори використовуються не на повну потужність. Кожний четвертий

робітник не виконує норму»; »... президія (республіканського комітету профспілки вугільної промисловості — прим. наша) навіть ні разу не підводила підсумків змагання між трестами, зовсім не цікавилася змаганням за професіями, не вивчала і не поширювала досвіду кращих вугільників» і т. д. і т. д.

Усі наведені нами цитати взяті з московської газети «Труд» за 1949 рік. Старість газети не грає жодної ролі в оцінці советських профспілок, бо такими вони залишилися й на сьогодні й інакшими вони не можуть бути взагалі.

Про що ж свідчать наведені цитати з газети «Труд» і з промови на X-му всесоюзному з'їзді советських профспілок голови української республіканської ради профспілок А. Колибанова?

Вони свідчать про те, що одним із першочергових, головних завдань советських профспілок (вугільних, текстильних, хемічних, машино-будівельних, все одно яких), є боротися за зміцнення економіки держави, за підвищення капіталоздобутків держави, за піднесення економічного господарства держави. Місця в тій боротьбі для піднесення матеріального добробуту і за поліпшення правового становища робітництва і службовців, як узагалі працівників, — немає. Робітник чи службовець, скажімо, Харківського Паротягобудівельного Заводу (ХПЗ) чи Харківського Тракторобудівельного Заводу (ХТЗ) або якого там іншого підприємства, будучи членами профспілки машинобудівельних працівників, не можуть ставити питання перед своїми державними працедавцями про підвищення платні, про поліпшення побутових умов праці, про змінення місця праці, про поліпшення соціального забезпечення взагалі, бо такі вимоги, в розумінні інтересів советської держави, є протидержавними, спрямованими проти ослаблення економічної могутності советської держави. За такі вимоги членові советської профспілки грозить судово розправа і кара за «антидержавні тенденції і практику», за «підрив державної моці», а тим самим діяння на користь «чужоземних інтервентів» і т. д. Про страйки взагалі не може бути мови, як це практикується в «антинародних» капіталістичних країнах.

Не дивно, що коли переглядаєш советську пресу, давнішу і найновішу, там, якщо мова йде про роботу профспілок, ніде не знайдеш і слова про будь-які інші функції профспілкових органів, як тільки питання боротьби за підвищення продукційних сил та виконання виробничих завдань. Ради правди треба сказати, що час-від-часу говориться про санаторії, будинки відпочинку, клуби, театри і ін. для робітників, але й ті всі вогнища скеровані ні на що інше, як на використання для тих же державних цілей.

Таким чином, як бачимо, члени советських профспілок не мають жодних прав, які б вони могли ставити перед державою в обороні своїх власних, індивідуально-особистих інтересів. Вони лише мають обов'язки, які кладає на них московсько-большевицька держава, найбільш експлуаторська та визискуюча. Наступні розділи цієї статті ще більше зміцняють і стверджують цю тезу.

2. Державно-політичний характер ролі советських профспілок

Подібно до того, як советські профспілки є речниками, функціонерами, інструментом большевицької держави в галузі її економічних інтересів, так само такими ж речниками, функціонерами і інструментом є вони в галузі державно-політичних інтересів. Поминаючи вже той факт, що в самому статуті советських профспілок стоять суто політичного характеру питання, вкажемо на те, що профспілкові організації в СССР використовуються для найрізноманітнішого руду політичних цілей, їх змушується разом з партійними та урядовими чинниками провадити акції, які стоять проти інтересів самих членів профорганізацій і проти цілого народу, вірніше, цілих народів советської тюрми взагалі.

Наприклад, профорганізацію, її комітет (або профорга) на тому чи іншому підприємстві зобов'язується «розгорнути масово-роз'яснювальну роботу»

серед членства профспілки, як і цілого колективу робітників підприємства, для проведення «суботника» чи «недільника». «Суботник» чи «недільник» означають вихідні, неробочі дні, але в які робітники «добровільно» мають зголоситися працювати без жодної за те оплати, як додаткові дні праці в ім'я «зміцнення обороноздатності країни», або «дотермінового виконання виробничих зобов'язань, узятих перед товаришем Сталіним» і т. д. В усякому випадку, партійна заводська організація, за директивами з центру, зобов'язує профорганізацію провадити таку акцію з свого боку і профорганізація мусить те робити, бо ж невиконання партійних вказівок тягне за собою відповідні репресії, знову такт, за протидержавні поступування. Організація політичних демонстрацій, які б славили політику комуністичної партії, советської влади і всієї московсько-большевицької імперії, проведення суто політичних акцій, як от пропаганда за «мир» і «дружбу народів СССР», за підтримку терористичної політики уряду і партії, проти народних національних стремлень поневолених московсько-большевицькою імперією народів. — усе це включається в обов'язки советських профспілок.

Навіть більше. Керівники советських професійних організацій мають дуже значний голос у вирішуваних судиби того чи того «непокірного раба», «бунтаря» або «непослушення» — робітника, коли такий робітник за «саботаж» або «диверсію» потрапляє під суд «советської справедливості». За ту чи ту «провину» робітника перед заводом або фабрикою, яка (провина) часто полягає в тому, що робітник залишить після роботи незамкненою скриньку з інструментами (бо може якийсь диверсант викрасти той інструмент!), — за таку провину робітника ставиться під заводський (чи фабричний) суд. Судять його представники трьох заводських чинників: від парторганізації, від дирекції і профспілки підприємства. Ця «трийка» попередньо вислуховує робітника і вирішує, яку кару йому винести: догану, сувору догану чи сувору догану з попередженням. Після того нещасного робітника виводять під загальний суд цілих заводських чи фабричних зборів, вимагають від нього «каяття», за вчинену «провину» і т. д. Нерідко така «акція» закінчується арештом робітника органами державної безпеки. До попередньої «обробітки» жертви такої системи органи МВД — МГБ вимагають ще від тих же чинників підприємства «характеристики» про даного робітника. Само собою, дає свою «характеристику» і заводський профспілковий комітет (або профорг). Не важко здогадатися, якою може бути та «характеристика». Вона очорнює і оганьблює робітника найбрутальнішим способом, після чого, звичайно, робітникові «усміхається» хібащо Сибір або Соловки.

Професійна спілка підприємства, таким чином, стає не в обороні робітника, а в його обвинуваченні. Подібної практики справді не знає найбільш реакційна і найбільш жорстокіша в своїй диктатурі держава.

Така роль советських профспілок цілком виправдана політикою самої держави, партії і уряду. На тому самому X-му всесоюзному з'їзді советських профспілок секретар ВЦСПС (Всесоюзний Центральний Совет Професійних Спілок) А. П. Осипов сказав, що профспілками «повсякденно керує партія большевиків». А в проєкті профспілкового статуту, схваленому на тому з'їзді, сказано ще більше виразистіше:

«Советські профспілки провадять всю свою роботу під керівництвом комуністичної партії, яка організує і спрямовує сили советського суспільства. Профспілки СССР згуртовують робітничі маси навколо партії Леніна-Сталіна».

Цього цілком досить, щоб з'ясувати справжнє становище советських профспілок. Ними керує комуністична партія і вони виконують волю комуністичної партії, яка править цілою тюрмою народів — СССР. А скільки воля комуністичної партії Советського Союзу (як, зрештою, і компартії усіх країн

світу) є волею протинародньою, волею купки диктаторів, то й профспілки виконують волю тих диктаторів і тих гнобителів. Тому советські профспілки не користуються серед пригноблених народів у системі СРСР жодним авторитетом, а про симпатію нема чого казати. Навпаки. Робітничі маси в СРСР дивляться на профспілки як на допоміжний советсько-большевицький апарат визиску і гніту, ба навіть терору. Робітник советського підприємства боїться подати якусь заяву до профорганізації, в якій би міг висловити свої жалі і болі. Він може тільки «просити» профспілки видати йому на суму місячної заробітної платні... облігацію на позичку державі. Бо якщо він «не попросить», то його «попросять», щоб він таки «попросив».

Стан, звичайно, дуже жалкий. Морально-правне почуття підсоветського робітника чи службовця надзвичайно важке, бо працюючи в СРСР, фактично, не має жодної сторони, яка б його будь-якою мірою захищала перед тиском держави. Всі органи юстиції так само стоять на сторожі інтересів держави. Тому робітники чи службовці в советах буквально нема куди подітися. Він змушений тільки виконувати обов'язки, тільки «побольше давати стране соціалізма», а нічого від неї не брати.

Це справді дика варварська система рабства і приниження людини, як такої, не кажучи вже про її національні, політичні і інші права. Історія людства подібного стану, здається, не знає.

3. Імперіо-колоніальний характер ролі советських профспілок

Московсько-большевицька держава, крім усього вище сказаного, використовує професійні спілки ще й у своїх суто імперіялістично-комуністичних цілях. Сама структура, схема побудови советських профспілок виключає всяку можливість служити тій чи тій профспілці тієї чи тієї советської республіки народів тієї республіки, навіть коли брати до уваги dokonаний факт існування советських, а не самостійних незалежних країн неросійських народів. Так, наприклад, українська так звана республіканська рада профспілок нічого не може зробити самостійно, незалежно від Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок (ВЦРПС), центр осідку якої є, звичайно, в Москві. Маємо на увазі, безперечно, принципові питання. Українські профспілки можуть провадити самостійну працю хібащо в питаннях збірки членських професійних вкладок.

Усе підпорядковано Москві. За московськими профспілковими директивами діють українські профспілки. А скільки ті московські директиви йдуть в інтересах московської імперіальної держави — СРСР, то й українські профспілки вимушені виконувати те, що йде також в інтересах московської держави.

Особливо політика такого колоніального тиску на неросійські народи, через профспілки, позначилася останнім часом. Справа полягає не лише в тому, що профспілки так званих «союзних республік», тобто, неросійських народів, мають виконувати волю центральних профспілкових органів Москви, а ще й в тому, що Москва останнім часом почала широко застосовувати практику так званої «братньої» допомоги (допомога «старшого брата») російських фахівців виробництва й промисловості українським фахівцям, «менш кваліфікованим» і «менш досвідченим», коротше кажучи, на думку «старшого брата», менш розумних.

У висліді такого «юберменшівського» ставлення до «націоналів», Москва раз-у-раз висилає до міст України, як і до інших «союзних республік», своїх «фахівців»: будівельників, монтажників, мулярів, інженерів, креслярів і т. д. для «передання досвіду» українським «малообразованим» спеціалістам. І навпаки, українських фахівців і звичайних робітників посилається до Москви, Ленінграду, Куйбишева, Магнітогорська і інших міст Росії теж для «перебрання» звідти «досвіду» «передових методів» праці москалів. Усю цю процедуру так само великою мірою виконують профспілки. На профспілкових зборах влаштовуються «зворушливі» зустрічі

представників «братніх» народів — українського й московського.

Для чого і з якою метою провадиться вся ця московська «петрушка»?

Річ очевидна: Росія за всяку ціну намагається якомога дужче закріпити свою імперію в нинішньому її советському вигляді, у вигляді Союзу Советських Соціалістичних Республік — СРСР. Для того, щоб закріпити цю імперію, зміцнити свої політичні, господарські, державні і національні впливи на свої колонії, які офіційно називаються «союзними республіками», — для цього Москва через систему профспілок перепачковує свою імперіялістичну шовіністичну політику. Профспілки, таким чином, стають знаряддям, інструментом московсько-большевицької держави — імперії.

В наслідок цього можна спостерегти таке явище, коли не лише в республіканських чи обласних профспілкових органах не російських країн, а навіть у місцевих заводських комітетах профспілок сидять люди з Росії, спеціально прислані для «руководства» профорганізаціями. Само собою зрозуміло, що надісланий такий «руководитель» з Москви чи з Тамбова буде провадити московську і тамбовську (теж московську) колоніальну політику.

Ми не можемо зараз подати статистичних даних, скільки то росіян сидить в українських профспілках на керівних постах, бо таких даних, на жаль, не маємо. Але з власного досвіду знаємо, що всякого роду «представників», тимчасових і нетимчасових, з Росії, по заводах Харкова, Києва, Миколаєва, і інших міст України завжди громадилося безліч. Усі вони завжди мали і мають більші, привілейованіші права, ніж місцеві керівники і працівники.

Таким чином, місцеві профспілки республіканського чи обласного характеру, коли б вони навіть хотіли будь-що зробити в інтересах свого власного народу, — не можуть того зробити, бо обсажені згори до низу «старшим братом», який держить «молодшого брата» буквально за горло. Всю ту імперіялістичну зграю може вигнати з України лише революція, масового масштабу національно-визвольна революція, яка приїде неминуче.

Так стоїть справа з імперіо-колоніальним характером ролі советських профспілок.

4. Інтернаціонально-агентурний характер ролі советських профспілок

Роль советських профспілок можна звести до такого широко розповсюджаного в Советах анекдоту. Сталін, викликавши до себе Шверніка (до речі, голову Всесоюзної Ради Професійних Спілок), запитує його: «Що таке: шипити, кипити, під кроваттю (ліжком) стоїть? Швернік, видима річ, не міг відповісти на таке «діяктичне» запитання. Тоді Сталін каже: «Самовар». «Але чому ж самовар, — питає Швернік. — стоїть під кроваттю (ліжком)?» Сталін відповідає: «Моя вещь, куда схочу, туда й поставлю».

Отак і з советськими профспілками. Вони є «вещью» (реччю) Сталіна, комуністичної партії, советського уряду, взагалі цілої московсько-большевицької держави. І тому московсько-большевицька держава ставить профспілки туди, куди їй вигідно, корисно.

Так Советський Союз поставив свої профспілки на службу своїм інтернаціонально-агентурним цілям. Через систему профспілок большевики заходяться здійснювати свою основну, головну лінію боротьби за світову пролетарську революцію, за встановлення комуністичної системи порядкування в цілому світі. Тому Москва, з допомогою комуністичних партій західних демократичних країн, організовує в тих країнах профспілки на зразок советських профспілок, тобто, таких профспілок, які б служили інтересам світової пролетарської революції; інтересам московсько-большевицького імперіялізму.

Так постає так звана Всесвітня Федерація Профспілок (ВФП), яка керується московським центром профспілок, тобто, реальною мовою кажучи, комуністичною партією Советського Союзу.

Яка роль цієї Всесвітньої Федерації Профспілок, наочіно говорить недавно надрукована в «Правді» (3. травня 1953 р., ч. 123 (12 691) стаття під заголовком «Всесвітня Федерація Профспілок у боротьбі за єдність дії трудящих». Уже сама назва статті говорить про її явно агентурне значення. Москва хоче за всяку ціну перетягти на свій бік, для виконання імперіалістично-імперіалістичних комуністичних цілей, профспілки вільних від московського більшовизму країн.

«Домагаючись профспілкової єдності в країнах, де вона в результаті зрадницької діяльності агентів буржуазії, — читаємо в згаданій статті, — профспілкових босів — розколена і роздроблена, ВФП і її організації провадять роботу, яка відповідає головним, життєвим інтересам трудящих. Бойовим авангардом в цій боротьбі за єдність, який показує зразки стійкості і мужності, далекоглядності і безмежної відданості інтересам робітничої класи, є комуністи».

От це і треба було довести московській «Правді» в своїй статті. «Бойовим авангардом» у профспілковому русі світового характеру мають бути комуністи. Це те саме, як уже нами було зазначено, що советські профспілки діють і розгортають свою працю під безпосереднім керівництвом комуністичної партії.

Таким чином, профспілки вільних демократичних країн, які перебувають під керівництвом комуністичних партій, є агентурами Москви, бо вони виконують завдання і накази, хочуть того чи ні, московського центру профспілок, а значить — і

московської комуністичної партії Советського Союзу.

Така справжня дійсність і такі справжні факти, які стверджують інтернаціонально-агентурну роль советських профспілок. Вони борються не за поліпшення економічно-матеріального стану робітничих мас всесвіту, бо не мають змоги вести таку боротьбу в самому СССР, а борються за здійснення головної мети московських більшовиків — збудити все-світню пролетарську революцію і встановити все-світній комуністичний лад, що означало б поставити на всій земній кулі московсько-комуністичну імперію.

* * *

Наприкінці ще хочемо раз підкреслити всю вагу пропаганди з нашого боку справжніх цілей советських профспілок. Особливо це завдання стосується до українських вільних профорганізацій за кордонами своєї Батьківщини, на чужині. Наші профспілкові організації, а тим паче їх керівники, повинні всебічно студіювати становище профспілок у СССР та відповідно до того вести широку пропаганду серед свого і чужинецького робітництва. Особливо ж не треба забувати головного принципу, яким керуються більшовики: через систему профспілок вони провадять свою політичну, державно-імперіалістичну роботу. Це треба підкреслювати чужинецьким робітникам на кожному кроці. А, зрештою, найкращою нашою протидією більшовикам буде солідна широка інформація про справжній стан працюючих у системі рабської невольничої праці в СССР.

П. Карий

Жінка-московка — знаряддя московського імперіалізму

В своїх «Спогадах фронтовика» Є. Загачевський, на стор. 79-80, пише: «Помалу підносяться із землі три постаті, що, з високо піднесеними вгору руками, підходять до нашого становища. На них подерті однострої, на голові сталеві шоломи. . . Ось і наші полонені. . . Та що це? Невже правда? Перед нами жінки. . . З коротких зізнань полонених довідуюсь, що це наступали ленинградські жіночі батальйони. . .»

Колись, напевно той, хто буде писати спомини «рмінцив», відмітить: «Чергового дня нас знову викликає советська репатріаційна комісія. Заходжу до шатра. . . Ось і комісія. Та що це? Невже правда? . . . За столом сидять жінки в советських офіцерських одностроїх. Коротко підстрижені. Перетягнуті військовими поясами. Збоку пістоля. На раменах офіцерські пагони з зірками. . .»

І те, що пише Загачевський, і те, що буде писати в своїх споминах якийсь «рмінець» — є дійсною правдою. Роль жінки-московки в московській системі життя цілком відмінна від ролі, напр., української жінки, чи жінки будь-якого іншого культурного європейського, чи і позаєвропейського народу. Для нас, українців, є особливо важливим пізнати роль і прикмети московської жінки, бо в боротьбі за своє визволення від московського поневолення ми не раз будемо зустрічатися також з московською жінкою, тобто з одним з основних знарядь московського імперіалізму.

Під час другої світової війни московсько-більшевицька влада, в масових розмірах, крім чоловіків, мобілізувала до військової служби і жінок. Мобілізувала, вишколювала й посилала на фронт.

В перших днях війни мобілізаційні накази військових районних комісаріатів про обов'язковість явитися на мобілізаційні пункти всіх військовозобов'язаних, відносились також і до жінок. До армії забирались: медичні сестри, лікарки, санітарки, військові телефоністки, радистки, штабові секретарки, друкарки, літунки, зв'язкові і т. д. Мобілізації підлягали, за цими фахами, всі бездітні жінки від 17 до 50 років життя. На початку війни від мо-

білізації звільнялися лише ті жінки, що мали дітей, а в 1943 році, коли червона армія мала жахливі втрати, жінок на фронті почали використовувати дуже широко.

Для московсько-більшевицьких можновладців не існує жодної різниці між чоловіком і жінкою. Особливо на важкій праці та на фронті московські жінки досягли повного «рівноправ'я».

В колгоспах, радгоспах, в МТС, на будівництвах, заводах, фабриках, копальнях, а то й на Сибірі та в концтаборах жінки були призначені до тяжкої фізичної праці нарівні з чоловіками, а під час другої світової війни жінка-московка ще одягла «серую шинель і переродилась в солдата», в «героя отчужденной войны». Ленінська теорія «вооруженного народа» навіть жінок і дітей не звільнила від озброєння.

Ще далеко до другої світової війни, більшовики переводили велику військову підготовку серед жінок: в осоавіяхемах «ворошиловських стрільців», в аэтодорах, на різних військових курсах, в спортивних організаціях і т. д. А в першу чергу муштрують і навчають військової справи комсомолок. Учаться стріляти з кріса, кулемета, керувати танками, автомашинами, скакати з парашутом, вести розвідку, працювати шпигунками. Військове навчання стає обов'язковим для середніх і вищих шкіл.

В кінці 1928 року до старшинських військових шкіл приймають уже й жінок. Спочатку приймають до шкіл зв'язку, інженернотехнічних і господарських, а потім жінки почали вчитися у всіх офіцерських школах: піхотинських, артилерійських, танкових і воєнно-політичних, не говорячи вже про школи спеціального призначення, як, наприклад, школи розвідки, шпигунства, шифрувально-оперативні й інші.

Перед самою війною, а особливо під час «побідоносної втечі» червоної армії на схід, більшовики швидкими темпами вишколюють у глибокому заплілі цілі «жіночі батальйони» та інші військові з'єднання, які призначаються для фронту, як про-боеві частини.

Найхарактернішим і найважливішим є те, що до військових старшинських шкіл, як також і до різних військових частин, ще за мирних часів, жінок-українок, чи взагалі жінок не росіянок, майже не приймалося. Ще в Україні, за мирних часів, жінки-українки могли працювати у військових тилових установах — в канцеляріях друкарками, респекторами, рахівниками, копіювальщицями і т. п., але повнити військову службу, а тим більше готуватися до старшинського ступеня, вони не мали права. Зрештою, в них і не було такого бажання.

До спеціальних шкіл, як, наприклад, шкіл шпигунства, розвідки, НКВД та міліції, українки не лише не йшли, але й ставилися до них із великою огидою. Та їх фактично туди й не приймали. Натомість до всіх військових шкіл чи курсів, першочерговий привілей належав жінці-москвичці. І москвички з великою охотою до них йшли. В Україні, у військових старшинських школах, з жінок училися переважно жінки-москвички з Ленінграду, Москви, Брянська, Ярославля, Путівлова і др., а українські дівчата, якщо і приймалися до якоїсь військової школи, то це були переважно або медичні військові інститути, або господарські школи. При особових емоціях автодорах українські дівчата переважно провадили курс медсестер. Жінок-москвичок приймали до всіх військових шкіл. Їх найбільше цікавила справа слідства, диверсії, розвідки, шпигунства і праця в НКВД. Маємо досить багато випадків, що на високих відповідальних становищах в НКВД працюють жінки-москвички. Вже гіршого слідчого НКВД, як жінка-москвичка, не може бути. На такі рафіновані методи допиту здатна тільки жінка-москвичка.

Ми тут не зупиняємось на розгляді психологічної різниці поміж жінкою-українкою і жінкою-москвичкою. Українська жінка завжди була рівноправною з чоловіком. В нашій родині не верховодить ані чоловік, ані жінка. Господарське і родинне життя, виховання дітей і турботи за них — в однаковій мірі покладаються як на батька так і на матір. Українці свою жінку шанують, як шляхетне естество, який нарівні з дітьми в першу чергу належить захист і допомога. У москалів жінка трактується, як естество нижчого ступеня, — це рабіння-невільниця.

Психологія рабства, яка в жінки-москвички панує поруч з відчасом — це є характеристична риса всіх московських жінок. М. Горький пише: «Росіянка має своєрідну психіку. Безмежна ліричність, що межує з безмежною жорстокістю, рабське повзання біля ніг свого чоловіка з таємними думками помсти при нагоді — ось що характеризує росіянку. Вона беззаперечно переносить образу жіночої гідності і катування, але в нападі відчаю: «коя під час бігу зупинити, в палаючу хату ввійде». Вона може глибоко любити, але те не заперечує їй віддаватися в обійми другого, чи навіть легко схилитися до життя непутячої». Ось так характеризує сам «великий пролетарський» московський письменник московську жінку.

Жінка-москвичка, як член московської нації, має всі ті якості, що весь московський народ. Вона хитра, підступна, брехлива, egoїстична, по-рабському улеслива і схильна до розпуску.

Московсько-большевицькі психологи дуже добре знають і ураховують всі психологічні якості своїх жінок, а тому воїни й готували тільки з москвичок т. зв. «ударні батальйони», розвідниць, шпигунок, диверсанток, атентатниць і навіть жінок для задоволення фізичних потреб на фронтах. При кожній військовій частині були жінки «для спеціального призначення». Ніхто не знав, яке це було «спеціальне призначення». Знало лише вище командування. Коли вище командування знаходило потрібним відзначити якогось «героя», воно давало листа тому «героеві» до котроїсь із жінок для «спеціального призначення». А вона «обслуговувала» того «героя», як належало, і разом з тим дізнавалася і доносила своєму начальству, чим той «герой» дихає. Подвійна роль — «обслуга» й сексотство, на що здібна тільки москвичка.

Крім роботи розвідниць, шпигунок і диверсанток, московські жінки виконували навіть роль «сальнових красунь». Деякі з них училися в спеціальних школах, як володіти жіночою красою, тобто як обмотати намічену жертву, щоб її дістати в свої шпигунські руки. Вони вчилися «робити очко», елегантно одягатись, культурно поводитись, училися притягуючим манер рук, ніг та всього тіла, а також як і скільки показувати «свою красу», щоб якнайкраще використати свою жертву для своєї шпигунської роботи. До таких шкіл набирали найгарніших жінок та навчали їх, як здобувати бажані відомості, а якщо потрібно, то як украсти чи підсунути фальшиві документи.

Зрозуміло, що такі школи були зовсім секретні, на спеціальному таємному обліку, як також всі їх викладачі й курсанти.

До речі, кожна установа НКВД, а тепер МГБ і МВД, має таємні інструкції до якої мери і як посприяти жінками — розвідницями чи шпигунками, та як викривати ворожих шпигунів-жінок.

Для москалів не існує жодної моралі, крім їх власної московської — загарбницької. В. Ленін у 1920 році, 2-го жовтня, на III-му з'їзді російського комсомолу так сказав: «Я зупиняюсь на питанні комуністичної моралі. Чи існує комуністична мораль? Певно, що так. Чи існує комуністична честь? Певно, що так. Але ми говоримо, що мораль і честь не походять від Бога чи від ідеалістичних або напівідеалістичних засад. Для нас мораль — це практика. В Бога ми не віримо, бо це є брехня, опіум, туман в розум робітничої кляси й селянства. Наша комуністична мораль — це в першу чергу така мораль, яка служить нашій совєтській державі, нашій класовій інтересам. Земля у нас рахується загальною власністю держави. І ось з тієї загальної власності я беру, наприклад, собі певний кусень землі, обробляю її краще за других і одержую хліба в два рази більше ніж мені потрібно. Але я той хліб цілком не віддаю, бо так мені вигідно. Я підходжу з такою мораллю: «Чим більше вони годують, тим дорожче я продам хліб». Ось вам практичний приклад буржуазної моралі. Ми проти такої моралі. Нам потрібно, щоб вся країна жила й працювала за спільним планом, на спільній землі, на спільних фабриках і заводах, по спільному розпорядкові, щоб всі мали однаковий рівень життя, щоб забезпечувалися на загальному рівні. Всі несуть однаковий тягар в побудові совєтської держави в Росії. Всі її мусять будувати й захищати. Ось це й є наша комуністична мораль». (Том II, ст. 602-615, 1943 р.).

З наведених слів Леніна яскраво видно, якою мусить бути комуністична мораль. Вона відкидає і заперечує всі придбання старовинної культури, науки про психіку й про поведінку людини, вона заперечує всякі людські шляхетні чесноти. Вона провідує безбожництво. Тобто вона стверджує всі ті негативи, якими віками хворіє московська нація. В цьому також лежить і мораль московської жінки.

Іде під час «жовтневої революції» — білі й червоні москалі організували власні жіночі «ударні батальйони». В першій світовій війні проти німців такою виступали жіночі «пробоеві» з'єднання, які складалися з жінок-добровольців двірця їхньої величності, які ж під першим німецьким кулеметним вогнем розлетілися як дим. Керенський також був створив «ударний батальйон» з «бочаровських дур». І вони стали йому в дуже великій пригоді, бо в спідницях однієї з тих «дур» він сам утік аж за кордон.

Але большевики виявилися практичнішими за Керенського та Миколку II. Московські червоногвардійки ще в 1917 році, разом із чоловіками-червоногвардійцями билися на барикадах Москви і Ленінграду.

Московські червоногвардійки, в час громадянської війни, воювали проти білих москалів і «восвали дає сзій вислід і в часи другої світової війни».

Мораль жінки-москвички, згідно лєнінської теорії, масово застосована й використана в червоній

армії. І ці жінки цьому не протиставлялися й не відмовлялися. Вони, як і весь московський нарід, пішли битися «за родину і за Сталіна».

З жінок творяться сталінські «стрелки»-снайпери. формуються танкові з'єднання, кулеметні сотні, артилерійські дивізіони, протилітунська охорона, стрілецькі з'єднання, пробоеві групи, сотні зв'язку і т. п.

Під кінець 1943 року московок у «сірій шенелі» вже можна було стрінути всюди — на фронті, як всяків, при всіх прифронтових дорогах керівниками руху, у військових установах, в маршових і транспортних пунктах, на кухні, в складі, шпиталі, при кулеметі, на автомашинах шоферами, при артилерії і т. д. і т. д. і всюди були тільки московки. Вони були рядовими стрільцями, підстаршинами, старшинами, політруками і комісарами. Були і в «заград-отрядах».

В армії незалежно від віку, всіх жінок називали «дівушками». Треба признати, що всі ті «обов'язки», які на московок накладав Сталін і комуністична партія — московки виконували дуже сумлінно й ретельно.

Маємо багато фактів, що коли на якомусь фронті відтинку червоноармійці не могли прорвати ворожої лінії, то туди совєтське командування посилає жіночі «пробоеві батальйони». А щоб заохотити жінок до «героїчних вчинків». Москва постійно оголошувала по радіо, в пресі та військових наказах прізвиська жінок-героїнь, що були відзначені різними медалями, орденами й іншими нагородами. На окупованих німцями землях, Москва оповідала їм про жінок-партизанок, жінок-героїнь, що вбивали сплячих німецьких вояків і офіцерів та живцем палили німців у своїх хатах і т. д.

Таке ж саме оповідали й про малих дітей — «російських патріотів».

Досить велика кількість московок походила на фронті заміж, кинувши своїх бувших наречених, чоловіків, дітей та родину. Ще більше з них жило на віру, бо у москватів це звичайне явище. Майже всі московки, чи то були дівчата чи жінки, вели розпустне фронтове життя. А все це доповняла й вивершувала брудна московська лайка, якою підкріплювалося кожне сказане слово і кожний проковтнутий шматок хліба. Ця жахлива богохульна козунська лайка сипалась на фронті, як дощ із неба. Її скрізь сипали і чоловіки і жінки — і тут було повне «равноправіє».

Московки на фронті потоптали навіть ту істотну мораль, якою їх наділила природа. Розгизданість, розпуста, зневага до всього і до себе, віяти від кожної фронтової «дівушки». В боях вони були завзятіші й жорстокіші від чоловіків. Досягли ворожих позицій, московки пищили й торощили все живе й мертве. До полону нікого не брали, всіх захоплених розстрілювали, а ранених, своїх і чужих, теж дострілювали.

Горілку вони пили, як воду і в п'яному стані відчайдушно лізли «вперёд», вкриваючи своїм трупом поле бою.

Полонених німці оповідали, що найгірше їм було в боях мати справу з жіночими «ударними батальйонами» та з спеціальними пробоевими комуністичними групами, що складалися з різних кримінальних злочинців і босячн. Жінки й босячня знущалися навіть над ворожими трупами. Полоненим виколовали очі, відрізували вуха, носи, язика й статеві органи. Були такі жінки, які, прямо в окопах, гвалтували полонених вояків, а потім розстрілювали. Так воли робили тоді, коли була їхня сила й перемога. Зате, діставшись до полону, московки втрачали весь «патріотичний» вогонь. Вони плазували біля ніг ворога, благали помилування, лизали чоботи, тулились і лащились, як собаки, та були готові віддати все, щоб тільки запобігти ласки. Тоді для них не існувало ні явищів шлюбної вірності, ні чести, ні власної гідності. Тоді її рабська психологія виявлялася повністю з усіма її підлостями.

Сьогодні світ прямує до третьої світової війни. Західному світові війни з ССР не уникнути. Да-

ремні сподівання на мирні пропозиції московських сатрапів. По смерті Сталіна, на яку Захід так багато покладав надій, в ССР нічого не змінилося. Чи отрута буде солодкою чи гіркою — це справи не зміняє. Отрута є отрутою. Російський народ був і буде тим народом, який ніколи «не подведуть» свій уряд в критичній хвилині. Він є і буде в ССР трудовою і військовою базою третьої світової війни.

Поряд із своїми військово-технічними засобами, Москва в третій світовій війні, знову застосує також і маси. Маси і техніка — ось на що будуть опиратися большевики в третій світовій війні. Крім без людини не стріляє, як і людина без кріса. В теперішні часи теорія війни малими жертвами при удосконаленій великій техніці — є нісенітницею. Людина розпоряджає технікою, а не навпаки, тому вирішна роля належить людині. Та людина, яка знає за що вона воює і знає в кого вона спрямовує свою зброю, завжди перемагає, навіть тоді, коли б техніка її була й недосконалою.

Хоч під час другої світової війни большевики й понесли величезні людські втрати, але в третій світовій війні вони знову будуть оперувати великими людськими масами. А щоб мати знову бойові сили в масовім засязі, і щоб мати відповідні резерви, для цього потрібно мати певну кількість відповідного населення. А тому вони мусять певний час чекати, аж поки підросне нове боєздатне покоління.

Отже і в третій світовій війні жінки-московки будуть виповняти недостаючі резерви та бойові сили совєтської армії. З них творитимуть різноманітні вишколені бойові з'єднання, які будуть покликані на фронт в масових розмірах так само, як і чоловіки. Для «последнього і решательного боя» большевики вживуть усі свої сили, здібності і засоби. Вони не зупиняться ні перед чим. «Нехай в останній і рішучій війні за панування комунізму у всьому світі згине три четверті всього земного людства, а лише одна четверта переживе — ми виграли!» — так сказав Ленін і цього большевики твердо дотримуються.

Отже, в третій світовій війні большевики використають всі свої людські маси, щоб ними затопити ворога. І москалі підуть і будуть воювати. Будуть воювати за комуністичну партію, за Москву, за єдиний неділимий ССР — за російську імперію. Буде за неї воювати також російська «біла» еміграція за кордоном.

«Посев», ч. 8., від 22. 2. 53 року так пише: «Коли в боях проти німців, на одному з фронтових відтинків, заступник політрука, ідучи в наступ, крикнув: Вперёд! За родину! За Сталіна!» То ніхто з вояків не лише не підвівся з землі, але навіть і голови не підвів. Але, коли молодий лейтенант схопився і крикнув: «Братчи! За русскую землю, за родину, вперёд!» — усі вояки схопилися і розтросили ворога». Приклад дуже яскравий і повчальний. Москалям байдуже, хто там у державному керівництві — Сталін чи Маленков. Для них святим є: «Необятная, едінонеділімая русская земля», за яку вони воювали й будуть воювати.

Таким чином воюючи за російську імперію — ССР, москалі тим самим боронять і воюють за большевицьку владу, за її устрій, за комуністичну партію і за все те, чим багата совєтська влада. «Посев» і з цим не ховається. Про це саме в книжці: «Я боровся в червоній армії» пише й москаль Константинов, бувший капітан червоної армії: «Хоч совєтський режим і остогид усім, але все ж таки давав нам і всьому населенню ССР якесь життя. А німець, що йшов «визволяти», навпаки, поневолював та грабував. Отже німець був гірший за совєтську владу. Таким чином кожний російський вояк, кожний старшина думає: ліпше я залишусь із совєтським режимом і буду воювати за свою російську землю, за свій народ, за свою батьківщину... А що буде з совєтською владою після нашої перемоги — побачимо!» Як бачимо — яскраві, типово-московські міркування.

То ж ми не маємо жодного сумніву про те, що в третій світовій війні всі москалі будуть завзято, відчайдушно і до загибуні воювати проти західних

Проф. Г. Ващенко

СОЦІАЛІЗМ І ІНДИВІДУАЛІЗМ У СВІГЛІ ХРИСТИЯНСТВА

(Продовження)

Коротка характеристика націонал-соціалізму і сучасного європейського соціалізму

Дуже близько до більшовизму стоїть т. зв. націонал-соціалізм. Різниця між ними полягає в тому, що більшовики діють в ім'я і нібито для блага пролетаріату, а німецькі націонал-соціалісти діють в ім'я і нібито для блага німецької нації. Але методи діяння і ставлення до особи в обох системах дуже подібні. Крім того, більшовизм і націонал-соціалізм мають у своїй основі і деякі спільні теоретичні джерела. Таким джерелом є впершу чергу філософія Гегеля. Основне в системі Гегеля є твердження, що буття — це рух, який відбувається в певному ритмі, в переході від тези до антитези і далі до синтезу. Таке твердження лежить і в основі марксизму, зокрема в його вченні про закони діалектики.

Оскільки у Гегеля і марксистів і також вчення, що буття в своєму розвитку переходить від неорганічної матерії до органічної і, нарешті, до людини з її свідомістю.

Гегель так, як марксист, стоїть на засадах абсолютного детермінізму. «Все, що є розумне, реальне» бо розум сам в собі містить конечність свого існування. З другого боку, все, що існує, існує тому, що є конечність в його існуванні. «Тому — як каже Гегель — все, що є реальне, є разом з тим і розумне». Все це свідчить про певний фаталізм системи Гегеля. Про це так пише французький філософ Фул'є: «Філософія Гегеля, в більшій частині вірна в своїй логіці й фізиці» в яких моральна свобода не може ще ясно виявитися, має в собі багато помилок в політиці та історії: все більш і більш виявляється її виключний фаталізм, що поглинає особу в державі, слабу державу в сильній і, нарешті, самі держави в грандіозному рухові всесвіту. (Істор. філософії, рос. пер. ст. 324-325).

Отже Фул'є, між іншим, констатує, що Гегель визнає право сильного, зокрема сильного народу, держави, а це споріднює його з німецькими націонал-соціалістами, з расовою теорією.

Але особливе піднесення німецької нації, а поряд з тим піднесення себе, як філософа, можна бачити в тій частині системи Гегеля, де він пише про найвищу точку самопізнання Абсолютного Духа. Такою точкою, в якій Абсолютний Дух пізнає себе, є філософія, зокрема філософія самого Гегеля.

Великий вплив на ідеологію націонал-соціалістів мав також Ніцше. Його система має суто індивідуалістичний характер, а про те деякі елементи її відбилися і в німецькому націонал-соціалізмі. Це перш за все культ сили і волі до влади, а по друге,

елемент расовості.

Однак, не слід думати, що расова теорія вигадана німцями і характеризує лише німецький націонал-соціалізм. Багатьом народам властива думка про їх вищість над іншими народами. Так старовинні греки з погордою дивились на «варварів», себто на чужинців і визнавали себе за щось вище в порівнянні з ними. А особливо різку межу між собою і іншими народами проводили жиди: вони дивились на себе як на Богом вибраний нарід, призначений для панування над іншими народами. Ідея месіанства, як відомо, властива також російському народові, що вже в ХУ ст. створив концепцію Москви, як третього Риму, що має перейняти на себе роль першого і другого Риму (Візантії).

Нарешті, розроблену расову теорію дали французи в особі Густава Лебона, що поділив раси на вищі, середні й нижчі.

Особливість німців щодо расової теорії — це їх прямолинійність. Німецькі націонал-соціалісти різко ділять нації на вищі, що призначені панувати і володіти всіма правами, і нижчі (унтерменші), призначення яких бути безправними рабами й слугити нації вищій. І з такою ж прямолинійністю вони впроваджували свою теорію і в дійсність. Вони замикали тисячі людей в концетраційні табори, розстрілювали їх, спалювали в печах, нищили газами і т. інш. інакше кажучи, робили те саме, що робили і роблять в значно ширшому масштабі більшовики. Різниця між німецьким націонал-соціалізмом і більшовизмом полягає в тому, що німці робили все це одверто, а інюді навіть демонстративно, а більшовики робили й роблять приховано, так що про жах більшовицьких концетрацій і неговірні тортури, що їх застосовує НКВД, не знає більша частина населення СССР. Цим пояснюється й різниця в реакціях світу на насильства російських більшовиків і німецьких націонал-соціалістів.

Останні швидко викликали обурення цілого світу: тим часом європейці й американці довгий час не вірили біженцям з СССР, коли вони розповідали про той жах, який панує там, і тільки в останні роки починають розуміти нещадну жорстокість більшовицького режиму.

А проте, все це тільки відтинки й деталі. В основному ж між більшовизмом і націонал-соціалізмом, коли не в теорії, то в практиці, є дуже багато спільного. А це пояснюється тим, що більшовизм і націонал-соціалізм є системи тоталітарні, себто такі, при яких людина цілком підлягає владі держави, що втілюється в особі «вождя» або якоїсь правлячої групи людей.

В свою чергу тоталітаризм цих обох систем цілком логічно випливає з самої природи послідовного соціалізму, як системи, що розглядає суспільство як мету, а особу як засіб.

Ми зупинились на марксизмі, як на такій формі соціалізму, що тепер загрожувє цілому світові великою катастрофою, загинеблню духової й матеріальної культури його. Але є інші форми соціалізму, що значно відрізняються від марксизму. При цьому треба відзначити, що дехто з теоретиків марксизму вже кінець-кінцем зрозумів хіба небезпеку марксизму й відступив від найважливіших його позицій. Таким у першу чергу був Карло Каутський. В останній період свого життя він писав так: «Власне кажучи, не соціалізм є нашою кінцевою метою, а усунення всякого роду експлуатації й пригнічення, чи будуть вони спрямовані проти тієї чи іншої класи, партії, статі чи раси. . . Коли б нам довели, що звільнення пролетаріату найдочільніше всього може бути досягнуте на засадах приватної власності на засоби виробництва, як це припускав Прудон, то ми повинні були б викинути соціалізм за борт, ніскільки не відмовляючись від своєї мети. Ми

ЖІНКА-МОСКОВКА — ЗНАРЯДЯ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

«капіталістів» і всіх повноволених Москвою народів. Разом із москалями воюватимуть і їх жінки. Крім звичайних бойових з'єднань, з жінок знову будуть створені різні десантні відділи, партизанські й карні загони, окупаційні війська та влада. диверсанти, шпигуни і різні розвідники. Жінками більшовики будуть проникати у власне й вороже заплітля, у ворожі військові частини, штаби і установи.

Між Україною й Москвою війна не минуча. І Українська Самостійна Соборна Держава постане в кривавій боротьбі з Москвою. Тож жінка-московка буде і для України одним із найнебезпечніших ворогів, яка, маскуючись своїм жіноцтвом, намагатиметься дістатися в усі наші українські неврагліні пункти та вузли. Московка, маскуючись, воюватиме проти нас усюди. Це все ми мусимо прийняти до уваги і бути готовими.

повинні були б зробити це якраз в інтересах цієї кінцевої мети».

Фактично це є вже не тільки заперечення марксизму, що як одну з основ своїх визнає класову боротьбу і насильницьку соціалізацію майна й засобів виробництва, а відмовлення й від соціалізму як такого. І тому зі своєї точки погляду правий був Ленін, коли ще в 1896 р. писав: «Соціальні попи і опуртуністи згідні мріяти про мирний соціалізм, але вони тим і відрізняються від революційних соціал-демократів, що не хотять думати і міркувати про жорстоку класову боротьбу і класові війни для здійснення того прекрасного майбутнього.» («Військова програма революції»).

Таких соціалістів як Каутський і Берштайн звичайно звать реформістами, бо вони стоять на тому, що справедливого ладу в економічному житті суспільства можна досягти лише шляхом реформи: соціальних угод, арбітражів, посилення ролі профспілок, страхування робітників і т. інш. На таких засадах стоять більшість західно-європейських соціалістів. Ми не маємо підстав вирішувати, якби вони трималися і які б форми економічного і духового життя застосовували, коли б державна влада повністю опинилася в їх руках.

Поки що ми маємо лише досвід англійських лейбористів, що протягом декількох років керували економічним і політичним життям Великобританії. За їх влади відбулася націоналізація найважливіших галузей промисловості, поширилась і посилюється роль профспілок, що відповідає духові соціалізму. Але в Англії за цей час не було й тіні якогось терору, або взагалі насильства над населенням. Мало того, робітники дотримувались старих англійських традицій і з не меншою пошаною ставились до свого короля, ніж це було при попередніх урядах.

Це пояснюється головним чином політичною вихованістю і дозрілістю англійців. Велику роль відіграла тут властива пересічному англійцеві свідомість своєї людської гідності і любов до свободи.

Все ж таки політика лейбористів не задовольнила англійців. Шукаючи економічного і політичного поліпшення, покликали вони до керівництва державою консервативів.

Слід зазначити, що лейбористи спокійно, без усякого опору, поступилися перед своїми політичними переможцями. Чи так би було і в інших європейських країнах — сказати важко.

Взагалі треба зазначити, що позиції сучасного соціалізму в багатьох пунктах, зокрема в питаннях економічних, не досить визначені. Це пояснюється переважно сумним досвідом большевизму в СРСР, в наслідок чого багато колишніх марксистів відійшли від марксизму. Крім того, становище ускладняється політичним і економічним становищем цілого світу після другої всесвітньої війни. Небезпека всесвітньої катастрофи і бажання уникнути її ставить перед сучасним демократичним світом сучасні найскладніші завдання, що переплітаються між собою. Це не тільки завдання підготовки до збройного зудару з большевиками, а й завдання соціально-економічних реформ та ідейного озброєння мас, без чого не може бути гарантований успіх у боротьбі з большевизмом.

Особливо ж складним є становище соціалістично-емігрантів з СРСР. Багато з них були колись марксистами. Тепер вони або зрікаються марксизму, залишаючи за собою назву соціалістів, або продовжують називати себе марксистами, вкладаючи в поняття марксизму не той зміст, що його вкладали Маркс і Енгельс. (Див. ст. Г. Аронсона «Соціалізм в наші дні» — Новий Журнал, т. 17, Нью-Йорк. 1947 р.).

Закінчуючи розділ про соціалізм, ми ще раз маємо підкреслити, що, коли соціалізм розглядати, як таку концепцію, що при розв'язанні проблеми особи й суспільства за мету визнає суспільство, а окрему особу визнає як засіб до цієї мети, то типовою формою соціалізму ми мусимо визнати лише марксизм. Щодо сучасного європейського немарк-

систського соціалізму, то в ньому помітні значні поступки перед індивідуалізмом, себто перед правами особистості.

Індивідуалізм

Індивідуалізм є повною протилежністю соціалізму. Коли соціалізм ігнорує окрему особистість, і на перше місце ставить суспільство, колектив, то індивідуалізм, навпаки, визнає рішучий примат індивідуума.

Індивідуалізм, як і соціалізм, мав своїх представників ще серед філософів старовинного світу. Виразниками його були ще софісти з їх гаслом: людина (себто людська особистість) є міра всіх речей. В пізнанні вони заперечували загальнообов'язкові об'єктивні правди і стояли на тому, що пізнання має лише суб'єктивний характер.

В галузі етики індивідуалістом був Арастип, що за критерій моралі визнавав особисте задоволення (гедоне). Індивідуалістом в класичний період грецької історії був також Епікур, що критерієм моралі, а, значить, і метою життя, визнавав особисте щастя.

В середні віки елементи індивідуалізму можна бачити в філософських системах номіналістів. Тим часом, коли реалісти, слідом за Платоном, визнавали, що справжнє буття мають лише ідеї, як загальні зразки окремих речей, за якими останні існують, номіналісти в особі таких філософів, як напр. Рослен, реальне існування визнавали лише за окремими речами, а ідеї трактували лише як спільні назви (номіна). Приблизно індивідуалізму в середні віки був також славний філософ англійця Дунс Скот.

Детальна розбудова індивідуалізму як філософської системи належить англійцям. Перший, хто розбудував її на суто матеріялістичній основі, був сучасник Бекона Гоббс (1588-1679 р.).

Вихідною точкою його філософської системи є твердження, що існує лише матерія. Внутрішнє, або психічне життя людини, є суто матеріяльне. Основа його — відчуття, як суто матеріяльні процеси.

Кожна людина без винятку прагне до того, щоб мати найбільше приємних відчуттів і найменше неприємних. Тому кожна людина є егоїст. Навіть ті вчинки, що здаються альтруїстичними, по суті в основі своїй мають егоїзм.

Єдине життєве правило, яким керується людина, є її особистий інтерес. Інакше й бути не може, бо це є природний закон. В цьому і є сутність того, що ми називаємо мораллю.

Цей природний закон діє і в суспільному житті людей. Кожний в своїх діях керується лише егоїзмом, працює фактично тільки для себе, для своєї вигоди. Тому цілком природно, що людина є ворог другій людині. «Гомо гоміні люпус ест», або «людина людині є вовком». Звідси природним станом людства є війна всіх проти всіх.

Цілком природно, що в цій боротьбі має перемагати сильніший, і це не тільки не суперечить здоровому глузду, а й справедливо. Бо чого саме сильніший має поступатися перед бажаннями слабшого? Тому перемога сильнішого є не тільки природним фактом, а й природним правом.

Але, коли б це природне право реалізувалося в суспільному житті, то люди кінцець-кінцем понижали б один одного; крім того, стан війни всіх проти всіх виключає щастя кожного зокрема. Тому логічний наслідок природного закону є прагнення до миру. Прагнення до нього виникає не із свідомості морального обов'язку, а з егоїстичного прагнення кожної людини до особистого щастя.

Першою умовою миру є відмовлення людини від свого абсолютного права на все. Але таке відмовлення має сенс тільки тоді, коли й інші теж відмовляться від своїх абсолютних прав на все. Отже, між членами суспільства, так би мовити, складається угода приблизно за такою формою: «Уступіть мені ваше абсолютне право на здобуту мною для себе їжу, а замість цього я уступлю вам мое абсолютне право на здобуту вами для себе їжу».

А, проте, угода може мати реальне значення лише тоді, коли обидві сторони дотримуються її. Коли ж вона порушується, то люди знову вертаються до стану взаємної війни. Щоб цього не було, потрібна влада. На думку Гоббса, вона мусить бути необмеженою. Це є абсолютна монархія. Монархові мають усі коритися в усьому. Всі мають відмовитись від своїх прав на користь монарха, бо тільки при цій умові в державі може існувати спокій і лад.

Все, що він визнає за справедливе, є справедливе для всіх підданих йому; так само те, що він визнає за правду або брехню. Він є повний володар не тільки над майном, але й над життям підданих. Він зосереджує в собі всю державу і тому Гоббс називає його смертним богом, або Левіафаном.

Ідею особистої вигоди, як принципу моралі, розвинули далі, що правда в більш злагідненій формі, англійські філософи-утилітаристи, а погляди Гоббса на державу і державну владу розвинув і де в чому виправив Джон Локк. Останній виступає як захисник свободи і ворог рабства. Кожен має право захищати свою свободу, коли вона кимсь порушується. З цим зв'язане право карати того, хто порушив власність або свободу другого. В природному стані це право належить кожному; отже, кожний в своїй справі є суддею.

Але не завжди той, на чисту боці справедливості, має й більшу силу. Якраз це й примусило людей відійти від природного стану й творити цивільне й політичне суспільство.

Твориться таке суспільство на засадах угоди. Остання має на меті зберігати свободу тих, що складають її. Тому Локк заперечує думку Гоббса про те, що лад і спокій в суспільстві можуть бути збережені лише тоді, коли всі члени його зречуться всіх своїх прав на користь монарха. Тоді угода загубила б всякий сенс, бо й мета її полягає в тому, щоб забезпечити права кожного з членів суспільства. Звідти ті, що складають угоду, можуть відмовлятися лише від таких прав, що не сумісні з суспільним життям. А таким, за Локком, є лише право кари. Коли б це право залишалось за кожним членом суспільства, то тоді люди повернулись би до природного стану, себто до стану війни. Отже, це єдине право суду й кари і належить політичній і цивільній владі. Остання своєю чергою поділяється на владу законодавчу, себто таку, що визначає злочини, кару за них і т. д. та владу виконавчу, що виконує закони. Основною є влада законодавча. Вона разом з тим є найвища влада. А, проте, вона не є абсолютна і не може перевищувати природного права кожного. «Закони природи», — каже Локк, — завжди існують як правила для всіх людей — для законодавців, так і для всіх інших».

Коли ж влада, себто довірені люди нації, перевищують свої права, то, як каже Локк, пригнічений народ має право повстати проти них.

На тих же засадах особистих інтересів і вигоди англійці побудували утилітаристичну мораль. За основника її визнають Бентама. В своїх поглядах він дуже близько стоїть до Гоббса. Як і останній. Бентам визнає, що кожна людина є егоїст і іншою бути не може. Виконання обов'язку в ім'я якого обов'язку йому здається чимсь неможливим. «Жодна людина для іншого, — пише він, — і патьцем не ворухне, коли не бачить в цьому свого інтересу».

Тому мораль є регулювання егоїзму. Треба порівнювати між собою різні можливі для нас наслідки і вибирати з них таку, яка найсильніша, довготриваліша і найчистіша, себто включає в себе найменше домішок неприємності. Інакше кажучи, Бентам визнає лише кількісний критерій насолоди і заперечує критерій якісний. «Найважливіша насолода, найгіршого злочинця, — пише він, — гарна сама по собі і робиться негарною тільки тому, що може потягти за собою кару». Отже, за Бентамом, кара є надійний засіб до того, щоб існувала відповідність між доброчинністю та інтересом. На його думку, коли людина вірно зрозуміє свій інте-

рес, вона буде діяти справедливо, і це забезпечить їй особисте щастя.

Англійські філософи 19 ст. внесли значні зміни в утилітарну систему Бентама. Особливо це треба сказати про Джона Стюарта Мілла. Він так, як і Бентам, визнає, що критерієм моралі є користь.

Але в той час, коли Бентам щастя вбачає лише в кількості насолод, Мілл бере до уваги якісні властивості їх. «Краще, — каже він, — бути незадоволеним Сократом, ніж задоволеною свинею». Це безперечно є ухилення від засад суто утилітаристичної моралі в бік моралі, заснованої на засадах обов'язку чи симпатії.

Мало того, Мілл намагається довести, що утилітаристична мораль співпадає з християнською мораллю. «Робіть другим те, — каже Мілл, — що ви хочете, щоб інші робили вам; це золоте правило Ісуса Назарєя являє собою найдосконаліший вираз утилітарної моралі».

Разом з тим Мілл, всупереч Годдсу, виступає як палкий пропагандист свободи людини. В своїй книжці «Свобода» він доводить, що свобода дає найкращі наслідки в житті особистому і суспільному. Вона сприяє розвитку здібностей людини та її оригінальності, із вільної розумової діяльності людей народжується істина; із свободної діяльності воля утворюється спільна воля, при чому свобода окремої людини приходить до гармонії зі свободою інших людей.

Англійські вчені і філософи поклали початок теорії капіталізму, що є формою індивідуалізму в галузі економічних відносин. З цього погляду перш за все зупинимось на системі Локка. Право власності, за Локком, є таке ж природне, як право особистої свободи. До Локка початок власності вбачали в окупації, себто в захопленні того, що нікому ще не належало.

Локк визнає, що основою власності є праця. Навіть тоді, коли людина зриває овочі, які нікому не належать, вона застосовує працю, і це дає право на володіння чи вживання овочів. Тим більше людина має право на землю, коли вона її обробила. Локк доводить, що вартість продуктів, які ми одержуємо від землі, на дев'ять десятих є наслідком праці. Необроблене поле нічого не варте. Воно набуває певну вартість тільки тоді, коли людина попрацює на ньому. Тому воно належить тому, хто його обробив і засіяв.

Але власність не є абсолютна. Вона підлягає певним обмеженням. Поперше, власник не має права пиймати речі, що йому належать. Так, напр., коли власник зібрав зі своєї землі більше овочів, ніж він може спожити, і залишає їх псуватися, він робить злочин, бо залишає без овочів своїх ближніх. Так саме суспільство має право відібрати у власника землю, коли він залишає її необробленою.

Друге обмеження власності полягає в тому, що, привласнюючи собі якісь речі, треба залишати де-що і для інших.

Думки Локка про власність були потім розвинуті й поглиблені англійськими філософами і економістами. Найбільш відомі з них Адам Сміт, Джон Стюарт Мілл, Герберт Спенсер. Вони будують свої системи на засадах утилітаризму, хоч де в чому й відходять від нього. Особливо це треба сказати про Мілла. В його системі дуже помітне хитання між утилітаризмом і мораллю обов'язку.

Англійська філософія є ідеологічною базою політичної течії, що має назву лібералізму, а разом тим і базою капіталізму.

Одною з засад останнього є вільна конкуренція, яка дає можливість найбільшого розвитку приватної ініціативи і розвитку промисловості. Індивідуалізм посідає значне місце і в французькій філософії 18 ст., і відіграв велику роль у виникненні французької революції. Це соціальна філософія Гельвеція, Монтеск'є і Руссо.

Гельвецій у своїх поглядах стоїть дуже близько до Гоббса. Він будує свою філософію на засадах крайнього матеріалізму і егоїзму. Він заперечує е-

тику як таку. Мусить існувати, як вища галузь природознавства, наука про те, як досягти найвищого щастя особистого і суспільного. На засадах такої науки має бути побудоване законодавство, основне завдання якого полягає в тому, щоб погодити інтереси особи і суспільства.

На інших засадах будують свої соціологічні концепції відомі французькі енциклопедисти Монтеск'є і Жан Жак Руссо. Вони намагаються примирити прагнення людини до свободи з соціальним добром. Індивідуалізм у них зрівноважується елементами соціалізму. Зате у відвертій формі індивідуалізм виступає у німецьких філософів Штірнера і Ніцше.

Філософська система Ніцше по суті є еклектична. В ній є елементи дарвінівської теорії еволюції, в основі якої лежить боротьба за існування, на ній видно також впливи філософських поглядів Шопенгауера, що в основу буття кладе волю. Нарешті, великий вплив на Ніцше мав Річард Вагнер з його німецькими націоналістичними тенденціями. Не зупиняючись в подробицях на змісті філософії Ніцше, треба зазначити, що основна ідея його є ідея зверхлюдини. Це новий тип істот, що з'являється в процесі розвитку буття на найвищому щаблі його. Подібно до того, як в наслідок боротьби за існування із мавпи витворюється, як новий тип живих істот, людина, так із людини витворюється зверхлюдина.

Характеристична риса її — перевага волі над іншими психічними властивостями, дух боротьби з метою створити своє «я». Зверхлюдині Ніцше протиставляє масу. Тому, за Ніцше, має існувати дві моралі: мораль панів, себто зверхлюдей, і мораль рабів.

Такою рабською мораллю, на думку Ніцше, є мораль християнства, що проповідує любов, смиренство, милосердя до слабих, немічних.

Всупереч цьому, зверхлюдина чужа всякій милосердяності. «Коли хто падає, штовхни його» — каже Ніцше.

Нарешті, зупинимось на одній формі індивідуалізму, що її можна назвати індивідуалізмом релігійним. Найтиповішим представником його можна визнати швейцарського богослова і філософа Олександра Віне. Протиставляючи окрему особу суспільству, він доводить, що лише остання має абсолютну цінність. Індивідуальність — це той дорогий дар, що його доручив кожній людині Творець. При народженні всі ми маємо свої індивідуальні особливості і своє призначення. Але суспільство згладжує ці особливості і встановлює подібність між людьми. Окрема людина губить свою індивідуальність і стає знаряддям цілого. А, проте, абсолютну цінність має не суспільство, що не є істотою, а окрема особа. Не суспільство, а окрему особу чекає в майбутньому вічне блаженство, або кара за гріхи. Не до абстрактного людства, а до окремої людини, звертається Євангелія зі своїми заповідями. Віне порівнює суспільство з океаном, через котрий людина в слабенькому човні намагається переплисти до іншого світу. Океан існує для човна, а не човен для океану. Але океан може захлинути своїми хвилями човен і потопити його. Так і суспільство може захлинути окрему людину, розчинити її особистість в загальній людській масі.

Однак людина мусить обстоювати свою особистість, як найдорогоцінніший дар Творця.

Критика індивідуалізму (капіталізму)

Індивідуалізм, як і соціалізм, має в собі значні хиби. Дуже характерним є те, що крайні форми обох цих систем призводять, принаймні в теорії, до таких же самих наслідків, а саме до повного поневолення людини і до тоталістичної державної системи.

Всім відомо, що в СРСР, країні «перемігшого соціалізму», людина загубила всякі права і мусить навіть думати так, як її наказує політбюро і в першу чергу «геніальний Сталін» або інший диктатор. Точнісінько так замальовує бажаний з його погляду державний устрій Гоббс. Там також люди мусять думати й міркувати так, як їм накаже володар — Левіафан.

Але мимо того індивідуалізм має свої особливі хиби. По суті це є однокласна система, що враховує лише деякі властивості й потягнення людини, а не бере її в цілому з усім багатством і складністю її психічного життя. Фактично всі індивідуалістичні системи, навіть розглянута вище релігійна система Віне, теж трактують людину як егоїста, що прагне лише до особистого щастя, або, як у Віне, до особистого блаженства. В дійсності так не є.

Не можна заперечувати того, що кожна людина любить себе, прагне до особистого щастя і намагається уникнути нещастя.

Але мимо того людині властива симпатія до інших людей, властиве те, що зветься альтуїзмом. Вона співчуває стражданням інших людей, радіє їх радощами, намагається допомогти їм. Часто ці дві лінії в переживаннях і діяльності людини розходяться і навіть стикаються між собою, і тут вирішальний голос належить сумлінню. Воно категорично вказує, як саме людина мусить діяти в кожному окремому випадку свого життя. І дуже часто голос його стає не на бік особистих інтересів і потягнень, а на бік інтересів інших людей чи цілого суспільства. Так мати може пожертвувати своїм життям, щоб спасти життя дитини; так воєнське свідоме жертвує своїм життям в боротьбі за щастя батьківщини і т. д. Дехто і в цьому вбачає егоїзм. Але таке твердження є абсурдне. Який егоїзм може бути в тому, що людина вмирає за інших?

Слід узяти до уваги й те, що окрема людина не тільки дещо дає суспільству, але багато й бере від нього. Фактично, коли проаналізувати все те, що має в своєму психічному житті і своєму побуті окрема людина, то ми побачимо, що більшість всього цього вона має від суспільства.

Наші знання лише в незначній своїй частині можуть бути названі виключно нашими. Ми через школу, літературу, через спілкування з іншими людьми, засвоюємо те, що здобуто попередніми поколіннями, або нашими сучасниками, і тільки дещо ми вносимо в цю загальну скарбницю своє особисте і цим збагачуємо її.

Тому, коли б навіть найгеніальніша з природи людина з самого малечку жила на ненаселеному острові, вона б залишалася дикуном з примітивними знаннями і світоглядом, з примітивною технікою, і поступалась би перед найвідсталішою людиною, що живе в сучасному культурному суспільстві.

Крім знання, людина отримує від суспільства, фактично від попередніх поколінь, релігійні вірування, що для багатьох є основою світогляду, отримує основи моралі, звичаї і т. інш. Суспільне життя стає для людини джерелом найрізноманітніших радощів і задоволень, розумових, моральних і естетичних.

Тому, коли людина відгороджується від суспільства і починає жити переважно своїм особистим життям, психіка її обмежується й збіднюється. Правда, не можна заперечувати нівеличкого впливу суспільства на окремих людей, в наслідок чого вони, так би мовити, гублять своє обличчя. Але це вже залежить від самої людини, і устрій суспільного життя не є чимсь обов'язковим і неунікним.

Невірним також буде уявляти собі суспільство, як якусь абстракцію, що не має само по собі життя й вартості. Суспільство, зокрема нація, — це своєрідний організм, що складається з поколінь минулих, сучасних і майбутніх, і в своєму розвитку підлягає певним законам. Його не можна розглядати лише як суму окремих індивідуумів, бо суспільне життя й суспільна психологія має в собі дещо своєрідне, чого нема в суто індивідуальному житті окремої людини.

Окремих зауважень вимагає індивідуалізм в релігійній основі. Але про це у нас буде мова далі.

Індивідуалізм, як зазначено вище, лежить в основі капіталізму, як певної системи економічного устрою народу чи держави. Тому, критикуючи індивідуалізм в цілому, ми мусимо спинитись і на капіталізмі.

Не можна заперечувати того, що капіталізм, порівняно до феодалізму, спричинився до швидкого і буїного розвитку промисловості, до великого збільшення матеріальних вартостей, до розвитку всіх видів техніки. Одною з причин цього є вільна конкуренція продуцентів, що стимулює розвиток ініціативи й винахідливості.

Але поряд з тим капіталізм має в собі багато негативного як для цілого суспільства, так і окремих членів його. Основна негативна риса його — це велика нерівність в матеріальному стані членів суспільства. В руках порівняно невеликої кількості підприємців, банкірів і т. інш. зосереджуються величезні матеріальні засоби, про які і мріяли не сміли наймогутніші володарі минулого, а, з другого боку мільйони населення світу живуть в бідності, а іноді навіть у великих злиднях.

Велика нерівність у матеріальному стані негативно впливає на інтелектуальний і моральний стан суспільства, особливо на стан біднішої частини його. Для неї непрístupна висока освіта і мало приступна освіта середня.

Крім того, бідність відбивається негативно і на моральному стані суспільства, знижуючи у людей свідомість своєї людської гідності, викликає заздрість, іноді брутальність і навіть розпуку.

Те ж саме треба сказати і про фізичний стан суспільства. Якраз серед біднішої частини його через невідповідні умови життя й харчування поширюються всякі хвороби і між ними туберкульоза. Середній вік життя біднішого населення коротший, ніж вік заможних і багатих.

Нарешті, слід відзначити також нерівність щодо політичних прав населення. В демократичних країнах юридично всі громадяни мають однакові політичні права. Але фактично це так не є. Бідніша частина населення не може повною мірою використати всіх своїх політичних прав, частково через недостатню освіту, а частково тому, що вона не має можливості приділяти багато часу політичним справам. Тому політичне життя навіть демократичних країн перебуває під великим впливом заможної частини населення.

Що правда, комуністи занадто перебільшують хиби капіталізму. У своїй пропаганді вони характеризують стан робітників і селян в капіталістичних країнах, як стан неймовірних злиднів, терпіння і повної політичної безправності. А головне те, що за твердженням комуністів, павперизація і безправність біднішої частини населення по мірі розвитку капіталізму буде все збільшуватись і збільшуватись, аж поки не вибухне всесвітня пролетарська революція, що потягне за собою загибель капіталізму і встановлення на цілому світі комунізму. Так пророкували це сто років тому основники новітнього комунізму Маркс і Енгельс. Але їхні пророкування не здійснились. Матеріальний стан робітництва й селянства в демократичних країнах за останні роки не тільки не погіршав, а навіть значно покращав. Особливо це треба сказати про робітників Америки. Більшість їх живе в просторах і вигідних приміщеннях, досить добре харчується, багато робітників мають власні авта.

Так само не зменшується, а збільшується доля робітників демократичних країн в політичному житті. В останніх роках робітничі профсоюзи мають дуже великий вплив на внутрішню і зовнішню політику своїх держав. Дуже переконливим з цього погляду є приклад Великобританії.

У всякому разі становище робітників і селян в капіталістичних країнах аж ніяк не можна порівнювати зі становищем їх в СССР. Робітники і селяни та й більша частина інтелігенції СССР — це нещасні, залякані люди, що живуть у неймовірних злиднях і позбавлені всяких людських прав. В таких капіталістичних країнах, як Англія, США, Німеччина та інші, робітники і селяни в своїй масі не терплять великих матеріальних злиднів і мають певні політичні права.

А, проте, капіталізм має в собі, як ми зазначили вище, багато недоліків. Ми вказували вище на не-

МОЯ БАТЬКІВЩИНА

Історії свідок мовчазний, весела й чарівна, розлога рівнину;

Огорнута снігом зимою, й бурхлива як море весною, Обдарена квітами літом, красуня, моя Батьківщино.

Ласкава як мати в спокійні години, земля — Твоя сила,

В далекій давнині, на волі, на втіху й розраду, Назавжди для варті й опіки своєї, Ти нас породила. Та грізна як буря в часи непогоди, — змітаєш коріння чуже.

Було їх багато! Та де їх імена? — Лишилися остатки. І вічно у славі, життя молоде, цвістиме Твоє.

Квітучі квіти, насіння Твого Батьківщино, клянемося ми;

Не згнєймо чести, надії, ні слави віків!

В змаганні знайдемо лиш щастя, — наш ідеал боротьби.

І. Л.

рівність між населенням матеріальних благ, що є тим більш несправедливим, що часто цими благами користаються ті, хто мало працює або й зовсім не працює, і некористаються з них ті, що працюють дуже багато.

Вказували ми також і на фактичну нерівність у політичних правах і можливостях одержати освіту.

Але, помімо того, капіталізм, особливо у вищих стадіях його розвитку, часто спричиняється до зниження морального рівня населення і то не лише клясів незаможних, але й заможних. Це в першу чергу т. зв. гонитва за доляром, себто намагання за всяку ціну розбагатіти. Така риса, властива багатьом громадянам капіталістичного суспільства, призводить до матеріалізації всього життя. Люди переважно живуть матеріальними інтересами і мало цікавляться суто духовним життям. Звідти огрубіння психіки, занепад тих галузів науки, що не зв'язані безпосередньо з практичним життям, зниження естетичного смаку і т. інш. У зв'язку з цим відбуваються шкідливі для морального стану зміни в оцінці людської гідності. Часто в капіталістичному суспільстві людину шанують за її багатство, хоч би останнє було й нажити нечистими засобами. Навпаки, люди чесні й високо моральні, але бідні, пошаною суспільства не користаються. Зрозуміло, що така оцінка людської гідності не може не приводити до деякого морального розкладу суспільства.

Хиби й несправедливості капіталізму дуже вміло використовують комуністи, доводячи, що ці хиби неунікненні при існуванні приватної власності, вони закликають робітників і селян до революції з метою встановити на цілому світі комуністичний устрій.

Небезпеку комунізму все більш і більш починають розуміти самі капіталісти. Здоровий глузд підказує їм, що, коли економічне життя буде йти стихійним шляхом, і експлуатація трудящих мас буде поширюватись, то світові не уникнути світової революції, до якої прагнуть комуністи, розпалюючи клясову ворожнечу.

А, проте, все це лише палятиви, що не забезпечать людство від всесвітньої катастрофи, не підривають остаточно ґрунту для підступної провокаційної пропаганди.

Щоб ліквідувати саму можливість комуністичної катастрофи, потрібні зміни в самій психології людей і в їх світоглядах у напрямку органічного поєднання інтересів окремої особи і суспільства.

А це може дати тільки християнство.

(Далі буде)

Доц. д-р Володимир Янів

ПРОТИСТАВЛЕННЯ СХОДУ Й ЗАХОДУ З ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОГЛЯДУ

(Закінчення)

Криза й європейська духовість

Нашкідувавши в загальних рисах проблематику сучасної європейської духової кризи, доходимо до найважливішого для нас місця — до ствердження зв'язку між кризою й європейською духовістю чи пак до викриття центральної властивості європейської духовості.

Коли технізація грає таку важливу роллю в сучасній кризі, коли вона рівночасно до основ міняє обличчя світу, а вийшла з Європи і є характеристична передусім для Європи, і на всякий випадок різнить Європу від Азії, то можна легко дійти до переконання, що технізація є чимось основним для Європи, що гін до техніки є одною з основних властивостей європейця.

Але треба б нам по цім ствердженні старатися пересвітити логічну редукцію гону до технізації, до якихось основних психічних чи радше психофізичних і соціопсихічних властивостей.

Передусім можна і треба поставити два питання:

1) Яке є біологічне виправдання гону до технізації?

2) Яке є його соціопсихічне підложжя?

Біологічно людина в порівнянні з тваринним світом є слаба. В неї занідили інстинкти, вона має ограничену фізичну силу, незначну справність змислів. З цього погляду є вона засуджена на нужденну вегетацію, а природа супроти неї є всепотужна й невблаганна. Так є з погляду на одиницю. З погляду на цілий людський рід — на *Species* треба відмітити слабу плідність. Слабість комах чи нижчих ссавців рівноважить здібність розмножуватись у фантастичному темпі. Людина розмножується так поволі, як роблять це тільки тварини, вивітовані великою силою.

Людську слабкість зрівноважила природа в інший спосіб, даючи їй розум і інстинкт самозбереження, який переминяється часто в інстинкт влади. Розум допоміг людині в боротьбі з підсонням і звірем. Це була хвилина народин техніки, але ця хвилина була попереджена страхом, якого людина до сьогодні не позбулася.

Перемога над першими труднощами, почуття тріумфу мусіли стати вихідною точкою до щораздо дальшого удосконалювання, до якого гонить, теж страх, що колись наші сили не допишуть, що їх треба вічно скріплювати винаходами. Зрештою, не забуваймо, що в боротьбі з природою ми далеко не розв'язали всіх проблем.

Згадаймо, що саме час найбільшого розвою техніки і віри в неї, перелім XIX і XX ст., позначувався жахливим жнивом смерті з причини ТВС, а сього ці людство безсиле супроти вістряка, поширення якого деякі вчені зв'язують навіть з вибухом атомових бомб.

Тріумф, породжений з успіхів техніки, і рівночасна свідомість нашої недоскопалості веде до безупинної праці над технізацією, над безперервним гоним до опанування сил природи. Таким чином заспокоєння первісного інстинкту самозбереження веде до охоти володіння, до самопевности, віри в свої сили, охоти проявити їх і себе, до охоти тріумфу, до інстинкту самопіднесення.

І сьогодня соціопсихічним підложжям технізації, яка призвела до європейської кризи, є соціальний інстинкт самопіднесення, який є характеристичний для європейця. Психічним чи соціопсихічним відповідником технізації є отже інстинкт самопіднесення.

Можна б замітити, що людина є скрізь слабою, і скрізь у неї є інстинкт самозбереження, а проте ми відзначаємо саме в Європі існування інстинкту

самопіднесення, як похідної інстинкту самозбереження. Але не підлягає сумніву, що багато спільнот стоїть таки ближче природи, ніж європейець щодо інстинктів чи сили змислів; інші виказують більшу біологічну силу — плодючість, ще інші є відпорніші. Зрештою, в Європі були вимоги життя твердіші, як в багатьох інших околицях. Але треба сказати, що чисто раціонально виказати, чому саме в Європі найбільше розвинувся інстинкт самопіднесення, не дається, і треба прийняти теж якийсь чинник ірраціональний, як властивість да-ну європейцям.

Інстинкт самопіднесення як підставова якість європейської духовості

Протиставленням інстинкту самопіднесення в соціопсихології є інстинкт підпорядкування, і це є характеристичне розрізнення між Європою і Сходом, що коли в Європі на перший план вибивається інстинкт самопіднесення, тоді для Сходу є характеристична преваленція інстинкту підпорядкування.

Це дається прослідити в низці ділянок життя. Так, напр., візьмим політичний аспект. Консеквентно розвинений інстинкт самопіднесення серед усіх людей в Європі мусить вести до теорії рівності людей, до природного співзмагання і до селекції, до запевнення рівності старту. Це є основа демократизму. На Сході — навпаки — загал не хоче вибиватися, а хоче підпорядковуватися сильній індивідуальності, чи якомусь вибранцеві чи помазанникові, а це стає підставою орієнтального деспотизму.

Візьмим аспект релігійний: Змагання до самопіднесення може бути базоване тільки на вірі у вартість одиниці, яка відзначається свобідною волею, тоді як на Сході інстинкт підпорядкування веде до примирення з волею згори, отже до орієнтального фаталізму. На Сході розвинулася контемпліяція, щоб пляхом участі в Божій всемогутності й всемудрості найти собі ласку, а в нас акт, щоб власною працею добути собі індивідуальну заслугу.

І для прикладу й протиставлення третій аспект: соціологічний.

На Сході гостра ієрархічність, впливаюча з усталеного згори порядку, з твердих перегород, отже кастовість. На Заході ієрархічність, впливаюча з особистої вартості, як певен лад, як *ordo*. Отже, брак кастовості, еволюція станів до кляс, змагання до вільності переходу від верстви до верстви.

Ці приклади і протиставлення тільки як ілюстрація ссного розрізнення: самопіднесення і підпорядкування.

Для заокруглення сказаного хочемо, пригадавши, що інстинкт самопіднесення як центральну властивість європейської структури вишукували ми з сучасної кризи, вказати на дальший зв'язок названого інстинкту з кризою. Рівночасно хочемо вказати на деякі негативи саме європейської ментальності з погляду саме цього інстинкту.

Вийшовши з інстинкту самозбереження еволюціонує інстинкт самопіднесення до охоти бути володарем світу. Це єдиний консеквентний шлях, відомий сливе з усіх прикладів, зачерпнутих з історії людства. Володіння над силами природи, над простором, над тваринами, дає слабкій людині завдяки цивілізаційним засобам почуття власної сили. »Ніколи мікросмос (тобто людина) — каже Шпенглер — не відчував так дуже своєї переваги над макрокосмосом (тобто над світом, природою). Адже ж тут діють малі створіння, які, завдяки своїй духовій силі, узалежнили від себе природу. Ніщо, мабуть, не дорівнює цьому тріумфові».

Успіхи родять у людини охоту щораз сильніше працювати над підкоренням і використанням тасмних досі сил. Таким чином перші здобутки цивілі-

зації родять гін до далшого її розвою. У висліді гін до влади степенується й степенує охоту щораз більше розвивати техніку. Він має запевнити людство добробут, спокій, вдовolenня і щастя. Так, отже, є цей гін зовсім зрозумілий, узasadнений і логічний. І спершу являється він як сила для людства вповні корисна.

Інстинкт самопіднесення скріплює ще віра людини в призначення людства. Вона починає уважати розвій техніки, як частину божого наказу: «Зробіть собі землю підчищеною». Людина починає почуватися паном землі, але «влада завжди однаково діє на людину. Вона вводить її в спокусу. І розвій випадків показав, що людина улягла спокусі». Це є та (щоб говорити шпенглерівськими поняттями) «фавстівська небезпека, що сатана в гру вмішав свої руки, щоб винахідників повести на гору, з якої він їм всю владу над землею пририк». У висліді інстинкт до самопіднесення, який провадив до бажання оволодіти світом, спочатку доцільно зумів використовувати це бажання на благо людства, але небавом стався сліпим, стихійним, неопанованим гоном. Цивілізація, яка спочатку була засобом до опанування сил природи, до запевнення можливості спокійної праці і яка сталася підставою поступу, переміняється в засіб неограниченого панування, тиранії. Вона стає для людства тим молодом, що вимагає від нього щораз більше жертв.

Це є шлях цивілізації від засобу до самоцілі. І цивілізація, як самоціль, доводить до захитання гармонії між духовим і матеріальним, і тим самим до кризи.

Самопіднесення, як інстинкт європейця. є, отже, силою одночасно благословенною і одночасно проклятою. І тут саме бачимо, що є справді риси вдачі європейця, які нам самим можуть подобатися, але ми бачимо всю глибину їх загрозовності. І яким блаженним в обличчі саме наших днів мусить здастися упорядкований інстинкт підпорядкованості орієнтальних народів. Адже ж це цитована попередньо Аберґе каже, що їй видалася зруйнована війною і вибухами атомових бомб Японія сазою утютности і спокою в порівнянні зі Швайцарією, яка війни не знала і до якої авторка після років війни з Далекого Сходу верталася.

Праобразом цієї суперечности в людині, викликаної інстинктом самопіднесення, є породжений безсмертною уявою поета фавстівський тип, якого пристрасна жадоба знання гнала на службу демона. Це є та сила, «die das Gute will, und das Böse schafft». (що хоче блага, а робить зло). Це є візія трагедії Нобеля, Пастера, Плянка, які відкривають нові шляхи, по їх думці і волі на благо людини, коли тим часом ці шляхи всупереч волі винахідників ведуть до загибелі людства. Тому дехто вважає (Грізебах), що Європа мало що не погинула від своїх чеснот, тобто від охоти вічного поступу, від своєї активності, працьовитості. І тому сьогодні вже менше йдеться про те «як опанувати природу», бо це ми вже навчилися. Сьогодні треба учитися «як опановувати опанування природи», тобто, як опановувати техніку, нобелівський динаміт, замкнені в реторті смертельні бактерії, атомну енергію, в якій скриваються есхатологічні аспекти.

І це є проблема і виходу з європейської кризи і самої європейської духовості. Тієї проблеми не має Схід, який не знає ні інстинкту до самопіднесення, ні тієї демонії влади, яка з нього випливає. І цю проблему бачимо вже в словах св. Євангелії від св. Матвія: «Яка ж користь людині, що світ цілий збудує, та душу свою занапастить?».

Із цих слів можемо навчитися розуміти, що на Заході і Сході є позитиви і є негативи, видні вже дуже виразно на цій основній рисі європейця, яка займає центральну позицію в його духовості, — у інстинкті самопіднесення.

Різні вияви інстинкту самопіднесення

А по цих увагах можемо коротко застановитися над різними виявами інстинкту самопіднесення в духовій площині, т. зв. вічній Європі.

Інстинкт до самопіднесення в своїм змаганні до опанування світу і довкілля мусів покористуватися наукою й знанням. Шпенглер дотепно підмічує, що на місці сократівської формули «знання — це чеснота» поставив Бакон формулу — «знання — це сила». Наука-знання як засіб до опанування світу щораз більше опановує людину, в якій родиться ненасичена цікавість.

Цю думку образowo, гарно й влучно висказує Шпенглер, даючи силуету одного з найбільших європейських духів, одного з найвсесторонніших геніїв століть — Леонарда да Вінчі: «Він потребує таємниць, щоб їх перемагати. Він потребує далечі для внутрішньої своєї душі».

Цей ніколи незадоволений гін, ця незглибна цікавість повела європейця на шляхи винахідливості.

Коли ми з цього погляду подивимося на Схід, то там його інстинкт підпорядкованості, — в даному випадкові волі Божій і божому розумові — веде до контемплативності, до заглиблення в чужій мудрості, коли європеець шукає власних шляхів і коли шукання нових шляхів стає йому молитвою.

Ця винахідливість європейця найшла своє втілення в одному з найбільш безсмертних творів світової літератури — Фавсті, від якого то твору Шпенглер цілу європейську культуру назвав фавстівською. Він каже: «Фавстівський винахідник і відкривник є щось неповторне. Первісна сила його хотіння, пластичність його візій, сталевана енергія його практичного думання мусять кожному, хто глядить із світу іншої культури, видатися несамоовитими й непонятними, але ці прикмети лежать нач усім у крові. Ціла наша культура має душу відкривника. Відкривати, чого не бачиться, втягати в кругозір внутрішнього ока, щоб ним завладати, це була від першого дня найбільша пристрасна винахідничка. Всі їхні великі відкриття дозрівали поволі в глибині, заповіджені й випробовувані предбачливими духами, щоб вінці здійснитися з коначністю призначення. Всі вони були відомі вже блаженному шуканню ченців ранньої готики. Ці пристрасні винахідники в своїх чернечих келях серед молитов і говінь відвойовували в Бога таємниці, відчували це як Службу Божу» — Подібна була пристрась у середньовічних альхеміків, як це влучно підмічує Шубарт. Вони скривалися за закритими вікнами «боязкі, наражені на небезпеку, з лихою совістю, викляті церквою, омилані суспільністю, диаволи без признання й чести». Це було оте легендарне завзяття Галілея, яке казало йому з дивною впертістю повторити своє «Er pug si muove».

Засада сучасної — т. зв. структурної психології — каже сподіватися, що цей гін до винахідливості побачимо не тільки в науці, але й у інших ділянках творчості. І, справді, аналогічні прояви є в мистецтві, а передусім найрізкіше виявляються вони в архітектурі. Істинні вежі — це безсмертні символи людського першув вгору. Якщо готика представляє свою символікою найбільш акцентовано цей гін угору, то охоту перемоги бачить Грізебах уже в капітелях і колонах старовинних грецьких святинь, а Шпенглер, який бачить у романсько-готичному стилі вияв максимум сили й висказу — називає теж і ренесансові будівлі переміненою волею. І на цім тлі пригадаймо граціозний, легкий, ливістю відзначається в орнаментіці арабеска, з я-з каменя й цегли, а з мряк і мрій. Подібною мрійливістю відзначається в орнаментіці арабеска, з якої «виходить сугестивне діяння, яке лежить у арабській музиці й арабському танку». У всім цім є той самий мотив, що в кольорових фантазіях тис-сяч і однієї ночі, чи казках Шехерезади.

Інстинкт до самопіднесення, репрезентований в архітектурних стилях, спеціальної пластичності набирає в містах, як комплексі будівель. Місто — це вияв охоти стати чимсь кращим, могутнішим, вищим. Про європейську культуру, як культуру міста, говорять Шубарт, Кайзерлінг, Шпенглер. О-тега. Цей останній протиставить європейській

культури міста — азійську й африканську культури, називаючи її вегетативною, зв'язаною з рослинністю. Міської культури не знали так високо розвинені народи, як індійці, перси, єгиптяни. Шубарт, підкреслюючи, що європейська культура — це культура міста, каже, що індійці витворили культуру ліса, а росіяни степу.

Коли готичні вежі символізують нам гін людства вгору, тоді треба пригадати, що, поруч гону вгору, є в європейців другий гін — гін у далечині. Таким чином, виявом інстинкту самопіднесення стає, поруч із винахідництвом — відкривництво. Про відкривництво говорять десятки прізвищ того типу, що Колумб. Васко де Гама, Магелан, Пісарро.

Досі з'ясовані вияви самопіднесення носять наскрізь позитивний, можна сказати симпатичний характер. Але в ньому криваються й небезпеки.

Вже в самій назві самопіднесення видно корінь лиха. Ми підносимо себе копіткою других, яким хочемо чи то накинати думку, чи їх опанувати.

Накидування думки, яке відбувається ще тільки в сфері чисто інтелектуальній, не до подумання для орієнтальної ментальності. Орієнтальці йдуть так далеко, що вважають невиказаним надокучувати питаннями, якщо, напр., не зрозуміли питання. У Лі-гі читаємо: «Якщо (шляхетно уроджений) запитає не цілком зрозумів відповідь, то жде він деяку хвилину, коли майстер розважається — і обсервує його настрій; щойно тоді повторяє він питання. Коли ж, проте, і тоді не дістане він відповіді, то не старається він ніколи досягти її насильно.»

В Європі до накидування думки служить могутній апарат витворювання прилюдної opinio з розвиненими модерними засобами преси, радіа, телевізії. Опінію накидується теж цілим вихованням.

Накидування думки переноситься зі сфери чисто духової в площину більше матеріальну, що зокрема помічається при відкривництві, яке замінюється в завойовництво. «Всі європейські народи починали як завойовники» — стверджує Кайзерлінг — і додає, що «етос завойовника це просто етос європейця». Звичайно, при етосі завойовництва і при охоті накидувати свою думку легко зрозуміти, що Європа стає сприятливим ґрунтом для народних імперіялізму. Бажання політичного імперіялізму в європейській духовості не дається заперечити. І так, напр., Європа вважає себе й надалі, а бодай вважала себе до II. світової війни, а беззастережно до I. світової війни — центром, якого завданням є панувати над розкиненими колоніями. Рівночасно на Сході часто стрічаємося з запереченням імперіалістичних тенденцій. Тагоре пропагує, що сила має соромитися сісти на своєму престолі, вона має бути готова уступити перед любов'ю. Звичайно, більш, ніж цитата з одного автора, мусить правити те духове наставлення загалу, яке сплутується з ідеолом Нірвани, отже, з охотою, щоб вигасло всяке себелюбство, всяка пристрасть і бажання.

Зупинятися над імперіялізмом, чи над його класифікацією як джерелом зла, не приходить; згадав про імперіялізм тільки є на те, щоб вказати наскільки негативні можуть бути вияви інстинкту самопіднесення. Треба б тільки відзначити, що це саме в імперіялізмі стрічаються два моменти: духовий і матеріальний. З одного боку ведуть до імперіялізму часто чисто духові моменти, як жадаба відкривництва, охота накинати свою думку, віру, волю, бажання виявитися, але доводить імперіялізм до чисто фізичного опанування землі і засобів противника і то чисто матеріальними засобами техніки. І треба зазначити, що нищівна сила техніки зі спеціально руйнівницькою силою виявляється саме там, де її запряжено на службу імперіялізмові. Це ж саме тут стрічаємося з марином загибелі світу, яке кидає нам на кон винахід атомової бомби, — винахід зумовлений імперіалістичними війнами. І війни, як чинник, що викликають незвичайний розвій техніки і тому захитують рівновагу між культурою і цивілізацією, а з другого боку переривають тяглість духового розвитку спільнот, —

ті війни в значній мірі спричинилися до того, що сучасна криза саме з такою силою проявилася в нашому столітті, столітті воєнних катаклізмів.

Резюмуючи, повторимо найважливіше: вийшовши від техніцизму, як характеристичного і кидаючогося в вічі європейського гону, який призвів до духової кризи, змогли ми виделювати, що центральною властивістю європейської структури є соціопсихічний інстинкт самопіднесення, якому протиставляється інстинкт підпорядкування, характеристичний для Сходу.

Низка позитивних і негативних похідних виявів цього інстинкту підтверджує зроблену попередньо пересторогу, щоб не утотожнювати європейської структури з самими позитивами і щоб не намагатися на підставі протиставлення психічних властивостей Сходу і Заходу доходити до висновків про нижчість чи вищість структур.

Рівночасно однак виявилось, що основне протиставлення є настільки глибоке, що й у всіх аналізованих похідних виявах європейської і східної духовості можна побачити основні розбіжності, які даються закріпити в різних ділянках життя. Це побачимо в кінцевих розділах.

Динамізм європейця

Нам приходить поробити зі сказаного попередньо деякі логічні заключення, які, зрештою, дадуться вповні підтвердити добутих емпірично матеріалом. Отже, доводиться передусім запитатися, які є логічні конвенції того, що ми поставили в осередок європейської духовості інстинкт самопіднесення, який нерідко перемінюється в жагучу волю до влади, а з правила викликає невичислиму тугу за далечню, за глибиною, за висотою, символізовану стрункими вежами готичних соборів, одчайдушними змаганнями за Мон Блян чи Мон Іврїст чи Пікардівським льотом у стратосферу.

Зв'язок між охотою самопіднесення з усіма її виявами й активністю є настільки очевидний, що не потребує аргументації. Змагання до самопіднесення без активності — це протиріччя, це своєрідна "contradictio in adiecto". Самопіднесення й активність це тільки два різні аспекти однієї й тої самої речі.

Акт, чинність, дія — це в житті і розумінні європейця, як підмічує Грізебах, — «участь людини в творчості Бога». Отже, чин і тільки чин підносить людину до Творця. І навпаки, не тільки ми чином підносимося до Бога, але й Бог жадає від нас чину. Всі твори людини є для європейця «сповненням доручення, яке вічний «Льогос» дав генієві Європи» (Шубарт). А Шпенглер ще сильніше висказує думку про зв'язок чину з Льогос-ом, — із словом, що було на початку. Він пригадує сцену, коли Фавст змінює євангельську думку. «В началі було слово», «в началі був чин». Європейська думка бачить навіть Бога, як чин. Схоластична філософія і Ллябніці окреслюють Бога як чистий акт, як дію. І навіть у мистецтві катакомб заступлено зображення Христа, як рибача чи пастира, образом Володаря. Пантократора. Геліанд бачить Спасителя, як князя небесних полків, а Христос в Утрехтським псалтірі їде у чотирикінній бойовій колісниці, як тріумфатор над верогами.

Як вершок активності уявляємо динамізм. Європейська культура є в своїм корені динамічна. І динамізм, будучи по суті тільки агрегатом, тільки доповненням інстинкту самопіднесення, дозволяє коду глибше вникати в психіку європейця, а зокрема протиставити її психіці людини Орієнту, яка визначається пасивністю.

Річ у тому, що як відмічено, інстинкт самопіднесення веде часто людину й опановані ним народи на шлях завойовництва, імперіялізму. Імперіялізм, будучи по суті характеристичний для європейської духовості, проявився однаково і на Сході, хоч і не в тій формі і не в тім насильстві. Не входячи ближче в аналіз східного імперіялізму, можемо тільки сказати, що він належить на Сході радше до виняткових проявів і тому дехто інтер-

претеу його навіть, як вилл космічних впливів (так напр., український соціолог П. Тутковський про експансію кочовиків у ІУ-У ст.), а не психічної настанови. Якби не було — питання імперіялізму могло б у дечому спричинитися до затемнення образу, а саме протиставлення динамізм — пасивізм є тим протиставленням, яке зовсім не допускає ніяких сумнівів.

Динамізм — це одна з форм європейського світогляду і про те недвозначно переконує нас вчення європейських філософів. В них маємо динамічну концепцію людини, держави, космосу, релігії. З'ясуємо це на кількох цитатах: «активність рішає про те, чим є людина» — каже Шпенглер і думає, що це динамічність визначає характер. Для Ортеги людина є не річчю, а драмою, життям. Щоб жити їй треба діяти, а дією є вже само рішення на дію. Дія є для Ортеги шляхетністю, а динамізм стає основою поділу людей на аристократію й масу. Концепція держави в нього теж динамічна і під нею розуміє він волю спільно щось робити. Массіс вбачає заохоту до дії в св. письмі, коли читає місце: «Батько мій не перестає діяти і я дію також»; Гюйо жадав, щоб молитву заступити чином, а Геббельс бачив у чині єдину дорогу до Бога.

Ця динамічність посувається так далеко, що нею виправдується наявність помилок. Так, напр., військовий регулярін колишнього пруського війська наказував, що «залишення всякої дії є гірше, ніж фальшивий вибір засобів». Коментуючи цю постанову, каже Шубарт, що в цім регуляріні відбилася західно-європейська думка.

Звичайно, ця динамічність з життя переноситься на мистецтво, в яким додають мислителі дикий неспокій, а вже засадою є, що, напр. у малярстві не сміє бути спокою чогось завершеного, а динаміка ставання, рух, ріст. Це найкраще можна прослідити в тій ділянці мистецтва, яка видається найбільше статичною, «скам'янілою», не порушеною, — тобто в різьбі. Тим часом у різьбах Буонаротті є такий біль, така воля, така боротьба живої сили мистця з мертвою масою, що камінь у нього живе і в ньому живе століттями біль митця. Цей сам рух у кам'яній брилі можемо зауважити по цілих століттях у Родена.

На цих різьбах можемо зрозуміти глибину висказу Гегеля, що терпіння не веде тут до отупіння в знешенні сліпого фатуму, але родить безконечну енергію туги.

Це все веде до етосу праці, до темпа, до вічного поспіху. З-поза Європи, для неєвропейців видається, наче б то європейець перебільшував вартість праці, але, проте, «мотив праці останеться завжди європейською совістю». Європі чужий квітизм безділля. А Ортега стверджує, що ХІХ ст. зробило працю своїм божеством.

І саме цій динаміці протиставляється найбільш пасивні культури Індії і Арабії. У них затирається границя між дійсністю й уявою снів, викликаних дурманом опію. Менше пасивні культури Китаю, Вавилону, Єгипту але й Єгипет із своїм архітектурним стилем, видається супроти Європи закостенілим і незмінним, начебто він остався по той бік пристрасти й життя. Тому Массіс говорить про азієське «багно» (звичайно з європейської становища і тому з непотрібною домашньою погордою), про стагнацію. Будда каже: «Хочеш бути досконалим, то потуди в собі дію буття й хотіння». Ось де джерело східного пасивізму.

Індивідуалістичні й колективістичні культури

Так, як з одного боку інстинкт самопіднесення веде до динамізму, так з другого боку мусить він вести до індивідуалізму.

Самопіднесення понад другими мусить спиратися на особисті вартості людини, а охота самопідноситися мусить спиратися на вірі у вартість одиниці. Вже софісти в старинній Гелладі вважали як міру всіх речей, всього буття, пізнання й діяння.

І як динамізм і пасивізм є основним протиставленням Сходу й Заходу, так теж подібно дальшим

основним протиставленням є індивідуалізм і колективізм.

Массіс каже: Основна й істотна різниця між Орієнтом і Окцидентом лежить у розбіжній ідеї, які соціі витворили ці світи про відношення до всесвіту: на Заході має людина волю до буття. Вона не хоче погодитися, що людська особистість є залежна тільки від природи.

Індивідуальність видається Сходові празлом, від якого треба звільнитися, щоб досягти щастя, яке можна знайти в оманливій трансценденції, якщо не взагалі в переконанні про непізнавальність усього.

Це границя, де немає ні Бога ні душі, ні суб'єкту ні об'єкту, а тільки пливучий струм речей. Тут джерело вірувань про Маю, — про оту богиню, яка своїм серпанком наводить на людину забуття; про Нірвану, яка запевнює щастя тому, хто розпливеться в ній, хто загубить в ній своє обличчя. Навіть святі чи філософські книги постають у Індії спільно, збірною працею, де поодинокі люди докидають кілька рис до загального твору.

Європа стоїть на становищі рішального значення одиниці в історії і житті. Азія, а з нею Росія, і навіть Америка — загалу. Перша висказує думку, що «вся творча оригінальність має своє коріння в одиниці й не має іншого розуміння чогось, як тільки особисте» (формулювання Кайзерлінга). Коротше цей погляд дається висказати, що мужі є творцями історії. Другий погляд є протилежний. За формулюванням Боковнефа, — людина в обличчі Бога (а у випадку атеїзму можна заступити Бога «судьбою», «космосом», «матерією» — відповідно до світогляду) — отже, «людина в обличчі Бога це хвиля, яка приходить і проминає і лише на коротку хвилину має своє позірне самостійне буття».

На тих прикладах бачимо цілу безодню, яка розкривається між двома світами. І саме тут можемо зрозуміти на цім прикладі, що ми можемо з погордою дивитися саме на цей світогляд аморфної колективної психології, але може діятися й навпаки, що ми можемо статись об'єктом незрозуміння й погляду, як низько ми — зі своїм індивідуалізмом — впали. Адже ж у ньому саме джерело метушні, неспокою, розхитаних нервів, розбитих надій і поманих крил.

Або пригадаймо погляд Толстого, для якого значення особистості є маною. Т. зв. великі постаті в історії є тільки етикетками, які дають ім'я подіям, але в дійсності не мають до них відношення. Напр., Наполеон є на його думку подібний до дитини, яка, тримаючи в руках ремінь від вікна карети, думає, що гесдить кінсьми. Наполеон не є ніяким героєм і ніяким полководцем, а наперед ним опрацьований плян є самообманом. Але Кутузов, що склавши безділну руки, залишив біг дій, є мудрець. Він залишив дію Богові. Його стратегія є куди більша ніж Наполеона. Бо вона полягає в тому, що Кутузов не перешкаджає незоречно Божій волі, стаючи йому навпогерек дороги.

Європейський індивідуалізм і східний колективізм мають свої світоглядні консеквенції. Є доволі доведеним фактом, що так Європа, як теж Азія (тут і акше Росія — інакше теж Америка) є ідеалістичні, але індивідуалізм Європи надає європейському ідеалізові цілком інші риси, ніж в Азії. Європейський ідеалізм — це гін до безконечності, понад себе, понад землю для самовияву в чистім акті дії. Ідеалізм азійського колективізму веде до заперечення матерії у розпливанні, у загубленості у світі.

З індивідуалізму випливає почуття відповідальності за спільноту, і то почуття активної відповідальності. Відповідальність за спільноту на Сході — це охота посвятитися за інших, в Європі охота випроводити спільноту на правильний шлях.

Врешті, похідною вартістю індивідуалізму є відчуття особистої гідності й чести, якого нема там, де ганує деспотія, зумовлена інстинктом підпорядкування й покори.

Перейдемо до виявів колективізму й індивідуалізму в господарському й соціальному житті,

Вже сама назва колективного світовідчуження асоціюється з колективом, — з колективним, чи пак комуністичним господарюванням; і справді, культури з колективістичними світоглядами мають нахил до спільного господарства, без розмежування приватної власності, під час коли індивідуалізм веде до підкреслювання приватної власності і до оформлювання її так, як це відповідає уподобанню й смакові власника.

Європеець хоче надати своїй праці і її плодам знам'я своєї неповторної індивідуальності й він витискає нестерте п'ятно на своїм домі, своїм саді, своїй фабриці. Цей специфічний дух живе століттями в поодиноких родинах, як їх стиль. Цей стиль відрізняє родини поміж собою. І в тому скривається велика містика роду, яка перетриває століття й перемагає нещадний час. Це є тайна родів купців, ремісників, фабрикантів, навіть банкірів, в яких то родах переходив враз з майном обов'язок продовжувати розпочате діло. Це був дух родів.

Шукання й підкреслювання індивідуального у власному проявляється навіть у дрібницях, до убрання включно. Воно творить гармонійну синтезу між модою й оригінальністю і є запереченням всякого стандарту, усього фабричного, серійного. Тут криється для нас чар усіх старовинних міст і містечок, де кожний дім має своє окреме обличчя, де в домі маса дрібних деталей, які говорять про власника й будівничого. Подібний чар має мати європейське мешкання, з якого відчуттяється культура і смак господаря. Це є мова української вишивки і українського, неначе писанка села, з його білими хатинами й вишневими садками, над знищенням яких аж ніяк не можна проходити до денного порядку. Яке це все далеке від сірої фуфайки колгоспника.

Приватна власність має сповнити декілька завдань: передусім, самому власникові уможливити спокійну безтурботну працю, яка дала б йому можливість проявитися. Далі її завданням є уможливити крапкий старт потомству, яке має бути продовженням роду.

В протиставленні до Європи є відомий колективістичний спосіб життя племен, які спільно полюють, спільно ділять добичу, спільно радуються пиром, спільно голодують. Але це остаточно збиває охоту відзначитися, збиває винахідливість, пильність і ошадність.

В соціальному житті веде індивідуалізм до традиціоналізму, до скріплення родинної зв'язи, до розуміння й наголошування національного моменту.

Роль родини в Європі

Людина, яка хоче проявитися й вибитися на чільне місце в сучасному, хоче теж залишити пам'ять про себе в майбутньому. Горацийська заповідь «*Elegi mentum*» («Я збудував собі пам'ятник» сполучається знову з охотою «*Non omnis moriar*» («з охотою не вмирати цілому», отже вічно жити у своїх творах»). «Завжди більше жити, завжди більше екзистувати, понад себе вийти» — каже Массіс.

На такому тлі виростає історичний спосіб думання й культ історії. Бо якщо хочемо жити в майбутньому в пам'яті нащадків, мусимо ширити культ минулого, без якого немає вічності. Європейець для власного будучого апотеозує чуже минуле. Не можна ж бо надіятися, що майбутні покоління згадають нас, якщо ми не згадуватимемо предків.

Люди живуть вічно, або вмирають тільки завдяки тому, чи ми про них згадаємо чи ні. Ратенав підкреслює, що про Гете, Шекспіра, Рембрандта, чи навіть Платона й Фідія говоримо так, як про наших сучасників. А багато визначних людей померло тільки тому, що раніше не мали зрозуміння для історії і для зберігання пам'яток. «Європейець потребує минушини, щоб надати сучасності змісту й глибини» — каже Шпенглер.

Колективістичні культури без зрозуміння значення одиниці є аісторичні. Для них історію заступає переказ, міф, легенда, оповідання.

Тим часом історизм Європи творить спеціальну свідомість, яка оточує руїни й пам'ятки атмосферою

святости. Рівночасно є погоня за відкриванням того минулого, яке було призабуте, а яке стараємося наново відрієбати. Тому на наших очах — (я цитую) «гори і могили відчиняються, море віддає свою добичу, каміння говорить і криця оживає, документи є покликані на свідків, а забуті мови гомонять. Ми знаємо про грецьку історію більше, ніж Геродот, а про початки Риму більше ніж Тацит і Лівій». Ось поетичне представлення Ратенава того, що скривається в назві однієї з ділянок науки — в археології.

Найбільше окреслених форм набирає культ предків у родині, яка творить найтісніше поєднання живих із мертвими. Культ фізичних батьків у родині є куди сильніший, ніж культ предків в абстрактній формі, до якої приває історія.

Безконечний ряд фізичних предків перед нами, які губляться в сумерку невідомого, безконечний ряд нащадків по нас, — відшукування вісток про попередників, творення заповітів для наступників — це є шляхетне перемагання часу й смерті, це є величя туга вічності, яка каже одиниці завжди бути гідною минулого й ставати зразком для будучого. І в тому лежить здоровий сенс і правдивий зміст укладання родоводів.

Але родина має ще й інше значення з погляду індивідуалізму. В опір на родину, на її допомогу може й слаба одиниця визначитися, здобути призначення й славу. Одному є потрібна допомога матеріальна, другому ціла атмосфера, заохота, почуття зв'язаності, але фактом є, що родина стимулює діяльність.

Пригадаймо, що потомство чисто фізично продовжує наше життя, що часто в потомстві можуть жити наші наміри і пляни, тоді ще більше зрозумімо значення родини для індивідуалістичного культурного циклу.

При індивідуалістичному світовідчуженні й родина також мусить набрати рис індивідуалізму: вона мусить бути назовні відграничена, отже, внутрі спосна, сильна. Не до подумання при такому наставленні є міцання крові, отже, родину зберігається від подружжя зради; витворюється норма статевої моралі. Врешті, таке відчуження мусить довести до засад моногамії, де лучаться зі собою дві заперені індивідуальності, два рівнорядні й гідні себе партнери, яка можуть дати повноцінного й гідного їх нащадка.

І саме питання моногамії, чи навпаки полігамії, вказує на різницю під цим аспектом між Заходом і Сходом. І з цього погляду можна багато чого сказати про більшезицький експеримент розхитання рідни, як вияв психіки того народу, що стоїть на переході Заходу і Сходу. Це же Костомаров говорив про матеріальну любов росіян, протиставляючи її удуховленій любові українців, а самі росіяни, як Бердяєв, замічують теж, що росіянин не зв'язаний з родиною. Звідти не диво, що в Більшеві висміяний кожний, хто в стосунках двох статей бачить щось інше, як тільки момент сексуальний (Шубарт).

Нація, як свята спільнота

Як індивідуалізм в Європі виявляється послідовно в традиціоналізмі й у пошануванні родини, так далі він веде до розуміння нації, націоналізму (націоналізму в найширшому розумінні) й держави.

Це щойно нація може запевнити при культі традиції правдиву вічність. Родини, чи вірні родині, яких життя обраховуємо на століття, належить до рідкостей. Нації живуть тисячоліттями; нації від родів часто й простірно куди ширші і вони запевняють куди більшш можливості вияву індивідуальностей.

Динамічна концепція нації, яка запевнює вічність спільноті й одиниці в тій спільноті й завдяки тій спільноті, скріплює почуття сили й активності, отже родить бажання динаміки, вияву, могутності, простору.

На тлі й в опорі на націю можуть діяти не тільки творчі духи, але й кожна, найбільше сіра одиниця! — «безіменний герой» причиняється теж до реалізації якоїсь ідеї. Якщо він сам не випиється

на скрижалах історії, то він помагає, щоб його гурт, його нарід прославився. Це дає йому вдоволення.

Нація, як найвища спільнота, як спільне добро, уможлиблює індивідуальне щастя й всебічний вияв. Стає одночасно завдяки сманованому з себе почуттю сили чимсь абсолютним, пошани й любови гідним. І як пошана є спрямована на це непонятне джерело могутності й сили, таж любов впливає з вдячності за можливість жити в нації повністю життя. При європейським бажанню знайти остаточний змісл буття, набуває нація рис певної святости, в ім'я якої може і мусить європейець діяти. Нація надає змісл життя одиниці; вона виправдує його вчинки, вона вимагає від нього жертви й рішечности на смерть. Нація ушляхетнює гони людини й перемінює її егоцентричне бажання до самопіднесення і влади в шляхетну потребу добровільної служби спільноті, рекомпенсовану в майбутньому збереженням пам'яті одиниці. В цей спосіб нація стає місцем здійснення найшляхетніших поривів і повного вияву європейського індивідуалізму в усіх його видах. Вона теж скріплює чи навіть виплекує благородні почування. Довгі століття ушляхетнювання на ґрунті нації довели одиницю до поступеного ступовування собитого й до щораз то більшого підкреслювання загального, а тим самим до поглиблення ідеалізму.

Виразно виобразованому національному почуттю європейських народів протиставиться низький рівень національної свідомости на Сході. Ця свідомість пробуджувалася не рідко щойно в наслідок брутальної колоніальної політики. Зрештою, колективізм, який веде до потонення одиниці взагалі, веде до того, що нації теж це тільки «хвчлі» людства. Характеристичною обставиною для Азії є те, що Китай — своєю площею, малою менший від Європи, з 440, 000, 000 населення не знає відосередних тенденцій, хоч тих 440 мільйонів ніщо не лучить: навіть спільної мови серед них не має, а тільки спільність скомпікованого письма, яке до речі, опановує малий відсоток.

Вчуваючися в цілу ментальність Сходу, легко можна зрозуміти, що роллю нації заступає на Сході релігійна спільнота, яка виступає, як безобразний колектив супроти Бога, з яким вона зливається і з яким вона розпливається у всесвіті.

Європейська гармонія контрастів

Ми виведекували з основної властивости європейця — інстинкту самопіднесення — дві дальші риси його духовости: динамізм і індивідуалізм, причому індивідуалізм старалися ми схарактеризувати основно при допомозі низки характеристичних похідних проявів. Приходимо до останнього комплексу питань, який із-за обмежености місця зможемо тільки дуже загальною розглянути.

Ми вже згадали, що людина, як "animal rationale", (тобто як розумна істота) що зуміла піднести ся понад оточення й понад природу не завдяки біологічній силі, а завдяки розумові, мусить дійти до переконання, що знання це сила, до віри в розум, до наголошування розуму. В індивідуалістичних культурах мусить доходити час-до-часу до раціоналізму. Це є площина світоглядної проблеми.

Але ця сама проблема має ще іншу сторінку: практично-психологічну. Інстинкт самопіднесення, який потребує до своїх успіхів раз-у-раз розум, — діяльне людське намагання до того, щоб цей розум вишколювати, щоб його передусім з усіх інших психічних функцій вирізнити і відокремити. Рівночасно йде також школення й відокремлювання свідомої волі. Іншими словами, європейець змагає підсвідомо до диференціяції своїх психічних функцій, до їх виразного розподілу, до школення кожної функції зокрема. При тому наголос спочиває на школенні розуму й свідомої волі; занедбані остують почування й неусвідомлювані гони.

На Сході є саме навпаки. Спокій Сходу з його колективістичним світовідчуванням, з інстинктом субординації не потребує диференціяції психічних

функцій. На Сході вони всі: — воля — почування — розум — є в мряковинному стані, у взаємному переплетенні. При тому, звичайно, на перший плян вибивається почування, яка то психічна функція має найбільш комплексний характер, яка в моменті заіснування найсильніше опановує людину.

Очевидно, при такому укладі психічних сил зрозумілі є дальші консеквенції, як те, що думання в Європі є строго логічне; на Сході воно інтуїтивне, почуттєве.

Річ у тому, що нерозчленованість функцій у людини Орієнту мусить вести в неї до душевної рівноваги, до внутрішньої гармонії. Я б назвав цю гармонію — престабільною гармонією, задалегідь зумовленою браком усяких протиріч і напружень між психічними функціями.

Інакше є в Європі. І тут є гармонія, але тут гармонія полягає саме на динамічності протиріч, на рівній напрузі психічних функцій, яка веде до гармонії контрастів.

Динамічне життя, динамічне хотіння, динамічне прямування, буває іноді, може захитати рівновагу, і напр., в Європі доходить іноді до підкреслювання розуму, до одностороннього раціоналізму, але саме динамічність стає рівночасно запереченням раціоналізму, бо динамічність потребує волюнтаризму, який в'яжеться часто з емоцією.

»Кожний сильний рух, — Кажє Кайзерлінг — вимагає рефлексорично протидії в протилежнім напрямі; кожне намагання до уніфікації родить компенсаційні намагання підкреслювати різниці. Дух суперечности є по суті первом життя».

Це є та сама думка, яку висказав Гегель, коли він каже, що кожна розумна теза — породжує протиріччя, антитезу на те, щоб, врешті, з антитез зродилася гармонійна синтеза.

Ці протиріччя є характеристичні в житті людини, коли вона переходить у своїм житті різні фази, різні напруження між акцентованим раціоналізмом, емоціоналізмом чи волюнтаризмом, щоб, врешті, дійти до повної гармонії; ці протиріччя стрічаємо теж у великих добах європейської духовости, коли то собі на зміну приходять сентименталізм, раціоналізм, Sturm — und Drang — Periode, а потім знову романтизм, позитивізм, доба волюнтаристичних націоналізмів і т. д. Насправді ж ці доби — це тільки постійне зрівноважування контрастів для досягнення гармонії.

Століття контрастових ситуацій зформували психіку європейця в тому напрямі, що сьогодні він може розвиватися й жити тільки в напруженню суперечностей, і сьогодні контрасти нерідко зумовляють динамізм, який їх первісно породив.

Європа, на думку Ясперса, остає собі в тому моменті невірною, коли вона губить свою контрастовість.

Але підкреслення гармонії контрастів поруч із престабільною гармонією на Сході потрібне нам тому, щоб зрозуміти, що при протиставленні Сходу й Заходу є ще деякі культури, які не належать ні сюди ні туди.

Масою на увазі Росію. І саме на прикладі Росії можна зрозуміти, що Європа, не глядячи на свої контрасти, є гармонійною, але рівночасно аналіз російської контрастовости вказує на її специфічне місце поза Європою й поза Азією.

Гессе підкреслює, що в росіянина є все «попри» себе. Він є гістерик, піяк, злочинець, поет, святий — все в одній особі. В цій людині є ззовні і внутрі добро і зло, бог і сатана, усе поруч. Вона любить усе і ніщо, боїться всього і нічого, робить усе і ніщо.

Майже тими самими словами малює росіянина Шубарт: Росіянинів є «середина» не по душі. В нього бракує посереднє звено, що ступлює крайні суперечности. В нього контрасти стоять поруч. Дикість поруч із ніжністю серця, брутальність поруч із сентиментальністю, пожадливість поруч екстази, гріх поруч святости. Росія це край неограничених життєвих можливостей. В Росії гонять за собою

почування. Настрій нагло перекидається без причини в протилежний. В якже багатьох російських піснях і танцях переходить безпосередньо радість у меланхолію. Іван ІУ мордував удень, щоб увечері розбивати собі до крові чоло в ширім розкаянню об плити своєї каплички, а на другий день шалів знову. ... Стільки Шубарт.

А Кайзерлінг вбачає основну характеристику росіянина в гвалтовній напруженні між звіриною й дитиною божою в людині.

Боковнеф пригадує тому для характеристики російської душі безсмертну метафору Платона про кінський запряг. При ній — один кінь — це шляхетні гони, другий — це низькі гони людини, а візником є розум і воля. І про російську душу каже Боковнеф так: «перед її возом є копії шляхетної раси, вогнисті й полум'яної пристрасті. Вони мчать уперед, але кожен у свій бік. Вони візникові роблять життя трудним. Якщо проті візник був би сильним і вправним і якщо він зумів би втримати коні у віжках, то запряг мігби порівнятися з кожним іншим запрягом. І саме той запряг, який домагався спеціально розважного і енергійного візника, отримав поводаря, який не дав би собі ради навіть з куди ласкавішими кінями».

І парафразуючи сказане Боковнефом, на тлі цієї метафори, можна про європейця сказати, що його душа це ідеальний запряг: і коні баскі і візник досвідчений. І хоч коні — хоч наші гони — не раз хотіли б відхилитися від дороги й піти навмання, хоч іноді один кінь рвоне направо, другий одночасно потягне наліво, то візник — то розум і воля — цупко тримає віжки в руках, і пужална не випустить і бичем смагай й несхибно мчить до мети. Згідно з ідеалом, який бодай від часів Платона зберігся аж до наших днів.

Бо життя є для європейця мелодією, як це гарно аналізує Кайзерлінг. Кожний мотив, кожний такт приносить неповторну красу й має своє значення. Бо досконала людина є та, яка зі свого нутра організує всю різноманітність своєї природи в гармонійну цілість і опановує її, наче б справжній мистець диригував оркестром».

Можна б тільки додати для обережності, що не організує, але організувала. Бо ми вказували, що саме суть кризи у тому, що це однокілий техніцизм довів довів сьогодні до переваги раціоналізму, що

культура сперта на гармонійному поєднанні контрастів уступила на задній план перед однокілою цивілізацією.

В сучасну добу гін до самопіднесення прибрив надто гострі форми й людська індивідуальність надто наставлена при намаганні підкреслювати своє я, на успіх, на матеріальний осяг. При цьому занедбано те, що називається вартістю.

Головна небезпека Європи в тому, що нам з такою яркістю виказує криза, — в однокілому індивідуалізмі. І намагання Європи повинні йти в напрямі від індивідуалізму до персоналізму. Це вже окрема тема, але тут можемо вказати, що треба нам, не загублюючи індивідуалістичного світовідчуження, змагаючи до того, щоб не занедбувати плекати при тому вічні вартості, повноцінну особу, а не тільки егоїста, сповненого змаганням до вивищення себе за всяку ціну.

Друга окрема проблема — це виявлюваний не раз психологічний аспект кризи, тобто той момент, що сучасна криза полягає на захитанні внутрішньої рівноваги між трьома нашими психічними функціями, тобто на переході до однокілої переваги розуму.

Вихід з кризової ситуації — це поворот до європейської гармонії контрастів.

Своє слово при тому мусять і повинні сказати народи, яких структура виявляє більше насичення емоціоналізму, як воно тепер проявляється в перераціоналізованих краях «жлясичної Європи». Звичайно, мусять це бути краї, які ще належать психічною структурою до Європи, але які завдяки переферійному положенню не затратили емоціональності.

При тому мусять бути це краї, які виказують повне зрозуміння для проблеми вартостей, і які зберегли віру у вартості. Звичайно, ця віра лучиться здебільша з вірою в джерело вартостей, у божество.

Чи саме на тому тлі не зарисовується певне завдання для України? Це є питання, яке мусять неспокоїти величиною перспектив. Але саме тому варто його поставити, щоб воно будило совість думачої частини нації, української наростаючої інтелігенції. І хочу поставити це питання, вповні свідомий, що сьогодні перспективи надто сміливі для нас. Але нашим завданням є змагати до того, щоб ці перспективи не були засміливими завтра.

Володимир Яніс

М.

З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮСТІНА (Продовження)

Дня 22-го жовтня 1839 року, на водах у Ємсі, Кюстін пише свій останній, тридцять шостий лист, який закінчується його чотиристовна книга:

«Виїхавши з Ємсу до Росії тому п'ять місяців, я повернувся до цього елегантного міста, зробивши дуже довгу подорож. Перебування на водах було для мене неприслужним на весні з причини немилуваної юрби купальників та п'яниць, а тепер я знаходжу його чарівним, бо я дослівно сам, зайнятий використанням гарної осені, посеред гір, та їх журби, яку я подивляю, весь час скупчуючи мої спогади та шукаючи спочинку, якого я потребую по швидкій подорожі, щойно перебутий».

«Яка протилежність! У Росії я був позбавлений спектаклі природи: там зовсім нема природи і проте ці рівнини видовиська, що не мають мальовничих красвидів, також мають своєрідну вроду, але величність без чарів швидко втомлює. Яка приємність мандрувати через безконечні голі простори, куди б не сягало око, де відкривається тільки широкій, цілковито пустий простір? Ця одноманітність обтяжує втому переміщення, бо вона робить його беззмисловним. Заскочення є завжди чимсь у всіх приємностях подорожі та для пильності мандрівника.

Це було щастям опинитися в цю пору в нерівній країні, краса якої відразу чарує зір. Я не в стані пе-

редати, яку насолоду я щойно пережив, блукаючи у великому лісі, де безліч мертвого листа покрило землю та встелило стежки. Я пригадав описи «Рене» Шатобріана: серце билосся, як колись при першій читанні цієї болісної та взнеслої зустрічі душі з природою.

Ця релігійна та лірична проза нічого не втратила із своєї влади наді мною і я сказав собі, здивований моїм зворушенням: молодість, отже, не кінчиться ніколи!

Іноді я помічав крізь зрідке від першого інею листя імлисті віддалі долини Лану, сусіди найгарнішої ріки в Європі. Я подивляв тишу та красу красвиду.

Околиці долин протоків Рейну мають дуже однаковий вигляд, а околиці Волги всі однакові, але вигляд високорівні, що тут зветься горами, де вони поділені глибокими долинами, є в цілому холодний та одноманітний. Проте, цей холод та одноманітність є вогнем, життям, рухом у порівнянні з безмежними багнами та безрослинними степами Московщини: цього ранку миготливе соняшне світло останніх красних днів було розлите над цілою природою та позичало південного блиску цим пінічним красвидам, що завдяки осіннім випарам загубили сухість своїх обрисів та нерухомість своїх ламаних ліній.

Лісовий спочинок цієї пори вражаючий; він контрастує роботи на ланах, де людина, використовуючи тиху осінню погоду, поспішає докінчити працю.

Це повчальне та вродисте видовище, яке має тривати, доки існує світ, мене цікавить так, неначе б я тільки що народжувався чи мав умирати; це тому, що розумове життя є нічим іншим, як послідовністю відкрить. Душа, коли вона не розгубила цілковито своїх сил у фальшуванні, до якого звикли світські люди, зберігає невичерпну здатність до здивування та цікавості. Завжди нові сили закликають її до нових зусиль, цього світу більше для неї не вистачає: вона кличе, розуміє безконечно. Її думка зріє, вона не старіється, і от це нам обіцяє децю понад те, чого ми не бачимо.

Ця інтенсивність нашого життя витворює різноманітність; те, що відчувається глибоко, здається новим; мова відновляється через цю вічну свіжість вражень; кожне нове відчуження додає свою нову окрему гармонію словам, які призначені його висловлювати, от чому забарвлення стилю є найпевнішою ознакою оновлення, я хочу сказати — щирості чуття. Ідеї взаємно позначаються, їхнє походження затається, але гармонія промови ніколи не обманює; за певним доказом чутливості душі є це мимовільне об'явлення; вона виникає просто в серці та йде просто до серця, мистецтво заступає її лише недосконало, вона постає від зворушення, на решті, ця музика слова заносить далі як думка, це те, що є найбільш мимовільного, найсправжнішого, найпліднішого у висловленні думки; от через що мадам Санд так швидко здобула в нас признання, яке вона заслуговує.

Свята любов до самотності, ти є лише життявою потребою щоденності! . . . Світ такий брехливий, що вдача, залюблена в справедливості, мусить мати нахил до втечі від суспільства. Мізантропія є оклепаним почуттям: це ненависть до брехні. По правді кажучи, немає мізантропів, є дурні, що воліють краще втечу, аніж удавання.

На самоті з Богом людина стає покірною завдяки щирості; вона відпокутує в своїй самотності через мовчання та задуму всі обмани світових балакунів. Їхню тріюмфальну дводушність, їхню порожню нікчемність, занадто часто нагороджену. Не можуть бути обманеним і зовсім не бажаючи стати обманцем, людина себе робить добровільною жертвою та дбайливо ховає своє існування. . . В цьому полягає, без сумніву, таємниця життя святих, таємниця легка до зрозуміння, життя тяжке для наподоблення. Коли б я був святим, я більше не мав би охоти подорожувати, а ще менше мав би охоти розповідати про мої подорожі; святі знайшли — я шукаю.

Шукаючи, я зробив подорож по Росії, я прагнув побачити країну, де царює спокій влади свідомої своєї сили, але прибувши туди, я пізнав, що там царює мовчання страху, а я вивів з цього видовища цілком відмінну науку, аніж та, яку я сподівався там знайти. Цей світ майже зігнорований чужинцями. Москалі подорожують по Європі, щоб утекти від батьківщини, але здалека вони платять їй свою данину підступними вихвалюваннями, а більшість мандрівників, які нам її описали, воліли відкрити лише те, чого вони там намірялися знайти. Коли обороняють свої упередження супроти очевидності, то навіщо подорожувати? Коли постановлено бачити нації такими, якими їх хочеться мати, то немає більше потреби вирушати з власної країни.

Я посилаю вам резюме моєї подорожі, написане по поверненні до Емсу; вам були відомі мої думки, коли я писав цю працю; отже, нехай буде мені дозволено його на вас адресувати.

Резюме подорожі

Все, що вражає ваш зір у Росії, все що відбувається довкола вас — все жахливо втрьохлане. В першому думкою, що приходить в голову подорожнього, коли він бачить цю симетрію, це те, що така повна одноманітність, така противна природним

людським нахилам впорядкованість, не могла бути досягнута та не може існувати далі без насильства. Уява благає трохи зрізничкування. . . даремно, як птахів розгортати свої крила в клітці. Під таким примусом людина може знати та знає, від першого дня свого життя, що вона бачитиме що вона робитиме до свого останнього дня. Така жорстока тиранія в урядовій мові зветься пошаною до єдності, любов'ю до порядку; а цей гіркий овоч деспотизму, видається таким коштовним для методичних душ, що жодна платня за нього не є за висока, як вони кажуть.

У Франції мені здавалося, що я згідний з цими сувороми моралістами. А від тоді, коли я пожив під страшного дисципліною, що змушує населення цілої імперії до воєнних правил, я вам признаюся, що мені тепер більше подобається трохи безладдя, що віщує про силу, аніж досконалий лад, що запрожує життю.

В Росії уряд панує над усім і нічого не животновить. У цій безмежній імперії, якщо він неспокійний, то є німий. Смерть тут ширше над усіма головами та свавільно влучає по них. Це примушує мати сумнів у вищій справедливості. Там людина має дві труни: колицку й могилу. Матері там мають більше оплакувати народження, аніж смерть своїх дітей.

Я не вірю, щоб там було поширене самогубство, там занадто багато страждань, щоб вбивати себе. Цивільні людські звичаї! . . . Коли терор панує над людським життям, тоді не шукають смерті, бо вже знають, яка вона є. (Дікенс сказав: «Самогубство рідше серед в'язнів, навіть майже незначне; але раціонально не можна вивести жодного аргументу на користь самотнього ув'язнення з цієї обставини, хоч на це часто покликаються»).

Зрештою, кількість самогубців може бути в Росії велика, але ніхто цього не знає. Знання статистики є привілеєм російської поліції. Не знаю, чи до самого імператора доходять точні цифри; те, що я знаю, то це те, що ніяке нещастя не подається до відома суспільності в його царстві без того, щоб він не дав свою згоду на таке понижуваче визнання вищості передбачення. Гордоці деспотизму такі великі, що суперничають з Божою всемогутністю. Потворна заздрість! . . . До якого збочення впали царі та підданці через тебе? Для того, щоб цар став більший, ніж людиною, чим має бути наріб?

Отже, любіть правду, бороніть її в країні, де поганство є основою устрою. Людина, що все може, це коронова брехня.

Ви розумієте, що це я не імператором Ніколом цікавлюся в цій хвилині, але імператором Росії. Вам багато розповідають про явища, які обмежують його владу; я був вражений надужиттям та зовсім не бачив протиліків.

В очах справжнього тержавного діяча та всіх практичних людей, закони, я згоджуюся з цим, мають менше вартості, аніж про це гадають наші суворі логіки, наші політичні філософи, бо, в останнім розгляді, рішає про життя народів спосіб, яким ці закони вживаються. Так, але життя росіян сумніше, як життя всіх інших народів Європи: коли я сказав народ, то я хочу говорити не лише про селян прикутих до землі, але про все, що складає імперію.

Уряд, що називає себе мічним, та який немилосердно примушує себе шагувати при кожній нагоді, немилосердно мусить робити людей нещасними. У суспільствах все може служити деспотизмові, яка б, зрештою, не була пануюча в них фікція: монархічна чи демократична. Всюди, де суспільна машина є дрібничково доклатна, там панує деспотизм. Найліпший уряд є той, який менш всього дає себе відчувати, але до цього забуття ярма приходять через геніяльність чи вищу мудрість та шляхом повного послаблення суспільної дисципліни. Уряди завжди добродійні за юності народів, коли напівдикі народи шанують усе, що рятує їх від безладдя, стають знову такими ж за старости народів націй. У цій добі народжуються мішані устрої. Але ці уряди

засновані на порозумінні між досвідом та пристрасстю, можуть придатися вже втомленим суспільствам, пружини яких ослаблені революціями. З цього слід вивести, що хоч вони не є найміцнішими, але вони лагідніші. Старість держав так само як людей, є спокійнішим віком, коли він увінчує славне життя; але середній вік нації завжди тяжкий для переходу: Росія це відчувала.

У цій країні, відмінній від інших, сама природа стала спільницею примх людини, що вбила свободу для збожження єдності; природа також є всюди та сама: два погано вирості деревця та ріденько розсіяні доки зір сягає на багистий чи піщаний рівнині, берега та ялина, ось уся природна рослинність північної Росії, тобто околиць Петербургу та довколишніх провінцій, що включає величезні простори країни.

Де знайти захист проти недогідностей суспільства з підсанням, де можна користуватися природою лише три місяці на рік? Та якою природою! Додайте що протягом найсуворіших шістьох зимових місяців не наважуються дихати вільним повітрям довше як дві години денно, якщо це не московські мужики. От що Бог сотворив для людини в цих країнах.

Гляньмо, що людина створила сама для себе: одним з світових чудес є безперечно Санкт-Петербург; Москва теж вельми мальовниче місто, але що сказати про вигляд провінції?

Ви побачите в моїх листах надмір єдностайності, повсталості від надужиття єдністю. Один чоговік в цій імперії має право бажати; з цього виходить, що лише він один має власне життя. Відсутність душі зраджує себе в кожній речі; з кожним кроком, що ви його робите, ви відчуваєте, що цей нарід позбавлений своєї незалежності. Через двадцять чи тридцять миль на всіх шляхах на вас чекає одинокі місто; воно завжди те саме. Тиранія винаходить лише засоби для свого ствердження, вона мало турбується добрим смаком мистецтва.

Любов російських імператорів та будівничих цивільної архітектури в Росії до простої лінії, для маю взнестись будівель та для просторих вулиць, суперечить законам природи та життєвим потребам життя в країні холодній, імлістий та безнастанно жарений великим вітрам, що запорошують вам обличчя. Під час цілої моєї подорожі я даремно намагався зрозуміти, як така манія могла захопити мешканців країни, до такої міри відмінної від батьківщини архітектури, яку пересаджують до Росії; росіяни ймовірно розуміють не більш мене, бо вони не є панамі своїх смаків, так само, як і своїх учинків. Їм накинули те, що зветься мистецтвом так, як їм наказують робити військові виправи. Полк та його дрібничковий розпорядок, є взірцем для цього суспільства.

Піднесені вали високі, дуже наближені до себе будинки, кривулі вузьких середньовічних міст — надавалися би тут краще, ніж коректура античних міст до підсоння та звичок Росії; але впливові росіяни найменше думають про країну, якою вони керують та найменше рахуються з її генієм та потребами.

Коли Пйотр Великий публікував свої цивілізаційні накази від Татарії до Ляпландії, середньовічний стиль уже давно вийшов в Європі з моди; росіяни, навіть коли їх оздоблюють назвою великих, вміли лише ступати за модою.

Ця готовість до наподобнювання, зовсім не узгіднюється з амбіцією, яку ми їм признаємо, бо не можна панувати над тим, що копіюється, але все є суперечне вдачі цього поверховного народу. Зрештою, що його зокрема відзначає, це брак винахідливості. Для винаходів потрібна незалежність, а тут є мавпування навіть у його пристраснях. Якщо цей народ прагне своєї черги на світовому коні, то це не для ужиття своїх здібностей, які його мучать в його бездіяльності, а одинокі для того, щоб знову почати наново історію знаменитих суспільств. Його амбіцією є не могутність, а зарозумілість. Він не має жодної творчої сили; порівняння — от його

хист, наподобнювання — от його геній. Коли ж він усе ж здається обдарованим відмінком своєрідності, то це тому, що ніколи жодний народ на землі не мав такої потреби взірців; від природи схильний до спостережень, він знову стає самим собою лише тоді, коли мавпує створене другими. Що він має своєрідного, це те, що полягає в його хисті підроблювати, який він посідає в більшій мірі, ніж кожний інший народ. Його єдиною первісною здібністю є вміння репродукувати чужинські винаходи. В історії він буде тим, чим у літературі є зручний перекладач. Москалі гризачі перекласти європейську цивілізацію азіатам.

Хист до наподобень може стати корисним та навіть подивудієм у народів, аби тільки він пізно розвивався; але він убиває всі інші таланти, коли він випереджує. Росія, це суспільство імітаторів. Отже, кожна людина, що нічого, крім копіювання, не вміє, та людина неминує впаде в карикатуру.

Вагаючись від чотирьох століть поміж Європою та Азією, Росія ще не могла досягти того, щоб визначитись своїми творами в історії людського духа, бо її національний характер стерся під цими запозиченнями.

Відокремлені від Заходу своїм прилученням до грецької схизми, москалі стали, по багатьох віках, з непослідовністю обманеного самолюбства, вимагати від нації, сформованої католицтвом, цивілізації, якої їх позбавила наскрізь політична релігія, що вийшла з цісарської палати щоб тримати порядок у військовій таборі і не відповідає найвищим прагненням людської душі, вона допомагає поліції обманувати народ: оце й усе.

Вона зарані зробила цей нарід негідним ступня культури, якого він добивається.

Незалежність церкви є необхідна для розвитку релігійного засіву, бо розвиток у найшляхетнішій здібності народів, здібності вірити, залежить від гідності священика. Особа втворювана людиною передавати божественні об'явлення, має користуватися свободою, незануною кожному духовникові, зрештованому проти своєї духовної зверхності. Таким чином, пониження слуг церкви, є першою карою за ересь; от через що в кожній схизматичській країні ми бачимо попів, якими погорджує нарід, всупереч державній протекції, або ліпше кажучи, по причині цієї протекції, яка їх ставить від володаря, навіть у тім, що торкається їхньої божескої місії.

Народи, що люблять свободу, ніколи в глибині свого серця не слухатимуть уярмленого духовництва.

Недалекий час, коли у справі релігії визнають, що найістотніше, це не одержати свободу для пастви, а забезпечити свободу пастиря.

Коли світ дійде до цього, то він зробить великий крок. Юрба слухатиметься завжди, її завжди вестимуть люди. Називайте їх попами, докторами, поетами, тиранами — дух народів є в руках його провідників; тому релігійна свобода для маси є химерою, але що є важливим для долі душі, це свобода для людини втворюваної виконувати для них священичу службу. Отже, на світі не має сводінішого священика, крім католицького.

Пастирі раби можуть керувати лише яловими душами. Піп ніколи не навчить народ нічого, крім покор перед насильством. . . Отже, не питайте мене більше, звідки походить те, чому москалі нічого не вигадують, та через що москалі можуть тільки наподобнювати, не вдосконалюючи!

Коли на Заході нащадки варварів студіювали старовину з пошаною майже ідолопоклонництва, то вони її зм'яняли, щоб привласнити її собі. Хто може пізнати Вергілія в Дантові? Гомера — в Тассові? Навіть самого Юстиніяна та римські закони у феодалістичних статутах? Наслідування цілковито чужих майстрів сучасним звичаєм, може вигладжувати душі, виворюючи мову; воно не може звести їх до невідільного повторення. Надхнення пошана, яку вони мали супроти минувшини, була далеко від того, щоб гнобити іншого генія, вона збуджувала його, але москалі не так послуговувались ними.

Коли підробляють форму суспільства, не переймаючись її творчим духом, коли мають переймати цивілізацію не від старовинних законодавців людства, а від чужинців, багатствам яких заздрають, не шануючи їхнього характеру. Коли імітація є ворожою та в той самий час впадає в дитинство, коли від чужинця (яким бундючно погорджують) переймають усе, включно до способу мешкання в його домі, їдяться, говорять, то тоді ви стаєте калькою, наслідування, луною, відблиском. Тоді ви вже не існуєте самі по собі.

Середньовічні суспільства, що жили з своїх відновлюваних вірувань, могли вклонятися античності без небезпеки її травестувати, бо сила творчості, коли вона існує, ніколи не губиться від ужитку, з яким її прикладає людина. . . Скільки уявлень в ерудиції XV та XVI століть!

Пошана до зразків, це ознака творчого духа. От через що студії класиків на Заході в добу відродження вплинули тільки на літературу та мистецтво. Розвиток промислу, торгівлі, природних наук та точних наук, є виключним досягненням сучасної Європи, яка для цих галузів майже все знайшла в собі самій. Забобонне захоплення, з яким вона ставилася до поганської літератури, не стало на перешкоді до того, що її політика, її релігія, її філософія, форма її урядів, її спосіб ведення війни, її розуміння чести, її звичаї, її дух, її суспільні звичаї — вросли з її власних джерел.

Одинока Росія, пізно цивілізована, через нетерплячку своїх вождів, побачила себе позбавленою глибокого кильчення та добродійств повільної та природної культури. Росії бракувало внутрішньої праці, що створює великі народи та підготовляє націю до панування, себто до опромінювання інших. Я часто помічав те, що в цій країні суспільність, так як її створили її суверени, є лише величезною теплицею з гарними екзотичними рослинами. Це не є поважний витвір вільної нації.

Російська нація вічно відчуватиме цей брак власного життя, якого вона не мала в добу свого політичного пробудження. Юність, ця працелюбна пора, коли людський дух перебирає на себе всю відповідальність, проминула даремно для неї. Її володарі, а найбільше Пйотр I, зневажаючи час, примусили її насильно перескочити з дитинства до мужності. Ледви видержавши з-під чужоземного ярма, вони уважали свободою все, що не було монгольським пануванням. Отак на радощах своєї недовідченості, Росія прийняла рабство за визволення. бо це рабство було її накинуто її законними володарями. Цей упідлений під поневоленням нарід, знайшов себе досить щасливим, досить незалежним, аби лиш його тиран мав московське ім'я, замість татарського імені.

Наслідки цієї омани тривають ще й тепер; духовая оригінальність втекла з цього ґрунту, діти якого привчені до неволі, до сьогодні ставляться поважно лише до терору та до амбіцій. Для них мода є елегантним ланцюгом, якого носять лише на людях. . . Московська чемність, як би нам не здавалося, що її добре відіграють, є більш церемоніяльна, ніж природна, бо ввічливість є квіткою, що розпускається лише на верху суспільного дерева. Цієї рослини не можна прищепити, вона вкорінюється. а стовбур, що має її тримати, потребує віків для росту. Треба, щоб багато напівварварських поколінь відмерли в країні раніше, як горішні верстви суспільного ґрунту почнуть родити справді чемних людей. Багатьох віків спогадів потрібно для виховання цивілізованого народу. Лише дух дитини, народженої від чемних батьків, зможе досить швидко дозріти, щоб схопити, що є реального на дні чемності. Це тасмий обмін добровільних зречень. Нічого більше делікатного, можна сказати — більш дійсно морального, ніж засади, що створюють досконалу елегантність звичаїв. Подібна чемність для того, щоб витримати іспит пристрастів, не може бути цілком відмінна від шляхетності почувань, яких жоден не набуває для себе самого, бо перше виховання впливає переважно на душу. Одним словом, справ-

жня свідомість є спадщиною; наше століття уважає час за ніщо, а природа в своїх створіннях, на нього дуже вважає.

Давніш певна рафінованість смаків визначала росіян півдня, а завдяки зносимам, підтримуваним за цілу старовину київськими князями, в найбільш варварських століттях, з Царгородом. Любов до мистецтва панувала в цій частині слов'янської імперії так само, як традиції Сходу там утримали відчуття великого та увічнили певну вмілість серед мистців та робітників. Але ці переваги, плоди старовинних зв'язків з народами поступово розвиненими в традиціях цивілізації, одідищеної від античності, були загублені після наїзду монголів.*)

Ця криза примусила, так би мовити, первісну Росію забути свою історію. Невільництво витворює пониження, що виключає справжню чемність, ця остання не є від рабства, бо вона є висловом найбільш взнеслих та найбільш делікатних почувань. Отже, лише тоді, коли чемність стає до певної міри розмінною монетою поміж всім народом, то можна сказати, що цей нарід цивілізований. Тоді вроджені грубість, брутальна особистість людської природи, бувають вигладжені від коліски навчанням, яке кожен дістає в своїй родині. Де б не народилася дитина, вона не є співчутлива й коли вона на початку свого життя не буде відвернена від своїх жорстоких нахилів, то ніколи вона не стане по-справжньому чемна.

Чемність є кодексом співчуття, застосованого до щоденних відносин суспільства. Цей кодекс навчає найбільше жалюощам супроти терпіння себелюбства, це також найбільш загальний лік, найбільш уживаний, найбільш практичний, якого досі знайшли проти еґоїзму.

Нехай кажуть, що хочуть, але всі ці тонкощі, природний наслідок праці часу, незнані сучасним росіянам, які краще пригадують Сарай, аніж Візантію, та які поза матими винятками, є ще тільки погано намальованими, але дуже добре лякованими портретами. Для того щоб ваша чемність стала справжньою, треба бути довший час людяним раніше, як стати чемним.

Цар Пйотр I. з усією нерозважністю неотесаного генія, з цілою сміливістю людини, тим більш нетерплячої, бо він уважав себе всемогутим, з витривалістю сталевого характеру, взявся відібрати на швидку від Європи олові цивілізації — перевезені, замість того, щоб звачитись поволі кидати насіння в свій власний ґрунт. Цей занадто прославлений цар зробив лише штучний витвір, але добро, яке створив цей варварський геній (рівнозначний з Гітлером та Сталіним — М.) було переходною, а зло неоправне.

Чому ж Росії так залежить на тому, щоб відчувати себе тяжкою загрозою для Європи? Впливати на європейську політику? Штучні інтереси! Системні примхи! Що було б важливим для Росії, це мати в самій собі життєву основу та її розвивати. Нація, яка не має нічого свого, крім слухняності, не є жива. Її поставили біля вікна: вона дивиться, вона сльозає, вона діє неначе глядач, що сидить на виставі. Коли ця гра буде триптичена? (Далі буде)

*) Треба дивуватись, як Кюстін, користуючись фальшивою московською історією Карамзіна, все ж таки побачив справжнє обличчя давньої України — Київської Русі — та її європеїзм.

Справлення друкарських помилок

У статті І. Вараниці «До питання українського націоналізму» (ч. 5(68)) просимо справити такі друкарські помилки:

ст. 14, перша шпальта 34 рядок згори і 4 рядок здолу замість ідеологічний світогляд має бути ідеалістичний світогляд.

ст. 15, перша шпальта, 25 ряд., замість направлені має бути неправильні.

На другий шпальті тої самої сторони в першому рядку здолу, замість власної має бути властивої.

Кн. Токаржевський-Карашевич

ГЕТЬМАН МАЗЕПА — КНЯЗЬ СВЯЩЕННОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Хоч сам факт надання гетьманові Мазепі гідності князя Священної Імперії Цісарем Йосифом I Габсбурзьким уважається вже безсумнівним, однак, про це, як і про багато інших фактів з життя цієї надзвичайної постаті, склалася подекуди хибна уява.

Небагатий матеріал про цю подію збільшився за останній час розвідками С. Томашівського, Д. Оляничина, чи згадками в більшших працях, наприклад проф. д-ра Б. Крупницького. Разом з давнішим — стаття князя А. В. Дабіжи («Кіевская Старина», 1883, XII, стр. 717), та архівальна замітка у віденському часописі «Адлер» (1875, стор. 143) — складають вони пояснення обставин, у яких проходило цісарське надання, але не усувають старих помилкових поглядів та навіть не звертають на них жодної уваги.

В моїй праці «Походження і герб Гетьмана Мазепи» (Збірник «Мазепа», т. I, стор. 53, видання Українського Наукового Інституту у Варшаві, 1937) я вже поставив питання про князівське походження роду Мазеп-Колодинських. Головним аргументом є той факт, що родовий герб славного Гетьмана є знаменом лише одного литовського князівського роду Курчів-Курцевичів (властиво Курчівичів), безсумнівних нащадків Коріята Гединовича, та що цей герб не міг бути ніяким способом «наданим» Мазепам, або присвоєним ними. Коли родина (сьогодні вигасла) Князьнінів уживала цього герба то лише тому, що вважала себе за галузь Коріятовичів. Додатково, в складаному гербі, вживають його ще дві литовські родини — Свидригайли-Свидерські і Гединовичі-Бельські. Між іншим, ці останні при доказуванні свого шляхетського походження перед польськими шляхетськими установами, називали цей герб «Князь» I).

На князівське походження Мазеп натякали не тільки польські геральдики: І. Красицький («Wiadomości», т. I, стр. 482), Е. Руликівський («Słownik geograficzny», т. VI, стр. 184), О. Верига Даровський («Noty Historyczne» 2-3, Biblioteka Warszawska, 1854, XII), але вже і знаменита «Історія Русів», про це згадує і Д. Бантиш-Каменський (Історія Малоросії, стор. 526) та цитує з неї: «Гетьманъ Мазепа былъ за природный полякъ изъ фамилии литовскихъ». Немає сумніву, що тут було пропущено слово «князей», бо слово «литовскихъ» відруковано з малої літери і, коли б це було прізвищем, то воно в якійсь формі появилася б при прізвищу Мазеп. Отже, цього трактувати інакше, як підтвердження припущення щодо князівського походження гетьмана, не можна.

До цього питання повернемося далі при обговоренні так званого князівського герба гетьмана а покищо треба звернути увагу на хибні твердження, викликані найстаршими замітками про надання гетьманові князівської гідності, на які ніхто не зареагував.

Князь А. В. Дабіжа трактує свою тему дуже неохайно. Спирається він на поданих у відомім німецьким гербовнику Зібмахера (Гріценера) малюнках та на примітках до них. Не піддає він цього матеріалу жодній критиці, не помічає ані геральдичних, ані генеалогічних помилок, та додає свої невадкі пояснення 2).

Таким чином, невадкі малюнки Зібмахера приймаються навіть українцями, як зображення знамена роду Мазеп, спеціально, як герб Гетьмана — Князя Священної Римської Імперії.

Отже, розгляньмо зібмахерівський матеріал, звернувшись спершу до тексту приміток. Після опису герба гетьмана там стоїть:

(J. Siebmachers Grosses und Allgemeines Wappenbuch, bearbeitet von M. Gritzner, Nürnberg 1887, I Bd.

III, Abt. 3 Reihe A. Seiten 160—161) «Mazeppa Reichsfürst. Die Familie Mazeppa ist altes polnisches Adels. Bereits A. 1544 wurde einem des Geschlechtes durch König Sigismund I der Futor (kleines Gut oder Vorwerk) Kamienica in der Staroste Bialacerkiew verliehen. Diese Besizung verlor indessen sein Sohn Theodor in Folge seiner Teilnahme an den Kosakenaufständen der Hetmanen Kosinsky und Nalewajko. Theodor hatte einen Sohn Stefan welcher 1629 lebte. Truchsess von Cernihow vermählt mit Magdalena Mojskowska. Aus dieser Ehe gingen zwei Söhne hervor: 1) Adam, Kosaken Oberst im Aufstände des Chmielnicki welcher 1659 auf dem russischen Reichstage im Adelstande restituirt wurde und dessen Nachkommen noch jetzt unter dem Namen Iwanenko (weil Czar Peter die ganze Familie verurteilt und im Kirchenritual mit ewigem noch jetzt immer erneuertem Fluch belegt hatte) existiren sollen und 2) Johann ... geb. 1644 ... zum Hetman erwählt d. 25. 7. 1687. ... Der Czar berief M., verlieh ihm 8. 2. 1700 den St. Andreas Orden und erhob ihm zum Fürsten der Ukraine worauf ihn als Kais. Russ. Geh. Rat, General, Fürst und Feldherr der Kosaken der Röm. Kaiser für seine Person bereits d. d. Wien 1. September 1707 den Reichsfürstenstand verlieh (N. B. die kaiserliche Resolution ist vorhanden aber mit dem Vormerk «nulla expeditio» versehen, wahrscheinlich also kein Diplom ausgefertigt weil inzwischen Mazeppa gestorben war).

Wappen im Fürstendiplom nicht verliehen, jedoch aus authentischer Quelle eine Abart des Wappen Kurcz oder Dekerkalo, in Roth zwischen zwei zugewandten silbernen Monden ein gestürztes lateinisches silbernes «T» dessen Schaft einen Querstab hat und dessen Fuss gabelförmig nach oben zeigt. Auf dem gekröntem Helme drei silberne Strausfedern. Decken roth-silber. So wurde aus einer privaten Quelle uns das Wappen angegeben. Dahingegen finden wir in Krzyzanowskis Slownik Heraldyczny 1870 wie folgt: ein aus einem abgeduligten silbernen Balken wachsendes, mit dgl. überdecktes silbernes «Y» begleitet oben von silb. Brustharnisch rechts von abnehmendem silbernen Monde links von goldenem Sterne den Schild deckt die Edeldkrone, im wesentlichen also wie oben» 3).

З цього видно, що автори гербовника, помімо зауваження, «що грамота, мабуть, не була виготовлена, тому що Мазепа в міжчасі помер» (два роки! !), таки мусіли цю цісарську грамоту бачити, щоб судити чи було в ній надано гетьманові герба чи не було. Так само і твердження часопису «Адлер», що в цісарській грамоті про герб не згадується, означає, що редактор цього напівофіційного джерела (органу ц. к. Австрійського Геральдичного Товариства) теж бачив документальні докази надання Мазепі князівської гідності.

І замітка в часописі «Адлер» і стаття Кн. Дабіжи говорять про документи, що переходять у віденським Державним Архіві. Князь Дабіжа згадує про «цісарську резолюцію на якій помічено «nulla expeditio» і пояснює, що грамота «в наслідок зміни обставин, не була видана», з огляду на те, що надання приписує він (а за ним багато інших) бажанню Відня догодити російському цареві.

Довідемося з розвідки п. Домета Оляничина («Вістник», Львів, Квітень, 1939, стор. 263-265) що в інструкції, виданій на підставі постанови Імперського Сенату 9 жовтня 1709 року генералові баронові фон Вельчек, призначеному 25 вересня 1709 року (тобто вже після смерті гетьмана) послом при царським дворі, сказано, що цісар погоджується на невидання Мазепі належної грамоти. Зроблено це було у відповідь на царського листа з 8 липня 1709 р., пересланого через російського посланника Барона фон Урбіха. Отже, можна гадати, що у Відні вже

знали про смерть гетьмана, і тому так відповіли цареві, хоч грамота може вже давно була виготовлена. Знаменита інформаційна служба австрійського уряду могла знати раніше за царя про те, що робилося на турецькій Басарабії. Не дурно Зібмахерівський гербовник каже "wahrscheinlich also kein Diplom ausgefertigt, weil Mazepa inzwischen gestorben war".

В цікавій праці проф. д-ра В. Крупницького "Hetman Mazepa und seine Zeit", Leipzig, 1942" вияснено, що дійсно Меншиков, мабуть, з царського доручення, підтримував у Відні через бувшого учителя царевича Олексія — Барона фон Гюйсена справу надання Мазепі гідності Князя Священної Імперії, але що вже в 1776 році Д. А. Ф. Бюшнінг (Magazin für die neue Historie und Geographie, Halle 1776, Band: X, Seite: 319") уважав, що справа видання гетьманові князівського диплому затрималася через не внесення до Державної Канцелярії належних коштів за виготовлення його. (В. Крупницький: стр. 152-159). Отже, аподиктичне твердження князя Дабіжи, що грамота «не була видана» «в наслідок зміни обставин» не знаходить підтвердження ані в авторів гербовника Зібмахера, ані в Дирекції Віденського Державного Архіву.

Тому для вияснення цього питання, необхідно повернутися до архівного матеріалу і лише після розглянення його дозволити собі на якінебудь висновки.

Сьогодні у Віденському Державному Архіві (Bundeskanzleramt, Abteilung 4, Grazialregistratur) в цій справі знаходиться лише один документ: прохання гетьмана до імператора. Інші документи, як згадані у працях пп. Крупницького і Оляничина листи, сенатські постанови, дипломатичні інструкції до справи відносяться лише побічно.

Прохання гетьмана, написане звичайною німецькою мовою рукою каліграфа, і навіть невідомо чи підписане самим гетьманом, бо підпис занадто подібний до письма тексту і немає нічого характеристичного, індивідуального, що нагадувало б руку Мазепи. Дати на документі немає. Гетьман спірає своє прохання на тому, що він на чолі сорокатисячного козацького війська, весь час наражуючи свою особу, бореться з невірними татарами, захищаючи не тільки російського царя, але й увесь християнський світ, та що імператор надав теж таку саму гідність "dem muskovitischen Prinz Menschenkorf" 4). Гетьман просить, щоб після нього права й титул перейшли на його небожа «генерала Войнаровського-Мазепу», бо в нього нема "leibes Erben".

З приводу цього прохання не було, як твердить князь Дабіжа, жодної окремої резолюції, лише на ньому самому написано:

"Expeditur ex speciali S.C.M-tis mandato ad supplicantis personam solum v. l. 7-bris 1707 F. H. de Schönborn", а вгорі додано зовсім іншою рукою "nulla expeditio" 15).

Таким чином, той єдиний документ, що зберігся, не вказує на те, який був зміст імператорської грамоти, ані на те, чи вона була видана, чи ні, бо примітка "nulla expeditio" означає скоріше, що її в архіві нема.

Хоч Петро I після 1708 року і старався перешкодити надання гетьманові цієї високої гідності, всеж таки важко гадати, щоб після прихильної імператорської резолюції проволіклося більше року з виготовлення грамоти для такої у Відні відомої особи, як Мазепа. Крім того: твердження гербовника Зібмахера, що в грамоті не було згадано про герб, тобто твердження для якого треба було бачити цю грамоту, дає право припустити, що імператорська грамота, або таки була видана гетьманові і зникла десь разом з його архівом, або не була переслана лише з якихсь технічних причин, як трудної сполучення, не вплачення належного штемпельового додатку тощо. (До речі, Мазепа на цю справу пе-

редав у свій час Меншикову три тисячі дукатів, як згадано в документах бендерської комісії, див. «Мазепа» збірник, т. I. Варшава, 1937). Здогад цей знаходить підтвердження в листі Дирекції Віденського Архіву з 8 жовтня 1930 р., де сказано:

Aus dem Vormerk auf dem Majestätsgesuche "nulla expeditio" kann geschlossen werden dass, entweder die aufgetragene Ausfertigung unterblieben oder dass der betreffende Konzept in Verlust geraten ist".

Знаючи московську практику від схоплення Войнаровського у Гамбурзі та Герцика у Варшаві до вивезення Кутшова і фон Міллера з Парижу, можна легко припустити ще й те, що чернетка імператорської грамоти, якою, мабуть, користувалися редактори гербовника Зібмахера і часопису «Адлер», зникла з Архіву, щоб догодити Росії! Легше знищити шматок паперу, як живу людину!

Не давав би гетьман грошей Меншикову, не покликувався б у своєму проханні на свою роль захисника християнства на чолі козацького війська, не підкреслював би, що він майже незалежний вождь, називаючи себе у тексті "Oberhaupt General und Heerführer der Zaporovischen cosacken", а при підписі "Fürst und Feldherr", коли б про цю справу дбала лише Москва.

Гідність Князя Священної Римсько-Німецької Імперії до початку XIX століття (тобто доки під натиском Наполеона ця імперія не перестала існувати) вважалася найвищим щаблем європейської шляхетської ієрархії. Добивалися зачислення в ряди князів, а то навіть тільки графів, Священної Імперії нащадки стародавніх, династичних, князівських родів. Наприклад, Радивиличі стають у шістнадцятому віці імперськими князями. В імператорській грамоті виданій їм в Авсбурзі 10 грудня 1547 р., виразно сказано, що вони є природними литовськими князями:

"Originem vestram jam inde a proavis et abavis (quondam accipimus) ex vetusta Baronum et indigenarum Ducum Lithuaniae stirpe ante susceptam religionem Christianam deducitis".

Князям Санирам приходиться задовольнитися титулом графів Священної Імперії.

З огляду на те, що Мазепа був виборним монархом напівнезалежної держави і на те, що наші українські титули «Гетьман» і «Отаман» перекладалися на латинську мову "Dux" та вживалися згідно з твердженням А. Бонецького (Herbarz Polski, Варшава, 1900) і Ст. Дзядулевича (Herbarz Rodzin Tatarskich" Варшава, Вільно, 1939), як синоніми слова «князь», то для надання йому гідності імперського князя не було зовсім потрібно спеціальної царської протекції, чи дипломатичної інтервенції.

Кн. Дабіжа покликується на згадку Костомарова про розмову Мазепи з Орликом, в якій перший казав, що його «хотять уконтентувати княженієм римської держави, а гетьманство взяти, згадуючи рівночасно і про пропозиції, роблені Мазепі польською партією, що обіцувала йому князівство Полоцьке чи Вітебське.

Все це, однак, виглядає дуже непевно, а вищевказані згадки пп. Томашівського, Оляничина і Крупницького про зацікавлення цією справою Меншикова і про інтервенції російських відпоручників вказують лише, що царський уряд не зайняв до цієї справи ворожого становища. Щодо пропозиції князівств Полоцького і Вітебського, то трудно гадати, щоб вона мала для Мазепи — людини старої віком, бездітної, народженням і цілим життям з Україною зв'язаної, врешті, посідаючої в тій же Україні майже суверенну владу — якусь особливу принаду. Зрештою, нема про цю, буцімто, роблену Мазепі пропозицію, жодного документу. Все лише натяки та голослові твердження. Скоріше можна гадати, що на домагання шведського союзника, польський король Станіслав Лещинський та його сторонники пропонували Мазепі якусь угоду щодо України, її правового, незалежного положення і закріплення Мазепи, як її суверена. Знаємо з праць проф. Андрусика, що віддання Мазепі пра-

вобережної козацької території і навіть прилучення до неї Волині були цілком актуальними. В історії польських єзуїтів о. Станіслава Заленського ("Jezuici w Polsce" t. III, cz. I., str. 430.) знаходиться згадка про о. Хому Заленського і про його ролію в підготовці шведсько-українсько-польського союзу. З цього приводу говориться:

"Polaczona obojga brzegów Dniepru Ukraina w jedno ksiestwo dostac sie miala Mazepie. Podobal sie projekt hetmanowi i przez ksiezne Anne (Wisnowiecka Dolska) zglosil sie do Karola XII. Ofiarowal mu otworzenie bram Siewierza i Staroduba i zywnośc z Ukrainy na wyprawe do Moskwy; Leszczynskiemu Kijów, Czernihów i Smolensk, sobie zas zastrzegal Polock i Witebsk prawem lennem z tytulem ksiazeczym".

Отже, знову якась садамаха, яка ні в якому разі не могла вийти, як пропозиція гетьмана, якому самі еwentуальні контрагенти пропонували "polaczona (полончонов — ред.) Ukraine w jedno ksiestwo". Не менше хаотичну інформацію подає в своїй французькій розвідці князь А. Голицин:

"Charles XII promet de la faire declarer prince souverain de l'Ukraine et des pays limitrophes, par le roi de Pologne Stanislas, a condition de rendre l'Ukraine, avec Kiev et Smolensk, a la Pologne, et qu'il possederait les duchés de Courlande, de Semigalie et de Samogitie comme souverain sous la protection de la Pologne". (полончонов — ред.) "Ukraine w jedno ksiestwo". Не менше хаотичну інформацію подає в своїй французькій розвідці князь А. Голицин:

Проте, це є теж підтвердження згоди, що справа йшла про повну незалежність України під булавою Мазепи. Ще більше виразно говорять про це важливий документ — маніфест Петра І. надрукований в третьому томі видання "Труди Имп. Русск. Военн. Истор. Общества," стр. 276. «Документи Сѣверной Войны. Полтавскій період»: «Король Карлъ и самозванецъ Станиславъ Лещинскій привлекли къ волѣ своей вора, измѣнника, второго Юду Гетмана Мазепу, которые клятвами обязались между собою отторгнуть отъ Росіи народы Малороссійскіе и учинить княжество особое подъ властію его вора, измѣнника Мазепи въ которомъ ему быть великимъ кнвземъ и имѣть у себя во владѣніи Донскихъ, Запорожскихъ Козаковъ и Вольныхъ и всѣ роды козацкіе, которые по сей сторонѣ Волги...»

На жаль, заключений між Мазепою а його союзниками договір не зберігся, але ті фрагменти, що знаходяться в Орликових паперах, доказують, що як Карло так і Станислав Лещинський трактували Мазепу, як фактичного князя. Не лише майбутнього, і то на землях, які треба би було, або відірвати від Польщі, або завоювати від Росії.

Отже, можна гадати, що Мазепа вважав себе за князя і за такого вважали його сучасники, чи то з огляду на його походження, чи тому, що він ним був як гетьман Український, чи завдяки цісарському наданню.

Так само можна твердити, що цісар задовольнив прохання гетьмана і що гербовник Зібмахера це підтверджує в такій формі, яка дозволяє гадати, що автори мали в руках грамоту.

Кн. Дабіжа подає при своїй статті два малюнки герба, репродуковані не зовсім точно з гербовника Зібмахера. Вони багато різняться від дійсного герба роду Мазеп-Колодинських. Вже це дивно вражає. Дивують теж деякі коментарі, як наприклад, що зірка на гербі — це «путеводная звѣзда гетьмана съ такимъ блескомъ взошедшая и столь трагически закатыаяся», або, що герб гетьмана «напоминаятъ расположениемъ своихъ частей древній гербъ »Курчъ«, знам'я князей Коріятовичей-Курцевичей».

Знамено Мазеп — це є класичний, відомий з польських гербовників, охрищений назвою »Курч«, знак, всі відміни якого не мають характеру згідного з законами геральдики відмін, а постали з незнання чи неохайності граверів і малярів. Воно не нагадує герба князів Коріятовичів-Курцевичів, а є з ним тотожне.

При цій нагоді варт підкреслити, що назву »Курч« дано цьому знакові від прозвіска князя Колястанина Михайловича Коріятовича без жодної на це підстави, бо ані малюнок, ані взагалі цей герб, якого вживають, як ми вже вище зазначили, лише дві родини правдоподібних нащадків того ж князя, графічно нічого спільного з курчам не мають. Заведений і в нас під польським впливом звичай, давати всім знакам якісь назви, немає найменшого сенсу, коли це не відноситься до гербів прийнятих з Польщі, від родів польських, у яких вони являються первісними прізвищами.

Тому помиляються польські геральдики (Папроцький, Красицький, Влешинський) та російський кн. Долгоруков, коли говорять про приналежність наших князів до роду Курчів, або А. Бонещкий, коли згадує про цілком іншого походження рід Курчів, герба — Радван, із яким вони ніде не в'яжуться. Тому теж можна лише дивуватися, що ссг-ник М. Битинський у своїй книжці »Мазепинці по Полтаві« в примітці, на стор. 12, каже: »Шляхетський родовий герб гетьмана Мазепи, як відомо, є знаку »котва« родивої групи »корч« (!?). Ані сам знак нічого спільного не має з корабельною котвицею, ані не можна йому приписувати якийсь матеріялістичний характер, ані також саме слово »курч« не має нічого спільного з корчами, що кишки чи м'язи викручують, або тими, під якими зайці сидять. Знак, що його, як знаємо, вживають нащадки Коріята Гедиминовича, в даному випадку Мазепи, є, на нашу думку, одним з тих таємничих, може магичних, може монограмових литовсько-українських знаків геральдичних (див. таблиця), в яких може слід шукати сторонорманських рун, а може ще чогось давнішого. Слово ж »курч« може означати курча, мале куря, когутика, з яким логічно в'яжеться »покурч«, якого прикладають до різних тварин, не тільки до курей.

Всякі зміни в цьому гербі слід уважати лише за фантазії, за помилки. Полягають вони головню в тому, що нижня поперечка з загнутими вгору та зломаними кінцями підстави, скорочується, зменшується і стає якби поперечкою від перевернутої літери »Т«. Далі вже йде переставлення зірки та півмісяця, заміна зірки другим півмісяцем, заміна перпендикулярного стовпа стрілою та інші фантазії. Згадана вище підстава є разом з середнім стовпом головною, найважливішою частиною герба, яка його зв'язує з первісним родовим знаком Гедиминовичів (що його називають »колоннами« або »стовбами«), а може і з »тризубом« Рюриковичів.

Тому коли навіть малювати її дуже коротко, то треба її залишити загнуті вгору кінці. Інакше малюнок наближається до якоїсь відміни гербів: »Косцеша« або »Дедеркало«, або до герба відомого козацького полковника Джеджалія, на що звернули вже увагу Зібмахер, називаючи його »eine Abart des Wappens Daderkalo« та Олександр Верина Даровський (»Znaki pieczetne Ruskie«), який каже: »Kurcz od Dziedziela nie daleko odbiegł« 8). Вже за життя гетьмана малярі та гравери перекручували гетьманський герб 9), але псеж такі їхні фантазії чи неохайність не доходила до того, щоб вводити в гербовий цит цілком сторонні предмети, що нічого спільного не мали з історичним знаком, як це було зроблено, в так званому, »князівському« гербі в нераз згаданому німецькому гербовникові Зібмахера.

Незрозумілою фантазією є введення панциря до щита над неточним малюнком родового знамена. Що має спільного з рисунком цілком іншого характеру зображення цього предмету з щоденного військового побуту? Яке відношення може мати до старовинної тасмичної фігури, складеної з геометричних ліній, цей матеріялістичний предмет? Хто пважився щось так незрозумілого назвати гербом людини, що належала до роду відомого вже від кількох століть?

Що у Відні цього не зробили знаємо напевно, бо в цісарській грамоті про герб не було згадано. Не

було його ні на одному з певних гетьманських предметів, ані навіть на тих, де малюнок герба не є зовсім правильним.

Гербовник Зібмахера, з якого безкритично перейняли цей малюнок, князь Дабіжа, М. Грушевський та інші, каже виразно, після опису неточного першого малюнка "So wurde aus einer privaten Quelle uns der Wappen angegeben. Dahingegen finden wir es in Kryzanowskis "Slownik Heraldyczny", 1870, begleitet oben von silbernem Brustharnisch".

Отже, джерегом з якого взяв цей малюнок гербовник Зібмахера, це безвартісна книжечка Станислава Кржижанівського ("Slownik Heraldyczny" 1870, st. 58), в якому знаходимо: "Y" gloska z podstawki u dolu, w polowie przecina ja belk, obok z prawej strony kszyc niepelnym barkiem wprawo, rogami wlewo, z lewej strony gwiazda szesciograniasta, nad gloska u gory pancierz bcz rekawow. Mazepa" Звідки взяв цеч опис Ст. Кржижанівський — невідомо, і тому маємо право гадати, що появлення панциря в циті слід пояснити легковажним і фальшивим зрозумінням погано представленого шолома в барокковій картуші. Так трапилося в ХУІІ віці це з старовинним польським гербом «Лада», в яким появилися різки лише завдяки поганій відбитці в гербовнику. Про це була ціла розвідка у львівському Miesieczniku Heraldycznym. На таке припущення наводить нас малюнок на портреті гетьмана та замітка Д. Вантиша Каменського (Історія Малої Росії, изд. Іогансена Київ, 1903, стор. 609) до поданого на окремій аркуші малюнка: «Герб Мазепи є одного портрета сего гетьмана подаренного мною Г. Шафонским». На цьому малюнку шолом входить цілком в картуш, на якому нема виразно відрисованого щита до такої міри, що нижня частина гербового знаку являється також закінченням бароккового картушу. Уміщення корони ширшої як шолом, над цим усім, тобто над барокковим орнаментом, дає враження, що шолом належить до знаменного титула, а тому, що малюнок взагалі поганий і неправильний, то шолом був відчитаний як панцер.

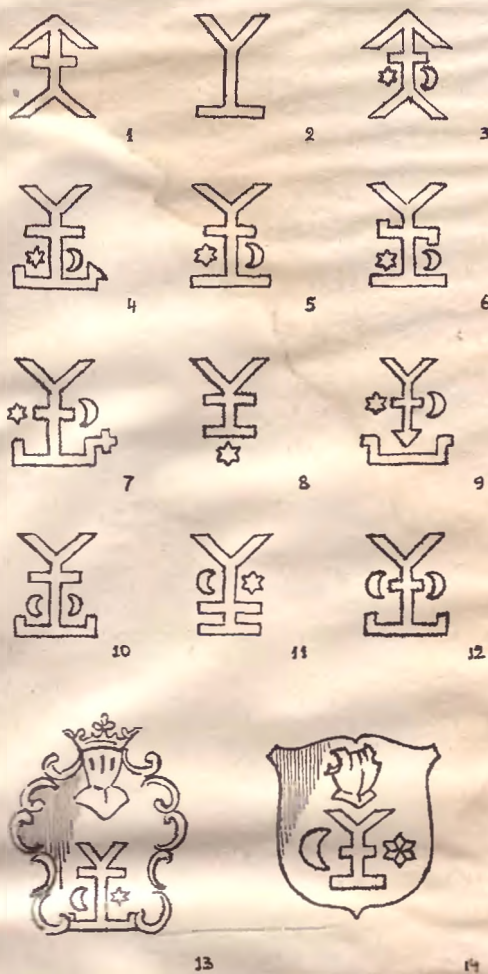
Культ пам'яті великого гетьмана вимагає поважного ставлення до всіх пам'яток, що по ньому залишилися, тому теж і до знамена його роду. Знамено, це є той клясичний повний знак, що знаємо з різних предметів, зв'язаних з особою гетьмана, який в польських геральдичних джерелах називається «герб Курч» 10) і якого вживають до наших днів князі Коріятовичі-Курцевичі. Можемо, знаючи, що це гетьманові належалося, оточувати щит родовим знаком — пурпуровою, горностаєм підбитою, мантією, завершувати знамено князівською шапкою чи корною, але не допускати профанаційних фантазій на щиті.

У Зібмахера знаходиться наведений вище родовід гетьмана з чотирьох поколінь Звідки його дістала редакція німецького гербовника — невідомо, але джерело, мабуть, настільки непевне, як і те, з якого зачерпнуто було відомості про родові знамена. В родоводі цьому, дідом гетьмана названо Федора, учасника повстання Косинського і Наливайка, а прадідом невідомого по імені ленного, власника хутора Кам'яниці у білоцерківському старостві, наданого 1544 року королем Жигмонтом І. По ньому гетьман мав брата Адама, від якого походять якісь Іваненки, 11) про яких ми в Україні не чули. А найцікавіше те, що рід Мазеп-Колодинських вважається «польським шляхетським родом» тоді, коли в тому ж самому гербовникові рід князів Коріятовичів-Курцевичів, названий "Altltauischer Geschlecht" (том І, частина С., стор. 183, таблиця 200). Як бачимо родовід, хоч його безкритично за певний прийняв не тільки князь Дабіжа, але навіть В. Липинський («Україна на переломі»), де він згадує гетьманового «брата Адама» — є цілком нестислий, бо роздвоює деякі особи, пропускає інші та виводить їх не від дійсних батьків.

Тим часом кожного сумлінного знаменознавця не може не зацікавити стверджений факт, що як герб, так і прозвісьско «Курч», є зв'язані з князівськими литовсько-українськими традиціями і що на це звернули були увагу різні історики і геральдики значно раніше перед надрукуванням статті князя Дабіжи. Що Зібмахер покористувався непевними джерелами і подав відомості нестислі, це ще простимо; менше зрозумілим є, що це все безкритично повторив князь Дабіжа, але було б злочином, коли б ми далі приймали ці дивовижні малюнки і розповсюджували їх, як родові знамена славного гетьмана 12).

Детальне опрацювання родоводу всіх Коріятовичів сьогодні є неможливе, але йдучи по наставленню вже віхам, може вдасться колись це зробити та окреслити в ньому положення Мазеп-Колодинських.

ТАБЛИЦЯ ГЕРАЛЬДИЧНИХ ЗНАКІВ 16)

ПРИМІТКИ

1) Назву «Князь» приписує цьому знаменові клясичний польський гербовник Нессецького. (K. Nieszecki: "Herbarz", wyd. J. N. Bobrowicza, X, 221: "Kniaz herbu Kurcz, Kniaz herbu Kniaz t. i. Kurcz".)

2) Ці пояснення дозволяють гадати, що гетьман сам собі склав чи вибрав якісь гербові знаки!!!

3) Родовід гетьмана, поданий мною в моїй розвідці «Походження і герб гетьмана Мазепи» (Збірник «Мазепа», ст. 53-63 — Український Науковий Інститут, Варшава, 1938): Н. Мазепа, який жив у другій половині ХУ-го віку, значить, був сучасни-

ком Михайла Костантиновича Курцевича, старости Володимирського і короля та великого князя Казимира Ягайловича і, на нашу думку, дуже близьким родичем обидвох, був батьком Миколи Мазепи-Колодинського, шляхтича Володимирського, якому в 1544 р. король і великий князь Жигмонт I надав з Білоцерківського староства хутір Кам'яницю, над річкою Кам'янкою, який за сто років розрісся в шляхетську оселю, названу Мазепинцями, і в ній в кінці XVII віку мешкали його численні нащадки. Син Миколи, Михайло, жив у 1572-1574 рр. і мав двох синів — Миколу, якого згадується ще в 1616 р. і Хведора, учасника повстання Косинського та Наливайка, якого страчено з Наливайком в 1596 р. У Миколи був син Степан-Адам (а не Василь, як називає його І. Борщак) відомий діяч часів Хмельницького, отаман Білоцерківської шляхти, підчашник Чернігівський, який помер у 1665 р., залишивши зі свого подружжя з Мариною (Марією, Магдалиною) Мокієвською доньку Олександрю, (яка тричі поновлювала подружжя: перший раз з Обідовським, з яким мала сина Івана, що помер у 1701 р., другий раз з Вітославським, з яким мала доньку Мар'яну і третій раз з Войнаровським, від якого був у неї син Андрій-Станислав, згаданий вище, якого схоплено в Гамбургу, вивезено до Росії, катовано і заслано на Сибір, де він і помер) та сина Івана (1632-1709), майбутнього гетьмана. Гетьманові приписується теж друге ім'я Адам. Можливо, що він мав ще другу сестру Івану.

3) Переклад:

Мазепа Імперський князь. Родина Мазеп належить до старої польської шляхти. Вже в 1541 році одному з них король Жигмонт I надав хутір (малий маєток чи філіварок) кам'яницю в білоцерківському старостві. Цей маєток втратив його син Хведір внаслідок участі в козацьких повстаннях гетьманів Косинського і Наливайка. Хведір мав сина Степана. який жив у 1629 р. Був він чернігівським підчашником і оженився з Магдалиною Майковською. З цього подружжя народилося два сини: 1) Адам — козацький полковник у повстанні Хмельницького, якому на польським соймі 1659 р. було повернуто шляхетську гідність і якого нащадки існують до тепер під прізвищем Іваненків, бо цар Петро цілу родину засудив і піддав церковному прокляттю, яке ще й дотепер відновляється, 2) Іван ... народжений 1644 р. ... вибраний гетьманом 25. 7. 1687 р. ... Цар покликав Мазепу, надав йому 8. 2. 1700 р. Орден Св. Андрія і зробив його князем України. чому й римський цісар надав йому у Відні 1. 9. 1707 р., як царському російському Таємному Радникові. Генералові, Князеві і Вождєві Козацькому гідність Імперського князя. (Н. В. Цісарська резолюція збереглася, але з поміткою «ніякого виконання», правдоподібно тому, що грамота не була виготовлена бо Мазепа в міжчасі помер.)

В грамоті на князівську гідність не було надано герба, але з певного джерела приватно було нам подано: в червоному полі якась відміна герба «Курч» або Дедеркало. поміж двома срібними півмісяцями перевернута срібна літера Т, якої становить перехрещений, а вкінці розщеплений. На шоломі в короні три струсєві пера. Лябри червоні і срібні. Однак, в Геральдичному Словникові Крижанівського (1870) знаходимо: на обрізаній срібній поперечці стоїть також перехрещена літера У, над якою срібний панцер, зправа срібний півмісяць. зліва золота зірка. Цит. покритий шляхетською короною; отже приблизно те саме».

4) Це має бути фаворит Петра І-го Олександр Меншиков, російський князь Іжорський.

5) В німецькому словнику Зейдліца знаходимо: "Mazepa czarisch russ. Feldherr erhielt 1707 ein Fürstenn Diplom, welches zugleich auf seinen Schwester Sohn, den General Woinarowski ausgedehnt ist".

6) Під час своєї подорожі закордон у роках 1653-1658 Іван Мазепа був у Відні та Інсбруку, де той перебував цісар.

7) Prince Augustin Galitzine: "La Russie au XVIII siecle", 352.

Переклад:

»Карло XII обіцяв добитися від польського короля Станіслава проголошення його (Мазепи) суверенним князем України і сумежних країв, під умовою віддати Польщі Україну з Києвом і Смоленськом, а також, що він буде володіти князівствами Курляндським, Смігальським і Жмудським, як суверен під протекторатом Польщі».

8) Герб відомого хмельничанина полковника Дзеджалія (Dzedzela, Dziedziala) поданий на таблиці ч. 3.

9) Наприклад, на відомій гравюрі Д. Галяховського 1708 р., замість зірки, є другий півмісяць, на арабській Євангелії, дедикованій гетьманові, на його гербовий знак начецілено розп'ятого на хресті Св. Андрія Апостола і т. п.

10) J. Bleszynski: "Kurcz herb litewski tak nazwany od rodziny kniazziowskiej, która go uzywała. Przedstawia gloski "I" i "K" w monogramie biale, miedzy które wtrancono księzyc z lewej, gwiazde z prawej strony. Pole tarczy czerwone. W szczycie helmu, według Kojalowicza, trzy pióra strusie. Tenże Kojalowicz powiada, że to godło ma kształt Koscieszy tepej, przewróconej. Nowoczesny badacz herbów ruskich Darowski podciąga pod gloske "T" uzywana za godło. ... (Encyklopedia Orgelbranda, XVI., 473).

Околюський, Коялович, Крижанівський називають цей знак стрілою, а іноді грецькою літерою У. Характерною для польської геральдики є заввага А. Бонєцького (Herbarz XIII, 201) "*Najbardziej wyrobiona odmiana herbu Kurcz przedstawia strzale na dół, oparta na prostej zawiasie*" ...

... Відноситься це до фальшивої, поганої інтерпретації герба на печатці князя Івана Коріятовича Курцевича з 1755р. (таблиця ч. 9).

11) Відома на Лівобережжі родина Іваненків якби походила від брата гетьмана, про якого нині нічого не знаємо, то цього не можна було б так заховати, навіть зі страху перед російським переслідуванням, щоб це не стало відомим. Мимоволі згадується Петро Іваненко, який очолював на Січі Запорізький протимазепинський рух, як догадуються деякі дослідники, не без відома і волі гетьмана. Гербовник не подає джерела відомості про походження Іваненків.

12) Таблиця представляє:

1 — знак під назвою «Косцеша»;
2 — знамено родини Дедерків-Дедеркало;
3 — гербовий знак полковника Дзеджалія;
4 — клясичне знамено «Курч» — герб Мазеп, по-ле повинно бути червоне (один лише С. Околюський («Orbis Polonus») подає блакитне), цілий знак і півмісяць срібні, лише зірка золота. Гербовник Лєщица ставить на шоломі корону королівську, чи удільних князів;

5 — герб «Курч» в Олександра Вериги Даровського "Znaki pieczętnie Ruskie";

6 — «Курч» у гербовникові І. Б. Ріттаа, малюнки Ролянда і Петрика;

7,8,9 — знаки з печаток трьох князів Коріятовичів-Курцевичів: Дмитра (1581), підстарости Білоцерківського, Олександра (1584), підстарости Володимирського та Івана (1755) з книжки Віттига (Nieznana Szlachta, — Muzeum Narodowe w Krakowie, III, 398, 399, 401);

10,11 — «Курч» (Мазепа) із "Księga Herbowa" рафа Юлія Островського;

12 — знамено гетьмана Мазепи у князя Дабіжи в «Київській Старині»;

13 — знамено гетьмана Мазепи в Д. Бантиша-Каменського;

14 — знамено гетьмана Мазепи, князя Священної Імперії, в гербовнику Зібмахера.

15) Переклад латинських поміток на віденському документі: «Задовольнити на підставі спеціального наказу Пресв. Цісаря лише для особи прохаючого. 1. Вересня, 1707 Р. Г. фон Шенборн». Зверху: «(немає) жодної експедиції».

16) Таблицю малюнків виконала бл. п. Княгиня Оксана Токарявська Карашевич.

Інж. Я. Гаврилів

Мої міркування про поворотність людської культури на землі

Геологи, обраховуючи вік нашої землі, не знайшли досі однозначного ствердження: одні з них подають вік нашої землі на 250, а інші на 750 мільйонів років. Різниця, як бачимо, не мала — 500 мільйонів років — та мимо того маловажна у порівнянні з вічністю — з одного боку, з віком історії людства, що має біля 12 000 років — з другого боку, та з пересічним віком людини біля 70 років — з третього боку.

Ми не масмо жодних даних, щоб хоч приблизно ствердити, коли між звірятами на землі уродився і зачав боротьбу за своє існування перший чоловік, той легендарний Адам з Біблії, і гадаємо, що людина з'явилася на світі вже по всіх звірятах — та це не важке. Найважливіше є те, коли саме це сталося в тих безконечних мільйонах років нашої землі, але досі наука не в силі була нам цього сказати.

Історія людства на землі числить приблизно 12 000 років, як записано в китайських хроніках. Старшою від історії є мітологія єгипетська та поганська мітологія греків і римлян. Молодшою є мітологія жидівська, записана в святій писемі — Старому Завіті, при чому не знаємо, чому жидівський календар начислює нецілих 6 000 років, під час коли найстаріші китайські хроніки описують часи в Китаю приблизно перед 12 000 років. Асирія, Вавилон, Персія — своїм клиновим письмом, а Єгипет — гієрогліфами описують часи 5 000 років перед Христом. Та це лише фрагменти-уризки, що відносяться до історії тих країв, а не до світу-землі.

Куди краще знаємо вже історію греків та римлян. Не зовсім точно знаємо часи старовинні, що відносяться до сусідніх народів римської імперії, бо, прикладом, не знаємо причини того нещастя людства, яке спричинило мандрівку народів з Азії до Європи. Середні віки історії Європи є вже краще знані. а новітня історія — є знана всім майже народам на землі.

Загальною сучасна людина в останніх кількох тисячах років перейшла зі стану первісного до нинішньої культури. Здобутки техніки зовсім молоді, а саме парові машини, усякого роду мотори, електрика, телеграф, телефон, радіо, телевізія, радар, атомна бомба...

Та я не можу погодитися з тою думкою, що чоловік (людина) став мудрим і інтелігентним щойно в останніх кількох тисячах, чи сотнях, чи десятках років. Як приймаємо, а це, однак, не є певне, що нинішній чоловік потребував такого дуже короткого в порівнянні до віку людства, кажім, на п'ять чи десять тисяч років часу, щоб перейти всі ступені знання і культури, то на якій підставі маємо гадати, що той старий чоловік, що жив перед історією людства, мав би мати інші прикмети, питомі нинішній людині, і не потребував би того самого часу? Чоловік став паном на землі тому, що був людиною. Так, як ми потребували, кажім, 10 000 років для розвитку нашої культури, так і тодішні предки потребували приблизно того самого часу для розвитку своєї культури, отже, скільки разів може зміститися 10 000 в мільйоні? Думаю, що людська культура і наука розвивалися, чомусь гинули, пропадали, щоб розпочати розвиток знову від початку. Чому я так гадаю?

Здавалось би, що ми уміємо куди більше, чим наші предки від кількох тисяч років. Та масмо докази, що ми не вміємо того всього, що нашим предкам було знане. Не вміємо, наприклад, вилити нержавіючого заліза, що в Самарканді (у формі стовпа-філяра), як доказ знання колишнього чоловіка, збереглося. Сьогоднішні інженери чимало намучилися би, якщо б мали нині вибудувати щось у роді піраміди Хеопса, збудованої з гранітних блоків 2х2х2 мет. Подібних прикладів можна навести багато більше.

Коли приймаємо, що жидівська мітологія була оперта на фактах, а не на фантазії, то чому не можемо того самого, хоч частинно, приймати у відношенні до грецько-римської мітології? І там, десь, щось, оперте було на фактах, а не на чистій фантазії. На фактах, що з покоління в покоління передавалися усно, аж поки не стали записані.

З мітології, напр., звернув мою увагу той переказ про Дедала та Ікара, про їх аероплан та про те, що Ікар з аеропланом упав у море й потонув. На його честь і до нині називається це море — Ікарієським морем. Цей переказ оповідає, що Дедал, батько Ікара, збудував собі крила з пір'я, зліпленого воском. Дедал остерігав сина перед летом: «Ти, сину, не піднімайся зависоко понад землею, бо тепло сонця стопить віск на крилах, пір'я розлетиться, крила перестануть бути крилами, а ти безпомічний упадеш на землю і убієшся, або впадеш в море і втопишся!» Ікар не послунав батька, підлетів зависоко і сталося так, як Дедал передбачив, і Ікар за свою неслухняність був покараний. Як згадка його смерті осталося — Ікарієське море та його переказ. Отже, можна гадати, що й колись іздили «аеропланими», була техніка як і сьогодні, а може навіть і досконаліша.

Та переказ переказом, а наука наукою. Переказ нині науково не є оправданий, а навіть з погляду науки до деякої міри фальшивий. Нині знаємо, що чим вище від землі, то тим зимніше. Тому віск на пір'ях Ікарових крил не міг би стопитися. Отже, в переказі хтось, колись, свідомо чи несвідомо вчинив якесь баламутство.

Зупинімся, однак, над тою назвою в переказі, тобто над Ікарієським морем, при чому можливе є і те, що історія Ікара і Дедала зв'язали пізніші віки з довільним морем. Ось не так давно це було, як престолонаслідник англійської корони, князь Валійський був у світі званою, любленою, людиною і поважною особою. Був то скромний чоловік, усе модно одягнений, любивець жінок усіх країв, модерніст. Іздив автами, яхтами, моторовими човнами, кінями, аеропланами, грав у гольфа, теніса, бріджа і газети щодня щось нового про нього писали. Гадаю, що якби так припадково той престолонаслідник був упав у море з аеропланом і втопився, то на його честь може й це море було б перейменоване, як це могло бути і з Ікарієським морем. Але до цієї справи ми це повернемося.

З переказів Св. Письма, з переказів Єгипту, американських мав' китайських хронік, а в Європі із заг. Вазьонів в Англії (автохтони Європи), Басків у Еспанії, знаємо, що перед віками був потоп. Що потоп був — то факт незаперечний, бо ж він був в Європі, Азії, Америці і Африці. Всі перекази подають, що потоп мав страшні наслідки, що змінив лиця землі все життя.

«Старий Завіт» подає, що життя чоловіка і деяких звірів урятував пророк Ной, який, передбачуючи потоп, вибудував корабель чи судно і урятувався з родиною і звірятами, яких по парі примістив на тім судні.

Проаналізуємо цей переказ «Старого Завіту»:

Сорок днів падав дощ, води потоків, рік і морів підіймалися так високо, що залляли весь світ, не лише долини а й гори. — затопили все життя земної кулі. Що тут правдивого?

Гадаю, що в тім дощі і слова правди немає. Знаємо, що протягом 12 000 років, то значить у часі, про який уже пише історія, незраз протягом 40-ка діб, або й довше, падали дощі та спричинювали великі повені. Та були ці місцеві дощі, що спричинювали місцеві повені. Ріки Амазонка, Янг-Тсе-Кіанг, Міссісіпі і т. д. і т. д. не раз виступали з берегів, не раз затоплювали тисячі квадратних кілометрів суходо-

лу, витоплювали часом й мільйони людей, але це не був потоп світу чи землі. Причиною потопу не міг бути дощ. Потоп той, що про нього пишуть хроніки і оповідають перекази, мусів мати іншу причину.

Переказ подас, що Ной був пророком і що любив вино, значить може був з цього нахилим знайом. Ким, отже, був насправді той Ной? Гадаю, що Ной був дуже мудрим і великим ученим, дуже мудрим астрономом і «любителем» трунків, завдяки чому може не дуже був шанованим і авторитетним. І той Ной випрокував, згідно з переказом, що на нашу землю впаде якийсь космічне тіло. І тут ніякої ерсі немає, бо як Ной виражував, то його обрахунок був тим, чим є пророцтво, про яке Св. Письмо пише, а поняття пророцтва заподано прямо для легшого розуміння того факту грядучим поколінням.

Може була тоді мова про наш другий місяць, може ходило про якийсь іншу зірку-планету — цього не знаю. Але гадаю, однак, що Ной виражував точно, що ми невідкладно будемо мати на землі «гостя». Виразувавши собі дані тої катастрофи, подав це явно до відома людей. Як? — Може радієм, може газетами — не знаю. А люди, довідавшись про те — може сміялися, критикували Ноя, не довіряли йому, бо Ной був п'яницею, а може просто не брали собі цього так дуже до серця, знаючи, що долі і кінцями не об'їдеш, байдуже переходили над тим до порядку денного.

Недавно то було, як астроном Галлер виражував, що до нашої землі наближається комета, що наша земля перейде через хвіст тієї комети і з цього приводу може трапитися для неї якась катастрофа. А народи всіх континентів землі віднеслися до цієї вістки може і не байдуже (випадково Галлей не був п'яницею), але як не з недовір'ям, то з певною резигнацією. Пам'ятаю донині кабаретну піснюку того часу: «І не заграє нам більше Адвентович Гамлета, бо його пірве комета до Магомета». Може насміхалися так і з Ноем?

Ной виказавши, що удар землі з цим космічним тілом неминуха, передсказав, що станеться як воно впаде еwentуально в море і радив на цей випадок рятуватися з родиною і звірятами кораблем. Можливо, що Ной і сам побудував корабель, щоб разом з родиною і звірятами схоронитися. І так і Ной і корабель-арка, і всі міроприємства — перейшли у переказ та залишилися в пам'яті тих людей, що врятувалися, а в дальших переказах, аж по нинішній день. Але я гадаю, що ані Ной, ані його рідня, ані звірята, ні той корабель не врятувалися! Бо катастрофа, що згідно з Ноевим обчисленням постигла землю, мала куди більші чи тяжчі наслідки, як чоловік цього сподівався. Так де ж тоді ця зірка впаде? Вона впаде в море, випадково впаде в найглибше на нашій земній кулі море там, де тепер знаходиться Австралія. Та перш усього гадаю, що ця зірка-планета мала свою власну атмосферу і власне рослинне і звіринне життя.

Чому мала атмосферу?

Тому саме, що якби не була оточена власною атмосферою, то була б в атмосфері нашої землі загорілася, подібно як всі метеори, що на землю падають. А ця зірка, сама оточена атмосферою, немовби кожухом-ізоляцією, не лише не загорілася, а навпаки — завдяки тій власній ізоляції охоронила навіть дещо із власного органічного життя, що було перед падінням зірки на ній, а по ударі із землею якимсь «чудом» урятувавшись від загибелі потопу — змогло до нинішнього дня там жити.

Рослинне життя в Австралії є, чи радше до недавня було, виключно лише вітром запліднюване. Не було там донедавна жодних рослин, для запліднення яких є потрібна комаха, і не було там ніяких комах, напр., мух, бджіл, осів, джмелів, що запліднюють наші овочеві сади, білу конюшину, гречку і мільйони інших гатунків різних дерев, корчів, рослин.

Знаємо також, що звіриний світ Австралії — є зовсім окремих. Згадаю хоч би кенгурів, птицю ківі

та дзюбаків, що самі на видру подобають, а мають дзьоби мов качки. Тих створін на волі поза Австралією немає.

Між Австралією та Азією є безліч малих, більших а то і дуже великих островів. Ці острови то наче б натуральний поміст між тим континентом. Отже, постає питання, як це можливо, що з того помосту не скористала ні рослинність ні звіриний світ для власного переселення на сусідній континент в Азію, або з Азії в Австралію? Гадаю, що це сталося тому, що Австралія є молодим континентом, про якого природа землі взагалі і не знала.

Та застановімся тепер, що діялося на земному шарі, як на нього впала ця зірка-планета, та що з нею сталося?

На землю впаде з дуже великої висоти неозначене число мільйонів кубокілометрів чужого тіла, що мало свою масу, свій об'єм та живу силу. Ми не в силі уявити собі в наших скромних мірах цієї сили, з якою це чуже тіло злетіло на землю. А при цьому ударі земля мала щастя. Це тіло не впаде на неї прамовісно згори, а впаде по тангенті (стична лінія, що дотикає обвід кола в одній точці) з південно-східного напрямку і тому дуже багато «живої сили» було використаної землею інакше, а не на розбиття її прямо. Дальше, факт той, що зірка впаде не на сушу, а в глибоке море — спричинив те, що удар обох тіл не впаде вповні твердий, бо вода моря була тою, що ми назвали б пружиною (амортизатором), яка здержувала раптовий твердий удар.

Але і так ефект тої катастрофи був надсподівано страшний. Зірка впадши, зарилася досить глибоко в шкаралупу нашої землі. Ця частина зірки, що виставала понад воду океану, в якій вона впаде, відорвалася і розлетілася на тисячі кусків, що згодом і собі падали в море, ближче чи далі від місця, де впаде зірка і потворили на схід, північ і захід від Австралії тисячі більших і менших островів, що нині в сусідстві Австралії вкриті Тихий та Індійський океани.

В наслідок удару землі і зірки-планети шкаралупа нашої землі тріснула. І ясна річ, що сама Австралія не виказує на собі ні одного вулкану, як видимого сліду тріснення землі. Матеріал з упавшого заткав сам собою кожну щілину у нашій землі і не пустив лави догори. Лява випливалася, однак, з усіх щілин землі, тих щілин, які потворилися на поверхні землі наслідком її тріснення. Постали тоді вздовж цих щілин цілі ряди вулканів, яких довкруги Австралії можна начислити кілька тисяч. Бачимо і нині повздовжні щілини, довгі часом на тисячі кілометрів. Від Австралії радіально ведуть ті щілини в різних напрямках, напр., через Японію, курильські острови до Камчатки, або той ряд вулканів на Яві, Суматрі, що через Цейлон, Іран, Мезопотамію, Туреччину, Італію веде може до Канадійських островів чи Азорів. Є кілька рядів поперечних щілин, напр., Алсути, Нова Гвінея, Нова Зеландія, острови Соломона, Нові Гетриди.

Наша земля мусіла тоді тріснути також з протилежної сторони земної кулі, а щілину цю пізнати вловж західного побережжя північної і південної Америки, де тисячі вулканів, мов корали, нанизані на шнурочку, чергуються один за другим та свідчать, що ця катастрофа і там була дуже важко відчута у формі вибуху вулканів та напевно і страшних землетрусів, що попереджували появу вулканів.

Рівночасно з трісненням нашої землі, чого наслідком був вогонь вулканів — лява і страшний землетрус всіх континентів, що перевертав усе догори ногами — наступила, як один із додатків тих катаклізмів, нещастя, що постигли тодішнього чоловіка, куди гірша катастрофа води — потоп. Бо це космічне тіло впаде в найглибше море на землі, де глибини води нині доходять до 13 000 метрів. Що стає з у висліді цього?

Перед кількома десятками років експлодував недалеко Австралії вулкан, що був одночасно островом — Кракатао. У повітря піднялася маса, об'ємом

може кількох кубокілометрів, на висоту кількох соток метрів (катастрофу бачила випадково залоза якогось англійського корабля, що плів у віддалі кількох кілометрів від того острова) і з величезним гуком-шумом маса лави, скель тощо полетіла у воду та спричинила надзвичайно велику хвилю, що її зауважено в усіх портах на землі у формі хоч би непередбачених великих припливів. Хвиля ця затопила кількасот, навіть далеко лежачих, а невисоко понад воду положених, островів, змела з них кількадесять тисяч людей у морі і їх потопила. А катастрофу вулкану Кракатао не можна порівнювати з катастрофою, спричиненою падінням зірки-планети.

Там упало тоді, як я вже сказав, неопределене число мільйонів кубокілометрів з неозначеної ближче висоти. Хвиля, що тоді піднялася, побільшена масою випертої зіркою води, збільшена хвилями, що зродилися наслідком унаслідок таких відламків, що витворили може і дуже великі острови — зчинила на землі незабутню подію — потоп, про який пам'ять до наших днів заховалася. Страшно високі хвилі, попереджені напевно воздушними трубами, наступаючи з усіх можливих напрямків, перевалювалися довгий час через цілу земну кулю, змитаючи по дорозі все без виімку: все живе, все вибудоване, всю техніку чоловіка, всю його культуру, перевертаючи не лише ліси і гори, а й цілі гірські пасма, замулюючи все по дорозі грубою верствою намулу, каміння, румовища, глини тощо. Хвиля вертала з різних напрямків довгий час. може, власне, діяла протягом цих 40 днів, про які згадує переказ, як про сорокденний дощ та в остаточному висліді змінила зовсім вигляд земної кулі, країв, околиць. І знову наша людська уява не всілі описати того безмірного страхіття, яке тоді постигло землю. І я думаю, що так як діяння вулканів та землетрусів було тоді може місцеве, хоч тих місць на землі було дуже багато на просторах великих площ, так діяння вод потопа було, може за малими виімками, чи не загальне для цілої земної кулі. Виімок становив може нинішній Сибір, що був заслонений Гімалаями, Паміром і Тибетом.

Та на тому і не кінець нещастя тогочасного чоловіка, бо гадаю, що удар зірки-планети з землею спричинив пересунення тогочасних полюсів землі. (зірка впала по тангенті), може сам тягар зірки захитав рівновагу землі, іншими словами сказавши — удар той змінив підсоння на земній кулі. Тому околиці теплі, з гарячим підсонням, опинилися нагло високо на півночі чи полудні, коло наших нинішніх полюсів та почали раптово замерзати, вкриваючися льодом, а передпотопові зимні околиці — вкриті вічним льодом — попали під тропікальні проміння сонця. До цих обох змін ні люди, ні звірята не були приготівані.

Про це свідчать ці морени, якими Європа вкрита, а ще кращими доказами того є непроглядні поклади кам'яного вугілля над Горішнім Єнісеєм, про які згадує німецький комуніст Міллер у своїх спогадах з рейду на льодоломі з Ленінграду докруги Скандинавії, морем Верентеа та Карельським морем і Єнісеєм до Красноярська. Чудовий кам'яний чорний вугілля вкриває там площу величиною кількасот квадратних кілометрів, при чому ці поклади мають бути на кількадесять метрів грубі. Звідкіля це вугілля взялося? Чейже не тундра — бідна, скупа, пісна тундра мохів і карловатої берези була причиною накопичення там непроглядних мас кам'яного вугілля! В часі, як це вугілля там творилося, мусіла там рости інша тропікальна рослинність, схожа на ту, яка нині вкриває береги Амазонки. Про це свідчать також палеонтологічні знахідки. Знаємо, що альпанти експлуатували в часі війни вугілля на острові Шпіцберген, який куди далше на північ лежить, там де вже не то рослинності тундри, але й моху немає. І на Гренландії є копальні вугілля, яке в останніх роках почала експлуатувати Данія. Відкрито також вугілля на полудневому полюсі, на Антарктиді!

Отже, звідкіля взялися ці поклади вугілля? Вони є власне доказом того, що і там, далеко поза межами нинішнього життя — існувало колись буйне життя, що і там були ліси, звірі, комахи, а може і люди. Зовсім особливий доказ звіринного життя перед потопом масмо на далекій півночі на Сибірі — а саме мамутів. Мамут, покритий дуже грубим кожно шерстю, мав би власне можливість зносити зиму. Так, але чому ж тоді рід мамутів безслідно вигинув? Чому ж може і нині знаходять його трупи в снігах і льодах ліси, ведмеді, а може й ескімоси та з'їдають його м'ясо? Як це сталося, що природа наказала всім теплокровним звірятам на зиму переселюватися з найдалшої півночі туди, де тої страшно, зимної полярної ночі немає, а про мамута забула? Мандрують реніфери, соби і кити, полярні вовки і ліси, навіть білий ведмідь також перед зимою втікає на полудне, оставляючи там білу ведмедичку, що тоді власне родить та кормить дитину, заховуючи у тому часі строгий піст.

Я гадаю, що кожух мамута хоронив його не від зимна, а від гарячого підсоння. Знаємо, що звичайні індійський чи африканський слон з'їдає денно віз сіна чи трави. Щоб поживитися, мусить мати великі простори добірних пасовищ. Мамут, значно від слона більший, мав би задовільнятися мохом тундри чи листям карловатої берези? Як йому треба б було добувати цього моху чи зів'язого, а може й надгнилого листя з-під грубезної верстви снігу, а може і льоду?

Ні! Мамутів стрінуло нещастя потопа нарівні з чоловіком чи нарівні з іншими створіннями, що тоді вигинули — нагло, несподівано і невідклично! Може катастрофа повені до них і не дійшла, може їх і не витопила, може напір хвиль з полудня спинився на горах Гімалаях, Паміру чи Тибету, — та впали вони жертвою наглої зміни підсоння, спричиненої пересуненням полюсів. Мамут мав куди більший мозок, ніж слон. Мусів мати свою інтуїцію, свій розум і хто зна чи, якби природа лишила йому більше часу, він не врятував себе чи свій рід, утікаючи з невідрадної півночі, в якій нагло опинився, на південь, де міг би найти рослинність потрібну йому до життя. Та катастрофа прийшла нагло, так скоро, що заки мамут догадався, що треба втікати прийшов голод, мороз і мамути погнули всі. Думаю, що нинішня пустиня Сагари чи Арабія, були в часі потопа підбігнутими околицями. Те, що ми нині бачимо на Гренландії — можна тоді було бачити на Сагарі. Лід вкривав там величезні простори верствою, грубою на кілька тисяч метрів. Через цю зміну полюсів попала сучасна Африка чи радше Сагара несподівано у сферу гарячого підсоння. Лід під гострими проміннями сонця стопився і сплинув до моря, а осталися скелі, вигляджені льодами на скло без сліду родючої землі (румуси) та без рослин. Скелі вдень розпалювалися сонцем — тріскали, крушилися, розсіпалися, а вночі мороз їх стискав і вони розсіпалися далі. Цей процес, повторюваний день-за-днем, рік-за-роком, протягом довгих віків — перемінював скелі в пісок. Відсутність води не дозволяла постати жодній рослинності і так творилася пустиня.

Крім мамутів, вигинули тоді тисячі родів інших звірів і звірят — земних і водних, а навіть морських, коли їх хвиля потопа викинула кудись на далеку від моря сушу. З того часу остали нерпи — морські пси над Байкальським озером, вапняки над Дністром з величезних покладів морських іжаків, поклади кременю — з морських губок і т. д.

Мертва верства намулу, піску, каміння, румовища тощо вкриває це загальне страшне цвинтариче, прикриваючи дальшою верствою трупів цих звірят, що давніше через якісь інші причини загинули.

Через цей страшний потоп на землі загинуло все майже життя, вся культура, техніка і наука тогочасного людства. Та дещо врятувалося і по потопі прийшли нові умовини існування, почався новий період боротьби з природою за життя.

Урятувалася передусім рослинність, якої життя затане в зерні, фрагменті коріння чи стебла, яке

могло на новому місці десь запустити коріння. Урятувалися декотрі роди звірів, може на високих горах, де така хвиля потоку не дійшла, може на пнях дерев, яких безліч плавало у воді. Ці звірі знайшли на водах їжу, тобто листя чи траву, або м'ясо інших звірів, що в їх сусідство заховалися, чи як трупії плавали. Заховали свій рід птиці — їм рятуватися було може найлегше.

Так хто ж з людей і де врятувався? Гадаю, що Ной власне не урятував себе, він згинув разом з своїм кораблем чи проскотом урятуватися на кораблі. Знаємо дуже добре, що велика морська буря часто стає причиною загибелі великих кораблів, яких ломить, нищать, нівечить, а навіть великих сталевих велетнів, які пропадають безслідно і без

свідка катастрофи. А з потоком не можна нічого порівняти. Морські хвилі в нашому розумінні бувають до 20 метрів високі, про вищі я ніколи не чув і не читав. (20 мет. рівняється, приблизно, висоті п'ятиповерхової камениці). В часі потоку переливалися через землю хвилі висотою не соток, а кілька або кількадесят тисяч метрів. Як я вже сказав, хвилі валили навіть гірські пасма, здержуючись, може, на найсильніших горах чи пасмах, затопили плоскі суходоли і потворили нові моря, якщо заткали собі відплив і тривали так довго, поки води не витворили собі нового спливу до моря, а дна морські стали знову сушею. Стверджують це також геологічні нахідки.

(Закінчення буде)

Петро Марунчак

У московсько—комуністичному „раю“

(Продовження)

Надходило літо, зближалися жнива, а кінця збирання хліба «на насіння» не видно було. Комсомольці жваво справлялися з їхнім завданням, яке на них поклала Москва. Вони нікого не шкодували — навіть своїх родичів чи сусідів. Під гаслом: «Вони мають — візьміть і у вас буде!» — забирали все до нитки. Селян, які колись розписувалися на папері, що бажають мати церкву а не «сельбуд», тепер обкладали великими податками, яких вони не в силі були сплачувати. За це їх називали «шкідниками», «ворогами народу», забирали в них спершу запаси продуктів, а далі — корову, кури і взагалі все те, що це було залишилось.

Так пройшло літо і надходила осінь. Люди ходили навіть голі, напівголі. Я нічого не чув ні про своїх братів, ні про батька. Жив майже тваринним життям. Їв із свиньми, а спав під жолобом колгоспної конюшні. Весною 1932 р. пас я пару тижнів колгоспні свині. За це їх називали «шкідниками» з пасовиська, завідувачий свинячою фермою Щербатюк заявив мені, що голова колгоспу Недопитанський заборонив пускати мене на колгоспне господарство, щоб я, «куркульський недобиток», не отруїв свиней.

Так знову пішов я під жолоб в конюшню. Мої мрії заспокоїти свій голод і наїстися до сходу ніяк не здійснювалися. Та одного разу випадково зустрів я в селі мою сестру Ольгу і від неї довідався, що батько живий і знаходиться в Одесі. У своєму листі до сестри батько писав, що якщо я не маю де діватися, то щоб я приїжджав до нього в Одесу. Я з великою радістю прийняв таку пропозицію і вже другого дня «зайцем» вибрався до батька. З ізолюю пощастило мені. До Жмеринки їхав я ніким непомічений у кочегарці вагону. У Жмеринці я пересів на потяг Київ — Одеса і другого дня в обід уже був у великому й шумному портовому українському місті — Одесі. Тут дібрався до гуртожитка на вулиці Комсомольській, що звався «Клб-Хіміков», де жив тоді мій батько.

В той час Одеса була переповнена до берегів. З цілої України приїжджали до Одеси бездомні, злидніми гнані люди, які шукали тут заробітку або рятували від московського переслідування своє життя. Вулиці міста були переповнені бездомними сиротами, що шукали притулку і харчів. На них ніхто не звертав уваги. Притулком для цих бездомних людей та дітей, переслідуваних московськими зайдами батьків, були пусті підвали, водопроводи та каналізація, напівзруйновані церкви або заїзничний двірці. Харч — це була відвага, рішучість і здібність їхніх рук. На це мусів рішитися кожний, хто хотів жити і рятувати своє життя. Ці люди, шукаючи захисту й притулку від переслідування ставали напівживими істотами, що зі звірачою ярістю шукали порятунку і поживи.

Таке нещастя постигло тисячі-тисячі українських людей, національно-свідомих, колись статочних господарів, а тепер прогнаних московськими зай-

дами з їх прадідівської землі. Тепер вони вмирали з голоду й холоду на вулицях міста.

Відшукавши гуртожиток, ссорож показав мені ліжко мого «вуйка». Мій батько, що в документах звався тепер Прокіп Холодюк, для інших був лише моїм «вуйком». Разом з ним, як я довідався від ссорожа, жив і мій брат Іван. Про те, що він залишив рідне село я раніше не знав, бо я, крім свого голодного шлунка, більш нічим не цікавився.

Батька не було ще з праці і я виїшов на вулицю, щоб оглянути трохи місто. А було на що дивитись, тільки це все проходило без жодних здивувань. На вулицях і тротуарах лазили брудні напівголі діти, без батьків і матерів, шукаючи в смітті якоїсь поживи. Чоловіки з брудними обличчями кудись поспішали майже бігцем. Усі десь спішили, одні йшли вперед, а інші — їм назустріч. Жінки, прикривши тіло рваними ганчірками, а то й одежою з кропив'яних мішків, з немовлентами на руках шукали чогось під вікнами бакалійних та гастрономічних магазинів, що були зовсім порожні. Підручні бігали по тротуарах, вигукуючи «сухумськія самоделкі», а інші слідували за кишнями прохожих. Деякі стрімголов летіли з проїжджаючого трамваю ч. 10 на твердий брук вулиці і не мали вже сили підвестися. Прохожі дивились на це все байдуже, лише дехто стиха промовив: «От відважний який, це не місцевий, коли на ходу так скакає». Трамваї були перевантажені, люди як комахи висіли навколо них. Часто від перевтоми мліли їм руки і вони, не доїхавши до зупинки, обривалися, падали на брук, де знаходили свій вічний спочинок.

Увечері батько і Іван прийшли з праці. Про мій приїзд вони нічого не знали і були дуже здивовані, побачивши мене. І так я примістився біля батька і почував себе «щасливим». Спав з батьком на вузькому залізному ліжку, а вкривався батьковим піджаком.

Батько, щоб захистити нас від злиднів, працював по 16 годин денно на заводі, але це нічого не помагало. На обід я їздив на завод та просиджував під столовою годинами, чекаючи на пролетарський обід. А мрії про хліб вертіли свердлом у моїй голові, аж до мізку, не даючи мені спокою ні вдень, ні вночі. Наїстися, коли ж приїде такий день, щоб я міг заспокоїти свій голод? ... Але такий день не приходив, навпаки — з дня-на-день місто ставало щораз більше похмурі і сердите, люди снували мов тіні мовчазні. Лиш час-від-часу в цьому славному українському порті грубий гудок пароплава порушував гнітучу атмосферу і прохожі ніяково озирались. Дехто стиха промовляв: «Щасливі ті, що працюють у порту, вони не є голодні, нагужуючи українське збіжжя на експорт, вони їдять чисте золоте зерно української пшениці, а деколи в кишнях і додому приносять».

В той час на ярмарку гранатова шклянка кукурдзної муки коштувала 10 карб. А населення вже починало пухнути від голоду. На вулицях міста

щораз частіше траплялися випадки, коли опухла від голоду людина кінчає своє мучениче існування, па що ніхто не звертав найменшої уваги.

В таких обставинах я не міг даліше лишитися при батькові. І ми порадилися, щоб я знову вертався до села. Виправляючи мене «додому» батько говорив мені: «Ідь до свого села і просись, щоб тебе прийняли до колгоспу пасти та доглядати свиней. Ти є сирота і за своїх батьків не можеш відповідати. Кажі, що народився ти в ті часи, коли радянська влада вже існувала. Якщо твої батьки були ворогами радянської влади, то вони є знищені, а з тебе ще може бути добрий пролетар».

Пізною осінню повернувся я на Поділля в рідне село. Поїхав, залишивши батька і брата в холодних мурах голодного міста. Ідучи, я пагадував собі ці страхіття, які я бачив — страхіття уральських тайг, смерть матері і сусідів, хижакські відносини команданта Шадрінова і його підвладних до «спецпереселенців». Пригадував концтабори, порозкидані по річці Кавкі — Тотва Верхня, Тотва Нижня, Тотва, Ісаківський і т. д. Там лежить тіло моєї матері. . . Переживаючи і оглядаючи власними очима всі ті страхіття, я не міг знайти на них відповіді: за що везли нас на Урал, щоб ми там погинули, чому люди самі їдуть до Одеси і вмирають на вулицях голодною смертю? Цей страшний злочин Москви супроти українського народу для мене, бездомного сироти, видавався кошмарним сном. Та була це жорстока дійсність.

Повернувши до рідного села, я знову не знайшов ніде притулку. І сестри і ближча родина радо хотіли мені допомогти, але не могли, бо самі були голі й голодні. Не дали мені також жодної допомоги в колгоспі, а до свинарника навіть близько не пускали. Зі школи не виганяли та голод не дозволяв мені там перебувати. Прийшлося узяти торбинку на плечі і ходити від хати до хати за милостинею. І так, хтось дасть картоплю, хтось буряк, а дехто і до хати впустить. Коли в мене в торбині була картопля, а вечором старий Гончаренко впустить до конюшні спати — я чувся «щасливий». Зима була гостра-люта. Але mimo холоду і голоду я старався ходити в школу, бо хотів учитися (мені було тоді 12 років).

Врешті, зима кінчилася, надходила весна 1933 р. В кінці лютого і на початку березня прийшла остаточна видача папшортів. Люди, які не мали права на отримання папшортів, були примушені самі зголюватися до НКВД і ждали кари за їх «антидержавні дії». Так зголосилися мої три брати і батько. Брати Юстина вислали на Урал у місто Кушва, де добували залізну руду. Брати Якова засудили на п'ять років примусової праці і вислали в карельську республіку, де він працював на лісорубці. Брати Івана, який був ще малолітній (мав 17 років), після піврічного ув'язнення випустили на волю. Батька, після одnorічного ув'язнення звільнили з тюрми по причині старости (батько мав 66 років).

Весною, як тільки почав танути сніг і вода струмками потекла з горбів і стріх, люди снували мов тіні, шукаючи поживи. Але харчів піде не було, комсомольські бригади, що пройшли «ударними темпами» забрали в населення України всі харчові запаси: збіжжя, картоплю, буряки і все інше. Чим можна було житивитися. Не залишили також тварин та птиці. Тепер, коли надходила весна, люди голодні й напівголі масово вступали до колгоспів з надією, що отримають працю і харч. Працю знайшли, але харчів не отримали. Зерно, яке приготувляли на посів, затрували. Хто відважився трохи сховати цього зерна в кишені, а відтак спожив — той вмирив від отрути. Так помер у нашому селі Яків Стадник. Коли з-під снігу показались перші цвіті і трава — люди викопували їх з корінням і їли. Поїли псів, котів, сільцями ловили горобців, ловили навіть щурів, мишей і хом'яків, словом — їли все, чим можна лише було наповнити шлунок.

Коли показали перші цукрові буряки на колгоспних полях, люди масово кинулись їх шарувати, надіючись знайти поживу. Але дарма. Ті, хто ще мав силу виконати «норму» — діставали обід, хто

«норми» не виконав — той не діставав жодного обіду. Він мусів чекати до останку, коли всі, що виконали «норми», пообідають і щонебудь залишиться. Та таких остатків їжі майже ніколи не залишалось і нещасна жертва, тремтячи, чекала біля кітла і так вмирала. Так померли у колгоспних кітлах, який хотіли вилізати, Онуфрій Костецький, Бабій, Ревучок і інші. Деякі з мешканців села бродили по лісі, шукаючи слимаків, яких брали до уст та старалися проковтнути. Нераз, не маючи вже сили їх розжувати, падали мертвими із застряглим у горлі слимаком. Такою смертю загинув мешканець нашого села Хованчук, так знайдено не живих кілька осіб із слимаками в роті, які йшли на Поділля з Уманя, Катеринославщини, Херсонщини, а навіть далекої Кубані та Дону. Були також випадки людодівства.

Надходили жнива. Живі душі, яких ще носили ноги, молилися Богу, щоб Всевишній послав сил і терпіння. Інші відважилися брати ножиці і йти вночі на колгоспне поле стригти колосся. Але московські зайди були і до цього приготували. По селах і містах розвішено плякати, що «стригун є лютий ворог соціалістического земледеля». На шляхах були побудовані вартівничі башти, одна від другої на віддалі чверть кілометра, на яких стояли «бдітельні» вартові з крісами в руках і пильно стежили за «стригунами». Якщо якийсь сміличак, змушений голодом, повз по шляху до колгоспної ниви, «часовий» пильно стежив за ним. Ледви така жертва дотикалась колосся, кидаючи зерно в рот, як глухий постріл «часового» відбирав йому останки його сил і життя. Такі «бдітельні часові» за кожен таку жертву отримували нагороду: хустинку до носа, а за кілька жертв деколи і відріз на костюм.

Врешті, прийшов довгожданий день: жнива! Люди кинулись на ниви — лізли рачки з серпами, щоб лиш тільки дібратися до золотого колосся пшениці. Та колгоспні бригадири отримали наказ зберегти кожний колосок збіжжя, не дати його нікому забрати зі собою додому. Кожного селянина за один колосок карали одним трудовим. Бригадири контролювалися членами партії та головою колгоспу і сільради. Кожне невиконання доручень каралося дуже гостро.

На третьому дні усім, хто приймав участь у жнивях, дали аванс по 3 кілограми меленого борошна. В такий гододний рік борошно цінилося на вагу золота. Діставши такий аванс, люди раділи, як уставши з гробу. Деякі їли сухе борошно, інші розводили його водою і їли сире тісто. Ще інші сипали трохи борошна, кришили кропиву або іншої трави та варили з нього «затирку». Найвищою такої «смачної» страви, пісний шлунок не витримував, рвався від переповнення, і люди у важких болях умирали. Так помер у нашому селі Танас Мостовий, Хованчук, Рощський та багато інших.

Після жнив, коли ще копні були на полі, почали тракторами приорювати нагромащене зерно і колосся, щоб не дати людям змоги їх збирати. Люди кидались на лани за колоссям, але «доблесний караул» пильно стежив за ними «шкідниками». Зерно та колосся відбирали, штрафуючи «шкідників» трудовими. Якщо хто трудових не мав, його давали під суд за «крадіж державного майна». Відбиралося колосся висипати назад на поле і трактор його приорював. Часто траплялося так, що лановий чи хтонебудь з членів колгоспної управи, проловивши такого «шкідника» на «гарячому вчнику», побивали його до нестями. Так, напр., у нашому селі побив лановий 17-літнього хлопця Михайла Роїка, який від цих побив на ціле життя залишився калікою — стратив розум. А ланового в нагороду перевели на кращу працю, підвищили платню та ще й дали премію (зробили з нього завідувачого «колбудом», приміщеного в церкві).

Зараз після жнив почалась молотьба. На колгоспнім току звивалися різні довірені партійці та службовці. Молочений хліб зразу від машини везли до Кам'янка на станцію і здавали державі контингенти. Крутом висіли лозунги: «Дострочно здамо

державі хліб!», «Виконаєм і перевиконаєм наші норми по здачі державі хліба!» та безліч подібних. Іздові возили колгоспними перетомленими кіньми майже цілу добу без перерви хліб «для держави». Самі іздові були не тільки перетомлені, але й голодні. Деякі з них відважувались вибирати з конячого корму зерно, яке сирим їли. За цим також пильно стежили бригадири, комсомольці та інші комуністичні активісти. Вони в іздових перевіряли призначений для коней корм і всіх підозрілих негайно віддавали під суд. Було і так, що корм був лише погано вимішаний, але вистачило і цього підозріння, щоб засудити невинну людину. Засуджено тоді багато іздових, як напр., Сов'яка, Кучера, Расцького, Завальського, Кругляка і інших. Засуджували щопайменше на 3 роки висилки на далеку північ, були присуді і на 10 років, але після цього терміну ніхто з засуджених додому більше не вертався. Поверот на Україну їм був заборонений і далека північ, аж до кінця їх життя, була для них притулком, а їхні сім'ї були переслідувані в Україні, позбавлені навіть «колгоспних прав» на існування людини. Бувало і так, що колгосп виселяв сім'ї таких репресованих з їхніх хат, що лишалися пусткою, а діти з матір'ю тинялись під тини, шукаючи шматка хліба на прожиття та притулку на ніч. Такі хати були нікому непотрібні, ані колгоспові, ані селу, але влада не хотіла, щоб у них жили сім'ї репресованих. У них водилися сови та горобці.

Після молотби і орання почали сіяти, знову ж під гаслом: «Достроково виконаєм сівбу любом! батькові Сталіну!» Проте, заробленого колгоспниками зерна ще не видавали. Коли почалося копання цукрових буряків, тоді дали авансом зерна в залежності від кількості вироблених трудоднів. Щоб змолоти це зерно, треба було взяти в сільраді дозвіл і віддати в млині «мірку» 8 фунтів з пуда. Щоб зберегти цю «мірку» для прохарчування себе й родини, селяни товкли зерно камінням, у ступі та іншими способами. Однак, комуністи почали негайно переслідувати цих селян. Сільрада вислала своїх активістів, щоб перевіряли по хатах, хто замість везти до млина, товче зерно вдома. Активісти виконували це доручення дуже точно, боячись за власну шкуру та викривали всіх «підбивників» і «шкідників» колгоспного господарства. Обвинувачених сільрада карала грошовими налогами, а хто не міг їх сплатити — у того забирали все зерно і «продавали» по 16 коп. за 1 кілограм. Якщо не було в хаті і зерна (дехто вже вівсі поїсти і це зерно, що було видане авансом), тоді переносили цей «налог» на список до колгоспу і при найближчій видачі зернової пайки було багато таких, які розписавшись, збіжжя не отримати ні зернини.

При копанні буряків, так само як і під час жнив, бригадири та колгоспники дістали строгий наказ від голови колгоспу, парторгів і комсоргів про збереження цукрового буряка. Люди напівголодні (бо живились сирим цукровим буряком, а на обід мали пів літри зупи з сочевиці) працювали на колгоспних буряках. Бурячиння, що оставалось від буряків, солосували в ями на корм для колгоспних худоби. Суворо заборонялось брати з собою бурячиння додому, а хто пробував брати і ховати для себе, того карали трудоднями так само, як за колоски.

По цілому селі і на господарстві колгоспу висіли плякети, які закликали колгоспників до виконання норм. Вони голосили, що «по-ударному» треба добути 500 центнерів буряків з гектара та що тільки в «країні соціалізму, під керівництвом любимого батька Сталіна, учителя всього прогресивного людства, доженем та переженем капіталістичні держави».

Нарід навчився мовчати і застрашений московськими комуністичними посіпаками мовчки тяг своє колосне ярмо. Ніхто ні з ким не говорив. Гасло, яке москалі провели в дію, що немов би то краще мовчати, як говорити бо стіни мають вуха, набрало такої сили, що дійсно ніхто нічого не говорив і не протестував проти цього нелюдського визискування і гноблення народу. Кожен боявся, щоб не

стати жертвою «чорного ворона», а це означало не побачити більше своєї родини, рідного села та йти на поневірення і неминучу смерть.

Хоч цього року люди дочекалися доброго врожаю, але з нього вони користі не мали, все забрала держава. Тому зиму прийшлося людям зустрічати в холоді й голоді.

Так прийшов день «Жовтневої революції». На це «свято» дали колгоспникам авансом по 30 гр. зерна за один трудодень та дещо грошей за буряки. На площі біля колгоспної канцелярії комуністи зробили трибуну, прибравши її червоною матерією, а кругом понавішували повно плякатів з різними комуністичними гаслами. Усіх колгоспників поставили в шерги і наказали маршувати по селу. Десь в обід пригнали колгоспників у шергах перед трибуну. На трибуні було представників з району та сільських активістів на чолі з головою колгоспу Недопитанським. Перед трибуною грала оркестра. На чолі колони несли великий червоний прапор з гербом СРСР, за ним значно скромніший — прапор і герб УРСР. Далі йшли шкільні діти з прапорами і плякатами. Зближаючись до трибуни всі мусіли кричати «Хай живе 16-тиріччя жовтневої революції!» та складати «подяку» за «щасливе життя» «наймудрішому і людяному батькові Сталіну». Колона колгоспників, що мала вигляд колони напівживих трупів, раз-у-раз мусіла вигукувати: Ура! Ура! Ура! Врешті, колона стала чотирьохтисником, а оркестра заграла марш. Один із присутніх на трибуні почав говорити довгу промову, вихваляючи вождів «мудрого і древнього Кремля». Згадував про «досягнення» колгоспу ім. Котовського, про жертвенну відданість колгоспників, які в боротьбі з буржуазними недобитками перемогли. Колона колгоспників ледви трималась на ногах, втопивши очі в землю, мовчки слухали промовця і лиш час від часу, коли згадувалось ім'я «мудрого батька Сталіна», хтось перший починав, а колона підтримувала вигук: Ура! Ура!

При кінці промови промовець вручив колгоспові «переходовий прапор» у нагороду за виконання плану по здачі зернових культур і вирощування першокласного цукрового буряка в районі. Недопитанський, узнявши прапор, подякував «дорогому батькові Сталіну» і «рідній Москві» за їх «материнську опіку над безталанним українським народом, який люті вороги тому шіснадцять років хотіли відірвати від братнього російського народу». Товпа колгоспників кричала монотонно «Ура! Ура!», а оркестра грала туш.

Далі почали роздавати нагороди «трудовам борцям» — бригадирам і ланковим за «трудова відвагу», за перевиконання норм їхніми бригадами і ланками. Отримували нагороди також і окремі «ударники». Нагороди були різні, дехто отримував штани або черевики, а дехто удостоївся навіть на кусень матеріалу на костюм. Менше заслужені отримували дещо з домашньої птиці, як курку чи качку. А звичайні колгоспники обдаровувались пропагандивними брошурами та портретами «вождів».

Після роздачі нагород на честь «переходового прапору» влаштовано спільний обід. На такий «спільний обід» для цілого села, що нараховувало 600 дворів, зарізано одного кабана і теля та змелено 2 цет. пшениці. На першому місці засіли районні та сільські начальники зі своїми родинami. На другому місці засіли бригадири та ланкові, а на третьому — ударники і ударниці та інші сільські активісти. Шойно далі сідали іздові, а за ними колгоспники жінки та чоловіки. Окремий стіл займала «трудова радянська інтелігенція». Обід для колгоспників скінчився дуже скоро і вони, щоб не сидіти на порожнім столі, швидко спорозуміли місця. Але «трудова інтелігенція», районне та сільське «начальство» гуляло до пізньої ночі. Їм постійно доносили їжу, вино та пригравала оркестра. На місці столів, де недавно сиділи колгоспники, витанцювали ситі і підхмелені районні та сільські комуністичні достойники.

госпі ім. Котовського, який дістав у відзначенні

Після «свята» «жовтневої революції» життя в селі пішло старим шляхом. Роздавали ще людям за трудодні солому, буряки і картоплю та цього не вистачало, щоб забезпечити людей необхіднішими харчами на зиму. І коли почалась зима, холод і голод гонив людей з хат шукати заробітків. Інші йшли до колгоспної канцелярії за допомогою, простоювали цілими днями та прохали дати їм авансом пару кілограмів зерна. Крім того, кожний колгоспник повище 18 років обов'язково мусів відробити два тижні «гужтруду», а працювати на колгоспних два тижні — це значить працювати цілий місяць. Виходило навіть так, що жінки свої «гужтуди» відробляли цілу зиму, а весною ще мусили доплачувати по пару карбованців за невиконання належної норми.

Десь біля Нового Року дали колгоспникам зароблений ними хліб. За кожний трудовдень у кол-

«переходовий прапор»: платили так: 70 гр. пшениці, 20 гр. жита, 5 гр. гречки, 10 гр. проса, 50 гр. ячменю, 20 гр. вівса, 500 гр. картоплі і 500 гр. буряків. З цього «заробітку» треба було «продати» державі «на посів» та придбати дещо з одержі і взуття, бо грошей дали лише по 25 коп. за трудовдень. Цей «заробіток» мав покрити також і найконечніші речі хатньої потреби, як сіль, мило, нафта і т. п. Крім цього, кожний батько хотів, щоб його дитина ходила до школи і треба було купити шкільних підручників і зшитків, які можна було набути лише на чорному ринку за високу ціну. Шкільні підручники дуже часто змінювалися, бо кожного року появлялися нові «вороги народу», яких знімки, як «героїв» і визначних людей Радянського Союзу були в підручниках і їх треба було з підручниками нищити та купувати другі.

(Закіпчення буде)

Меланія Кравців

Прокурор Найда

Яремі, аж мороз по спині пройшов, коли довідався, що його ведуть до прокурора Найди. Цілих два тижні, днем і ніччю, був на допитах у слідчих, і хоч як вони його катували, хоч як страшили ще більшими муками, він мовчав і не піддався. Але дістатися в руки прокурора Найди, — о! Це вже справді грізна небезпека. Ярема не знав у чому ця небезпека, бо прокурор Найда був для всіх в'язнів нерозв'язаною тайною.

Правду кажучи, ніхто не знав, яких метод уживав прокурор, переслухуючи в'язнів, та одне було певне, що кожний, хто попав йому в руки, — пропадав. Його вже більш не бачили співтовариші камери.

Коли Ярема блідий подався іти до дверей, всі співчутливо дивилися на нього, немов прощаючись з ним. Знали, що від прокурора Найди жоден в'язень не вертався до спільної камери. Його відводили на «одинокку», до якої не було жодного зв'язку і ніяким стукуванням не можна було порозумітися із мешканцем «одинокки». Ярема йшов перед конвоєм поволи, спокійний на виду, але серце, зрадливим стукуванням, розпихало у венах кров, що шумом гуділа в ушах.

— Ну, тепер на мене прийшла черга, — думав. Чи видержу? Хіба не буде зі мною цього, що зі Славком?! Ні, ніколи! Славко, здавалось, такий твердий, завзятий хлопець, а однак заломився. Що зробив з ним прокурор, що Славко згодився піти на службу ворога?

Ярема пам'ятає цей мент, коли Славко, вийшовши на волю, опинився знову між друзями, і як вони його сердечно вітали. Тоді, мабуть, він зрозумів вагу своєї провини і признався в усьому. Хоч ніхто з товаришів не зробив йому докору, він бачив, що йому нема вже місця між ними. Ще того дня, у вечорі, Славко покінчив самогубством.

Або Ігор, цей прекрасний хлопчина! Скільки у нього було життєрадості! А який він був збиточник!... Ходили разом до одної кляси... Ігор придумав помсту за лиху ноту з латини. До шукання професора... як він називався?... От забув!... До шукання заховав щура. Було тоді сміху!... Ігор вже не живе. Підрізав собі жили на «одинокці»... Чому він рішився вмерти? Мабуть боявся, що прокурор переможе його... А я? Ні! Мене він не переможе! — думав уперто Ярема.

— Заганувати! Мушу заганувати над нервами! — думав, коли вартовий впровадив його до кімнати прокурора.

Ярема затримався біля дверей, які зачинилися за ним. Повів очима по просторій кімнаті, немов до останку відкладав момент зустрічі своїх очей з очима прокурора. Відчував, що прокурор дивився на нього. Йому ставало якось млісно, кров втікала десь в кінці пальців, щоб за хвилину, гарячою луною забарвити щокни,

— Ви схвилювані, товаришу Зоренко, — почув Ярема м'який тембр голосу прокурора, — сідайте і відпочиньте!

Яремі соромно стало за очей рум'янець, що зрадив неспокій його душі. Він сердився на себе, лаяв себе в думках за неопанування. Та це все тривало мабуть секунду, бо вже нове враження зосередило всю його увагу. Він перовів свій зір на прокурора, що, легко посміхаючись, дивився на Ярему... і оторопів! На нього дивилися лагідні пивні очі, великі, глибокі, немов відбитка його власних, Яремових очей. Дві пари очей потонули зором у себе, дві пари пивних, під довгими чорними війми, очей.

Ярема втомлено повів рукою по очах, ніби хотів прогнати сонну мару, а з нею образ, що вперто затримався в зітціях. Не бачив, як радісним блиском загоріли очі прокурора Найди, а губи в усміху засвітили рядом білих зубів.

Коли Ярема вдруге почув, що прокурор просить його сісти, не відпекався вже того, протягнув крісло і важко сів на ньому.

Прокурор почав писати щось на папері, даючи тим Яремі час опанувати себе та увійти в нову роль.

Ярема вже дещо відважніше почав придивлятися прокуророві.

— Не такий чорт страшний, як його малюють, — подумав.

Перед ним сидів молодий ще мужчина, з гарним обличчям. Високе чоло широкою лінією відмежовувалося від темного волосся, що м'якими хвилями укладався на зад голови. Чорні густі брови низько рисували раму очей, збігаючись майже над осадом рівного носа. Вузькі, затиснені губи, вказували на рішучість. Шире обличчя робило враження мішанини жорстокості й енергії, жорстокості й жорстокості.

Ярема щораз більш зацікавлений, дивився на кресмезного мужчину, і очима ловив швидкий рух його руки, яка енергійним почерком пера, писала на білому папері.

— Ну так! Ви вже відпочили, — заговорив байдуже прокурор.

— Я не був втомлений, — відповів коротко Ярема. — Значить я помилився... ну так.

Прокурор відложив перо, оперся ліктями об бюрок, сплів твердо пальці і хвилину мовчки дивився на Ярему. У його очах було стільки ніжності й любови, що Яремі аж моторошно стало.

— Тим хоче мене брати, — думав, — це певно його випробувані способи. — затиснув зуби, аж щелепи затріщали.

— Ну так!... Ваше ім'я Ярема Зоренко? — спитав прокурор.

— Так.

— Ім'я вашого батька?

— Сергій.

— А матері Олена?

— Так.

— Ну так, точно. А ваш батько де роджений?
— В Києві.
— Отці! — здивувався прокурор, — ваш батько певно емігрант з царської Росії?
— Так.
— Цікаво! От звідки у вас, товаришу, це негалицьке прізвище. Розумію, батько київлянин, а мати певно галичанка?!

— Так, — відповів Ярема.
— Ваші батьки вже не живуть, правда?
— Пощо вам мої батьки? — спитав Ярема. — До них нема вже у вас ніякого права, мусите вдоволитись мною, — засміявся іронічно.

Прокурор зблід. Довгі вії закрили на мить очі, немов хотіли заховати те небезпечне «щось», що в цей мент закралось туди. Коли ж по хвилині прокурор знов заговорив, Ярема здивувався зміною, яка зайшла у прокурора. З його обличчя пропав лагідний, наче батьківський вираз, а на його місце з'явилась дивна повага. Обличчя здавалось пригасле, на десять років старше. Він опанованим голосом спитав:

— Де похоронені ваші батьки?

Ярема мовчав.

— Так я скажу вам, — перебив прокурор мовчанку, — ваша мати спочиває на личаківському кладовищі, а батько, — прокурор набрав віддиху у груди — ... а батько...

Батька вбили большевики, — кинув визивом Ярема.

Прокурор підвівся нагло з крісла і почав ходити по кімнаті. Ярема очікував якоїсь напасти від ворога, але дарма. Прокурор ніби забув про існування Яреми, ходив уздовж кімнати туди і назад, поштовхуючи крісло, що за кожним порушенням, відверталось щораз далі від бюрка. Врешті, прокурор затримався біля крісла, взяв його за поруччя, переніс на другу сторону бюрка де сидів Ярема, поклав його проти Яреми і сів, заклавіши ногу на ногу.

— А ви, товаришу Зоренко, дуже ненавидите большевиків? — спитав посміхнувшись.

Ярема мовчав.

— Ну так, ваші очі сказали те, про що губи мовчать, — промовив прокурор, — але не бійтеся, я вас розумію, бо я їх ненавиджу.

— Ага! — подумав Ярема, — туди він іде. — А голосно відповів:

— Яких найвищих метод вживаєте ви, пане прокуроре!

— Метод? ... При чому тут методи, — здивувався прокурор? — ... Ах! Розумію! — засміявся голосно, — Ні! Ні!, це ніякі «методи», вірте мені, це істина, якої ніхто і ніщо не змінить. Так! Я, прокурор Найда, кажу вам, що ненавиджу большевиків так само як і ви.

Тут прокурор підвівся, переніс крісло на місце і потиснув кнопку на столі.

Двері відчинилися і увійшов вартовий.

— Відвести арештованого до його камери.

— На одинку, — спитав вартовий?

— Ні, — відповів прокурор.

Вартовий здивувався.

Ярема вийшов зовсім приголомшений. Все закінчилось так якось неочікувано, так просто смішно, ніби якесь гра двох школярів.

— І що це все значить, до чорта, — питав себе в думках Ярема, ідучи довгим коридором, — що за чортівська гра?!

Він знав, що це не кінець, що це лиш початок. Яремі здавалось, що над ним нависла якась небезпека, тим грізніша, що він не знає де її шукати. В його уяві виразно рисувались риси прокурорового обличчя, такого мужеського гарного. Він бачив ті плавні очі, у які Ярема дивився ніби в дзеркало, що відбивало його власні зиниці. І тепер, коли Ярема вертався до своєї камери, йому здавалось, що погляд очей прокурора йде вслід за ним.

... Прокурор Найда по відході Яреми довго сидів мовчки, закритиши долонями очі.

Коли ж на другий день вранці Ярему випустили з тюрми на волю, він почував себе багато гірше, як

учора на допиті у прокурора Найди. Йому було зовсім ясно, що прокурор веде з ним якусь гру, але яку? Звідки піде наступ, куди вдарить?

Одне було певне, що Ярема мусить берегтися. Йому не можна зустрічати друзів, ані заходити до знайомих, бо він знав, що вслід за ним підуть очі небезпечного ворога.

Не весело вертався Ярема додому. Воно й не могло бути інакше. Йому здавалось, що він є мишкою, яка, вийшовши з пастки, потрапляє під кігті kota.

Ярема йшов бічними вулицями, щоб не зустріти кого із знайомих. Йшов довго, бо до хати було далеко. І коли доходив до своєї брами, чув досадну втому. За останні тижні відвик від руху і тепер одиноким його бажанням було витягнутись у чистій постелі і заснути.

Та що ж, коли Ярема прийшов до дому не судилося йому виконати оце бажання, бо у своїй кімнаті застав... прокурора Найду. Цього він ніяк не сподівався.

Його нерви були до краю напружені. Він хотів спокою, нічого більше лиш трохи спокою. А тут?! Тримав ще руку на клямці, не маючи просто сили забрати її звідтам. Чув безмежну втому. У його думках була якась тупість і пустка... А ось тут перед ним стояв мовчки прокурор і його широкоплеча постать різко рисувалась на ясному тлі вікна.

Прокурор простягнув легко руку не то, щоб до Яреми, ні, а просто так, ніби тиз жестом хотів просити у нього вибачення, та Ярема не звернув на це уваги. Відійшов від дверей, затримався біля стола і хвилину дивився на прокурора.

— Чого вам тут треба, пане? — спитав втомленим голосом. — Коли прийшли мене арештувати, то не треба було звільняти з тюрми.

— Ні, я не прийшов вас арештувати, бо це не є діло прокурора, — відповів спокійно Найда.

— Так чого ж прийшли, чи знову брати на допит? — І то ні.

— Ні?! Значить задумали якусь гру, щоби повалити мене так, як повалили моїх друзів. Ви знані із своїх метод, пане прокуроре!

Прокурор оперся руками об стіл і видно було, як з напруги жили на руках набігають кров'ю.

— Послухайте мене, Зоренко! ... Я розумію вас, ... але я хочу говорити з вами, ... я багато хотів би вам сказати, ... але, ви бачите в мені лиш прокурора... чи думаєте, що прокурор не може бути також людиною? Що?

У його голосі було щось таке, що Ярема застановився. Він бачив перед собою людину, що переживала щось глибоке, щось, що порушувало її цілу істоту, ломило гарт твердої душі.

— Ні! Це ж комедія! — рвалось на уста Яремі, але він не сказав цього, бо підсвідомо чув, що це не те, це не комедія, це якась таємна жахлива трагедія.

Мовчки стояли один проти одного, вичікуючи слова. Врешті, Ярема підійшов до стола, відсунув крісло і втомлено звалився на ньому.

— Сідайте і кажіть у чому річ? — Ледве процідив кризь зуби.

Прокурор сів мовчки. В кімнаті було якось мертво, тихо. Здалека, ізза вікон долітав гомін міста, такий характеристичний гомін великоміського життя, гудків сотень фабрик, сирен авт, вдиралось у тищу кімнати, в якій при столі сиділо проти себе двоє людей, з двох чужих, далеких світів. Вони не чули того гомону, його заглушували думки, що шибали по їхніх головах, намагаючись знайти вираз у слові. Прокурор повів рукою по чолі, залишаючи на ньому червоні смуги відтиску пальців. Йому було важко побороти непевність вагання. По довгій хвилині почав говорити.

— Те, що хочу вам сказати, це правдива історія, — історія людини, яка була моїм другом і ворогом рівночасно. Старатисьму коротко її розказати, та все ж таки мушу зачати від того часу, коли галицька армія перебувала ще на Східній Україні.

Мій друг був малим це хлопцем, коли довелося йому їхати повозом із своїм батьком, сотником УГА, з Вінниці до Кам'янця Подільського, де перебувала

його мати із малою дитиною. Була пізня осінь, така трагічна в історії України, коли під натиском Денікіна і большевиків, прийшов розвал української держави.

Сотник спішився швидко заїхати до Кам'янця, щоб там получитись з дружиною, та перебути разом цей критичний час.

Дорога вела через невеличкий лісок і сотник велів кучерові тут затриматись, щоби коні відпочили, а і самим треба було покріпитись, перед дальшою дорогою. Кучер відпряг коні і пустив їх скубсти прив'ялу траву, присів біля сотника і малого, — назв'ям його Петруся, — та почав розв'язувати напечник з харчами. Не встиг ще потягнути за ремінь, коли знеч'я стріли і свист куль перерізали лісову тишу, а кучер, зойкнувши хрипло, звалився мертвий обличчям на землю, в суху траву.

Сотник вирвав з-за пояса пістоль, кинувся ниць на землю, і крикнув до сина: Повзи у ліс! —

Наліканий хлопчина почав повзти на животі і опинився у кущах, приляг обличчям до землі. Із смертельного страху вирвав його голос стрілів, що густою сальною, посипались по лісі. По хвилі затихло все, лиш легкий вітер доносив до Петруся чоловічі голоси, що відірваними словами впадали йому в уши.

— Вот сматрі! Петлюровская сволоч!... какой буржуй... скарей... брось его!... вперед!...

Петрусь почув іржання коней та гуркіт воза. Ще хвилина і смертельна тиша залягла побосвище. Петрусь лежав повен жаху і ждав, коли батько покличе його.

— Тату! — шепнув тихо. ... Тату! — голосніше.

Мовчанка.

— Тату, ... татусю! — закричав розпучливо хлопця.

Лиш відгомін його голосу відповів йому глухо. Петрусь підвівся і тривожними очима дивився перед себе. Несвідомий майже що робить, почав іти туди, де залишився батько. Коліна подавалися під ним. Коли доходив до місця, де перед хвилиною стояв повоз, його не побачив; тільки на землі, недалеко вбитого кучера лежав мертвий батько.

Прокурор замовк і задумався. В кімнаті було так тихо, що Ярема чув віддих свого ворога. В його голові товклися уперто слова. ... з Вінниці до Кам'янця. ... що далі. ... що далі? — думав.

Ну так! — Зідхнув прокурор випрямившись, — так, ... батько лежав вбитий, а по його обличчі спливали смужки крові, на білій сорочці червоніла велика кривава пляма. Батько лежав у самій білизні, бо напасники ограбили трупа, забравши одяг і чоботи.

Петрусь тупими очима дивився на вбитого батька. На пісчастій дорозі лежали розсіпані папери і світлин, викинені із шкіряного батькового портфеля. Петрусь зібрав те все до купи і сховав за пазуху. Відтак сів на землі між батьком а кучером і, обнявши дрібними руками коліна, опер на них голову і, хитаючись в один ритм, дивився перед себе неприємними очима.

Вже сонце ховалося за обрій, коли дорогою надійшло двоє людей, рубачів. Вони побачили трагічну картину і почали питати Петруся. Та він нічого не відповів, бо пережитий жах відібрав йому мову. Лісоруби вирубали сокирами яму і похоронили в ній убитих. Хлопця взяли з собою. Добрі люди пригорнули сироту і піклувались ним. Петрусь поволи приходив до рівноваги і, хоч мову йому повернуло, він боляче призначав хто він і звідкіля родом. Коли його про це питали, відповідав, що забув. Цілу спадщину по батькові, його документи і світличку заховав Петрусь так, щоб ніхто ніколи їх не міг знайти. Це був його скарб.

Прокурор підвів очі на Ярему і замовк. Обличчя Яреми було сполотніле, очі широко розплющені. Прокурор мовчки слідував за враженням, яке на Ярему зробило його оповідання.

Запанувала тиша. Ярема чув пульсування власної крові. Він аж зжахнувся, коли прокурор перебив тишу.

— Ви схвилювані, товаришу, — заговорив спокійним голосом.

Ярема не видержав. У нього було єдине бажання, — довідатись правди. Він забув, що перед ним сидить його ворог, який прийшов тут, щоб знищити його, — він забув, що маленька хвилина слабости, може віддати його в руки небезпечного хижака. Поволі підвівся з крісла і вг'ялив зір в очі прокурора.

— Як називався сотник, — спитав здушеним голосом?

Прокурор також підвівся. Проти себе стояло двох чужих ворожих собі людей. І коли очі Яреми суворо дивилися на ворога, у погляді прокурора було щось тепле, лагідне, немов відблиск підвечірнього сонця.

— Вбитий большевицькою стежою сотник, — відповів майже шепотом прокурор, — називався ... Зоренко, ... Сергій Зоренко.

Ярема мовчки дивився на прокурора, немов не розумів, що той сказав. Він знав від матері, що батька вбили большевики в дорозі з Вінниці до Кам'янця. Таку вістку принесли товариші з батькової сотні. Їм вдалося спіймати одного солдата із згаданої стежі, що був одягнений в мундир сотника УГА. Він на допиті признався звідки взяв цей мундир. Товариші і мати пізнали, що мундир був батьків.

Ярема, слухаючи оповідання прокурора, догадувався, що це історія смерті його батька, але коли з уст прокурора впало ім'я батька, Ярема стояв приголомшений. Він вперше почув докладний опис останніх хвилин життя батька і брата. ... Брата?! Що сталося з братом?!

— Що сталося з братом?! — крикнув, не пануючи над собою.

— Не хвилюйтесь товаришу, — успокоював прокурор Ярему. — Коли скажу вам, що ваш брат живий і здоровий, чи повірите мені?

Ярема посміхнувся. Він не думав посміхатись, але йому знеч'я так якось дивно, тепло в душі стало, немов він снить з відчиненими очима.

Прокурор простягнув свою руку на цілу ширину стола і м'яко положив її на руку Яреми. І щойно дотик цієї руки збудив Ярему. Він цілим тягарем тіла опустився на крісло і різко вирвав свою руку з пальців прокурора. Чув як холодний піт студить його чоло.

— Ну, що ж, чи вірите мені, — спитав прокурор?

— Чи вірю? ... Я не знаю. ... мій брат! ... Та ні! Він не називається Петро.

— О ні! Він називається Тарас. так Тарас Зоренко.

— Тарас, так, це він, ... але, ... — не розумію, чому ви ... чому ви все те мені сказали, чому?

— А чи вам не треба було довідатись, що ваш брат живе?

— Так. Але я не знаю, чому саме ви. ... ну так, ... але що сталося з моїм братом? Може скажете мені?! Вам певно відомо, як жилося бездомним дітям у Радянським Союзі. Але Тарас пробився крізь життя. Свідомість того, хто він є і чий він син, врятувала його спершу від того багна, в якому тонули бездомні діти Радянського Союзу. Тарас був дуже здібний і покінчив робітфак. Це було в часі важкого лихоліття в Україні. Ви ж чули про голод, що забрав мільйони жертв. Тарас пережив його переможньо, але ... — тут прокурор перервав.

Ярема холодним зором дивився на прокурора та його очей він не бачив. Прокурор дивився на стіл, по якому пальцем рисував невидимі взори.

— Одне мені неясне, — спитав Ярема, перебуваючи мовчанку, — чому все те розповіли?

— Ну що ж, — відповів прокурор, — коли мені передали вашу справу і я прочитав ваше прізвище, подумав собі, що, коли ви не брат мого друга, то певно якийсь родич. На допиті переконався я, що не помилювався у своїх здогадах. Думаю, що я повинен був сам сказати, що ваш брат живе.

— Мій брат живе, — думав Ярема, — от цей чорнявий хлопчина, що його лиш із світлини знаю.

Я вже не сам один на світі без нікого, у мене є рідний брат!

Ярема, задумавшись, мріяв. Його очі злагідніли, на губах гралась тепла усмішка. Все те бачив прокурор і в його очах був також лагідний вогник і уста також тепло посміхались.

Та в тім Ярема здригнувся. — Боже мій! Та це все брехня! Це вигадка! Це ж оті славні трюки прокурора Найдю!

Ярема встиг цілком вернутись до рівноваги. Здавалося йому, що аж тепер зрозумів цілу гру прокурора. Він хотів своїм оповіданням здобути у Яреми довіря і ослабити його волю. Та це йому не вдасться, навіть за ціну зустрічі з братом, коли той справді живе. Бо хто знає, чи цей воскреслий брат, це не проста видумка прокурора? А якщо й ні, то якої ціни зажадає прокурор за зустріч з братом?

Ярема підвівся і почав ходити по кімнаті. Прокурор водив за ним очима.

— Ви помилились, пане прокуроре, — говорив Ярема твердим голосом, — коли думали, що зловите мене на ваш новий підступ. Це все, що ви сказали, це ваша видумка. Це неправда, що мій брат живе! Це неправда! — якось розпачливо крикнув Ярема.

— Ні, товарищу, це ніякий підступ. Я сказав правду; ваш брат живе, і коли захочите можете побачитись з ним.

— За яку ціну, пане прокуроре? — Ярема гірко засміявся.

— Це велика ціна, товарищу, але не ця, що ви думаєте, — відповів поважно прокурор, — це ціна любови й прощання.

— Не розумію!

— Вірю вам. Ви не розумієте, бо не знаєте, якою дорогою пішов ваш брат. — Тут прокурор затиснув пальці, аж суглоби затріщали. — Ваш брат є у службі НКВД.

— Ах! — Вирвалось з уст Яреми.

— Так. Він, рятуючись від голодової смерті, що тоді шаліла по Україні, пішов туди, запродав свою душу, забув про смерть батька, віддав себе на службу вбивникам, він зрадник свого народу. Він забув, що він Зоренко. Він лишився лиш тим Найдюю, як його назвали милосердні люди, тим пострахом переслідуваних, прокурором Найдюю!

— Ви?! — Крикнув Ярема.

— Я. . .

Прокурор закрив очі долонями. Якось безпомічно згорблений, похилив голову, опираючи її на зіп'ялених пальцях.

Ярема стояв мовчки. Він не вмів знайти слів. У горлі висохло, і аж пекло. Нічого не бачив перед собою лиш похилу над столом широкоплечею постать, що раз-у-раз здригалась від стримуваного плачу. Ярема хотів підійти до Найдю, але не міг поступити кроку. Він не відчував вже ненависти до прокурора, що у своїй короткій сповіді сам себе осудив, але і не чув любови до воскреслого брата. Йому жахливо чужою була ця звичена людина, що сиділа при столі. Він не мав сили простягнути до неї братню руку. Та десь там глибоко в душі, якийсь настирливий голос шептав уперто. . .

. . . Це твій брат. . . брат. . . твоя рідна кров. . . брат. . . Цей голос не доходив словом на уста Яреми. Глуха мовчанка скувала їх.

Тишу вичікування перервав скрипіт крісла, з якого підвівся Найдю. Він не дивився в той бік де стояв Ярема. Мовчки розстібнув гузик сурдута й виняв з кишені коверту. Розірвав її і положив на столі.

— Так, — сказав глухо — відаю вам оцей мій діточий скарб у ваші чисті руки.

І прокурор вибрав з паперів кілька світлин, підніс їх угорі і дивився на них, немов хотів в останнє подивитись на обличчя матері й батька. Коли ж рішучим жестом поклав їх знову на стіл, його обличчя було спокійне, суворе. Застібнув сурдут і мовчки, поволі, ніби вичікуючи чогось, подався до виходу.

Ярема дивився за ним тупими очима. Та втім, без

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ Л И П Е Н Ї

19. 7. 1944 р. — згинув у боротьбі з німецькими окупантами сл. п. Юліян Гуляк-Токар, член Крайового Проводу.

24. 7. 1942 р. — згинув у Києві від гештапівської кулі сл. п. Дмитро Мирон-Орлик, Крайовий Провідник СУЗ і член Проводу ОУН

його волі, несвідомий майже, що робить, крикнув: — Брате!

Прокурор затримався, швидко обернувся до Яреми і малу мить дивився на нього радісними очима. Та зараз же опустились вниз витягнені руки і прокурор похитав головою.

— Ні, брате! Мені нема вороття! Моя ганьба і злочини підуть услід за мною. Це зрозумів я, переслухуючи на допитах вас, борців за волю України.

Я жив цілий час, ніби набрав у себе якоїсь отрути, що вбивала в мене совість і почуття злочину, який я робив. Я відсував від себе свій діточий спомин, переконуючи себе, що це непотрібний сентимент. Я знав, що моя робота це гідке зло, але я був як той алькоголік, що хоч знає зло горілки, не цурається її. Я впав на дно, з якого не вмів і не хотів вийти.

І от мене прислали тут зробити кінець всім тим, що мали відвагу стати проти тієї сили, якої завданням було і є зламати кожен спротив, знищити гін до вільного життя, звичечити людину. Я прийшов тут і відразу зрозумів, що попав у інший світ. Я зустрівся віч-на-віч з вами, молодими ідеалістами-націоналістами і в мені почало щось хитатися. Я питав себе, що за сила є у вас, що так байдуже резигнуєте з свого життя і йдете на смерть?! Чому не рятуєте себе так, як я це зробив? . . . І це питання, на яке важко було відповісти, було мені гіркістю полину.

Я соромився перед вами, я ненавидів вас, бо через вас зненавидів сам себе і став своїм ворогом. Я шукав між вами слабших духом, щоб зламати їх і тим оправдати себе перед собою, що не лиш я зрадник, але і між вами є такі ж самі. Та що ж, навіть ті, які здавалися продали мені свою душу, кінчили самогубством. Не могли жити із тавром зрадника.

А я? Я цілі роки жив з юдиним гріхом, і аж тепер він почав мене давити. І я не міг довше видержати. Я постановив покінути з собою.

І от у той час передано мені твою справу. Коли в актах прочитав я прізвище »Зоренко«, мені потемніло в очах. Я знав, що це мій брат, але моїм гарячим бажанням було, щоб це була помилка. Та коли побачив я тебе, так дуже подібного до нашого батька, зрозумів, що маю судити рідного брата. Цього було вже за багато для мене, і я рішився. Я знав, що соромом буде тобі такий брат, та мені було це байдуже. Я хотів, я мусів признатись тобі, хоч знав, що осудиш мене і прокльоном кинеш на мене, але без того признання я не міг покінути з собою. Не міг! Я визнав тобі мій злочин, а ти. . . ти назвав мене. . . братом.

Ярема певним кроком підойшов до брата, положив йому на плече свої руки і довго дивився йому у вічі.

— Так, брате! — сказав тепло, — і для блудних синів є у нас місце. Доля кинула тебе в інший світ як мене, у світ жаху, грози, у царство сатани. І коли ти сам зрозумів провину твого життя, все ще є час його направити.

* * *

І брати Зоренки, один із сходу, другий із заходу України, пішли разом туди, де важкою боротьбою треба здобувати волю Україні, кров'ю значити визвольний шлях, перемагати небезпеки. Вони разом плече-об-плече змагаються із ворогом, побороють всі труднощі повстанського життя.

І кулі їх не беруться, немов вони вічні й безсмертні, як вічною є мета, до якої ідуть.